

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

Etická dilemata sociální práce s klienty se sociální patologií

Diplomová práce

13. 8. 2009

Poděkování

Děkuji vážené doc. PhDr. Adéle Mojžíšové, Ph.D. za vedení mé diplomové práce a poskytnutí cenných informací.

Dále děkuji váženému pánovi PhDr. Jiřímu Mastejovi za spolupráci na výzkumu.

Bc. Eva Pokorná

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma Etická dilemata sociální práce s klientem se sociální patologií jsem vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji v bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 46b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to ve zkrácené podobě / v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou na veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 20. 7. 2009

.....

Bc. Eva Pokorná

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá etickými přístupy pracovníků, kteří denně přicházejí do styku s klienty s kriminální trestnou činností. Práce je věnována etickým otázkám sociálním pracovníků, kteří pracují s klienty se sociální patologií, s pachateli trestných činů, s nedobrovolnými klienty, s osobami s asociálním jednáním. Etické přístupy bývají spojené s celou řadou etických paradoxů, problémů a bývají součástí etických dilemat. Tyto skutečnosti se pak odrážejí v etickém přístupu ke klientovi a zároveň v oblasti syndromu bour – out.

Cílem práce byla především snaha upozornit na etické otázky a s ní spojená etická dilemata v souvislosti s povoláním pomáhajících profesí v sociální sféře.

Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit etické chybení pracovníků v sociálně – právních službách v přístupu ke klientovi a zmapovat rozsah syndromu vyhoření u pracovníků v sociálně – právních službách. Cíl byl naplněn.

Pro výše uvedený cíl byla ve výzkumu použita metoda dotazování technikou dotazníku, jednalo se o kvantitativní výzkum.

Výzkumný soubor byl tvořen pracovníky Vězeňské služby ČR a pracovníky Výchovného ústavu pro děti a mládež a Střediska výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech. Druhý soubor byl tvořen probačními pracovníky Probační a mediační služby ČR.

Abstract

My diploma work thesis with the ethical approach of workers who come in daily contact with the clients having committed criminal offences. The thesis is focused on ethical issues of the social workers who are in contact with the clients with suffering from social pathology, perpetrators, involuntary clients and with people suffering from antisocial behaviour. The ethical approaches are linked to a number of paradoxes, problems and they are a part of ethical dilemmas. These facts are reflected in the ethical attitude in to the client and in burn-out syndrome at the same time.

The target of this thesis was to point out the ethical issues and related ethical dilemmas in respect with the duties of the helping professions on the social sphere.

The main target of my diploma work thesis was to identify mistakes of workers in social services when approaching the client and to investigate the extent of occurrence of burn-out syndrome in social workers. The aim of my research has been achieved. The method of questionnaire – a questionnaire survey - was applied in order to achieve the above mentioned target. It was a quantitative research.

One of the research groups consisted of employees of the Prison Service of the Czech Republic and employees of the Educational institution for Children and Youth and Youth and the Educational Centre for children and Youth in Šindlový Dvůr. Members of the Probation and Mediation Service of the Czech Republic comprised the other group of respondents.

OBSAH

Úvod

1. Současný stav	9
1.1. Pojem etika	9
1.2. Etika jednání	11
1.3. Mravní jednání	12
1.4. Mravní hodnoty	13
1.5. Etika a právo	14
1.6. Profesní etika	14
1.7. Etika v sociální práci	16
1.8. Osobní etika v sociální práci	18
1.9. Etický kodex	19
1.10. Lidská práva	20
1.11. Osobnost sociálního pracovníka	21
1.12. Osobnost pachatele trestného činu	23
1.13. Etické principy v práci s klientem s kriminální trestnou činností	25
1.14. Etické principy činnosti pracovníků Vězeňské služby ČR	28
1.15. Etické principy činnosti pracovníků Probační a mediační služby ČR	31
1.16. Etická dilemata	32
1.16.1. Přístupy v praxi sociálního pracovníka	34
1.16.2. Partnerství a profesionalita	35
1.16.3. Institucionální předsudky	40
1.16.4. Hranice ve vztahu klient vs. profesionál	41
1.17. Psychická úskalí pomáhajících profesí	43
1.17.1. Stresory v pomáhajících profesích	44
1.17.2. Syndrom vyhoření	45
1.17.3. Profesionální cynismus	47
1.17.4. Syndrom pomáhajícího	48

2. Cíle a hypotézy	49
2.1. <i>Cíl práce</i>	49
2.2. <i>Hypotézy</i>	49
3. Metodika	49
4. Charakteristika výzkumného souboru	51
5. Výsledky	52
5.1. <i>Sběr dat od pracovníků ve Vězeňské službě ČR, v ústavu výchovné péče a pracovníků Probační a mediační služby ČR</i>	52
6. Diskuze	75
6.1. <i>Profesní a etické přístupy pracovníků v sociálně právních službách</i>	75
6.2. <i>Syndrom bour – out u pracovníků v sociálně právních službách</i>	97
7. Závěr	100
8. Klíčová slova	
9. Seznam zkratk	
10. Seznam použité literatury	
11. Přílohy	

Úvod

Sociální práce je umění jednat s lidmi. Stanovy sociální práce prezentuje etický kodex sociálních pracovníků. Do praxe pomáhající profese ovšem vstupují různá etická dilemata a etické problémy. Mezi otázky etického charakteru v pomáhajících profesích patří například: Kdy vstupovat či zasahovat do života klienta? Kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení? Kolik pomoci poskytnout, aby stimulovaly klienta k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití? Kdy přestat se sociální terapií?

Dalším zdrojem etických problémů mohou být nejrozumnější konflikty, například konflikt zájmu sociálního pracovníka se zájmem klienta, konflikt klienta a jiného jedince, konflikt mezi institucí či organizací a skupinou klientů, konflikt zájmu klientů a ostatní společností, konflikt mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky.

Dalším úskalím bývá syndrom vyhoření, přičemž nejnáročnější práce je práce s klienty se sociální patologií, o to více náročnější s klienty nedobrovolnými (například pachatelé trestných činů), kteří nejsou v určitém sociálním zařízení ze své vůle (vězeňství, Probační a mediační služba, výchovné ústavy apod.), nebo s klienty, jejichž chování je velmi vzdáleno sociální normě.

Cílem této práce je především snaha upozornit na etické otázky a s ní spojená etická dilemata v souvislosti s povoláním pomáhajících profesí v sociální sféře.

V průběhu zpracování bylo téma zúženo. Důvodem bylo detailnější a tak kvalitnější zpracování. Práce se zabývá etickými dilematy a přístupy v praxi s klienty s kriminální trestnou činností, která bývají provázána ve všech formách sociálních patologií.

K volbě tématu diplomové práce mě vedl zájem o tuto sociální problematiku – sociální patologie a etická dilemata v sociální práci a také zkušenosti s klienty s kriminální trestnou činností (ochranná výchova, Probační a mediační služba ČR) v rámci dvouleté odborné praxe na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

1. Současný stav

1.1. Pojem etika

„Přesné vymezení pojmu ethos/etiky není vždy prioritní, ale podstatně důležitější je úhel pohledu, z něhož je objekt bádání zkoumán, a způsob uvažování o otázkách, které vyvolává.“ Soňa Dorotíková

Etika (z řeckého *éthos* - mrav, zvyk) je teorií morálky, vědou o morálce. Je filosofická disciplína zabývající se vztahem lidského jednání k morálním normám, původem a povahou těchto norem, jakož i smyslem lidského života a problematikou jeho štěstí (28).

Poslání etiky je vědění o dobru a zlu. Klíčem k pochopení toho, jak a proč se lidská skutečnost utváří jako symbióza obou těchto fenoménů, je činnost člověka. Představa, že etika je nástrojem poznání, které nás jasně nasměruje, kam a za co se máme postavit, proti jakým činům se máme v konkrétních situacích rozhodnout, za co neseme nebo neneseme odpovědnost, je však svým způsobem iluzorní. Žádná etika nás nezabaví tíhy volby vlastních postojů a rizik s nimi spojenými. V otázkách morálky jednáme každý sám za sebe.

Centrálním tématem racionální diskuze o mravnosti je otázka: Kdy člověk jedná mravně? Problematika mravnosti je touto otázkou definována jako svou povahou sociální: týká se lidského života. Mravnost je možná pouze tam, kde je prostor pro svobodnou volbu a následnou odpovědnost, pozice svobody, nutnost rozhodování a odpovědnost člověka za svá rozhodnutí jsou základními pilíři mravnosti (5).

V běžném praktickém vyjadřování obvykle rozlišujeme mezi morálkou a etikou. Slovo „morální“ charakterizuje soudy, pravidla, která určují lidské chování. V tomto smyslu hovoříme o morálních/mravních problémech, zkušenostech, o morálním vědomí. „Morálka“ v tomto používání označuje oblast lidského života odlišnou od umění, vědy, práva nebo náboženství; morálka je souhrnem morálních hodnotových soudů, ideálů, ctností (26).

Naproti tomu „etika“ označuje filosofickou disciplínu. Jedná se o filosofické zkoumání oblasti morálky, táže se po zdůvodnění morálky (26).

Morálka (z lat. *mos*- vůle, poté mrav, předpis) je soubor uznávaných mravních norem. Jednání je založeno na rozlišení správného a nesprávného, dobra a zla. Mravně jedná člověk tehdy, pokud jedná v souladu se svým svědomím (14).

Výraz etika bývá v dnešní době obvykle používán jako označení pro vědu o morálce (mravní chování, cítění, rozhodování, hodnocení atd.). Morálka je tedy předmětem, který zkoumá etika.

Morální filosofie je komplexnějším termínem, který nehledá odpovědi na otázku: Co je dobré?, ale klade si otázku mnohem obecnější: Co je dobro? Co je cílem a smyslem života? Oč stojí za to usilovat, proč stojí za to žít? Morálka ale souvisí spíše s praktickým aplikováním etických zásad. Je to historicky a kulturně podmíněný souhrn hodnotících soudů, zvyků, názorů, ideálů, pravidel, institucí a norem, jimiž se lidé řídí ve svém praktickém mravním jednání v různých kulturách a různých podobách. Mezi morální hodnoty patří: úcta k člověku, nezávislost, dobročinnost, pravdomluvnost, důvěryhodnost, spolehlivost (20).

V souvislosti s morálkou je třeba uvědomit si, v čem spočívá tzv. moralizování. Jde o vnějškové, horlivé, ale povrchní, neupřímné a často nepravdivé zdůrazňování určitých mravních ideálů, norem. Moralizátorské velebení ctností, povinností a jakýchkoliv jiných mravních ideálů se může snadno stát formou farizejské sebechvály a najednou pak zakrývat skutečnou mravní problematiku a brzdit vlastní nové zápasy o naplnění smyslu života tisíců (20).

Dalším pojmem v etice je tzv. hodnota. Hodnota znamená v běžné řeči něco významného, cenného, důležitého, něco, co odpovídá našemu snažení, případně nám pomáhá v seberozvoji. Hodnotami se zpravidla nazývají předměty, myšlenky (ideje), činy, závěry a někdy dokonce představy, které nabývají z hlediska určitého lidského zájmu nebo potřeby žádaný, očekávaný a chtěný význam. Hodnota může být podle jiné koncepce dána vztahem a vzniká až při vztahu, v souvislosti hodnotícím subjektem a hodnoceným objektem. Lidské vědomí vytváří hodnotovou dimenzi světa, ale netvoří svět sám. Člověk je vnímán jako tvůrce hodnot, hodnoty vznikají přes záměry člověka, není možné je nějak zpředmětnit, nemohou platit obecně. Hodnoty se proměňují.

Podle různých životních okolností nabývají různé jevy hodnotu rozdílnou pro různé jednotlivce. Můžeme mluvit o hodnotách individuálních, osobních. V těchto hodnotách se pravděpodobně lidé neshodnou, ale mohou se navzájem tolerovat. Mezi jinými hodnotami lze nalézt širší shodu, jde o tendence lidí žijících v určitých podmínkách, v určité společensko-historické situaci. Jde o hodnoty skupinové (20).

Z psychologického hlediska je třeba při zkoumání hodnot vycházet z lidských potřeb - vitálních, civilizačních, kulturních.

Normy jsou konkrétnější než hodnoty. Jsou to vzory, předpisy, pravidla. Normy se vztahují na jednotlivé druhy jednání a na sociální oblast. Normy jsou důležité pro orientaci v etických problémech, ale ani normy zcela přesně neinterpretují, co máme v určitých situacích dělat. Mají totiž rozdílnou závaznost, jsou historicky podmíněny a podléhají změnám. Nároky společnosti se mohou dostat i do rozporu s morálními normami.

Normy lze rozdělit do tří kategorií: normy příkazující (například nepokradeš), normy nabádající (například jednej spravedlivě) a normy ctnosti (například skromnost) (20).

1.2. Etika jednání

„Každé důležité jednání znamená řetěz zásadních rozhodnutí, prostřednictvím kterých si duše volí svůj vlastní osud, to znamená smysl svého jednání a bytí.“ Max Weber

Každé jednání je výrazem volby jednat určitým způsobem, člověk se vždy rozhoduje mezi něčím, pro něco nebo proti něčemu. V určitých situacích může prožívat celou tíhu její složitosti a klade si otázku, která leží v podstatě volby samé. Podle čeho a jak poznáme, že naše rozhodnutí bylo správné?

Za správné považujeme takové jednání, které od sociálního pracovníka vyžaduje řídit se jednoznačnými zásadami. Tzn. takovými, bez jejichž dodržení bychom neuspěli při dosahování sledovaných cílů.

Pojem správný však můžeme zařadit i mezi pojmy, které označujeme jako hodnotové. I když jsme si vědomi, že ne vždy je hranice mezi oběma pojetími dostatečně ostrá, považujeme za nutné tento rozdíl vyzvednout vzhledem k obtížím, které používání pojmu správný v hodnotících soudech přináší.

Svým hodnotovým obsahem se pojem správný stává nástrojem vyjádření subjektivních přístupů a postojů, které jsou určovány a ospravedlňovány poukazem na vyznávané hodnoty a jejich preference.

Na otázku: Jak jednat?, aby převažovaly důsledky chtěné, tj. vyplývající ze správného rozhodnutí, není obecná odpověď, záleží na jedinečnosti situace a důvodech, které nás vedou k preferenci určitých hodnot a k řešení případných konfliktů mezi nimi. Má-li proto jednající subjekt nalézt odpověď na otázku: Jednal jsem správně? Rozhodl jsem se správně?, musí tento princip nejprve uvést do vztahu s jednotlivým případem jednání.

Etické normy patří k hodnotovým regulátorům jednání, s nimiž mají společnou podstatu. Etické jednání je proto normativní jednání a pro veškeré normativní jednání je konstitutivní to, že je lze považovat za správné nebo špatné ve vztahu k něčemu, a podle toho, ve vztahu k čemu kritizujeme, se liší smysl onoho „má (povinnost)“ (respektive „musí“). Největší nebezpečí zmatení, které morální filosofií hrozí, spočívá v tom, že ponechá zamlžen smysl onoho „má (povinnost)“.

1.3. Mravní jednání

„Neptejme se: Co je morálka?“ nýbrž „Co míníme výrazem morální?“ E. Tugendhat

Spojení „jednání“ s adjektivem „mravní“ vypovídá o tom, že nejde o pouhou evidenci nějakého činu, ale o jeho etickou hodnotu. Mravní jednání je modelem normativního jednání, tj. řídí se zvláštními hodnotovými pravidly, zásadami, na nichž se z větší či menší míry společnost shoduje. Pokud se rozhodneme nejednat podle nich, riskujeme, že se dostaneme do konfliktu s existující morálkou a s tím, co se ve společnosti nebo uvnitř sociální skupiny artikuluje jako žádoucí.

Z logiky tohoto pojetí vyplývá, že etické jednání není jednání samo o sobě, nýbrž že jím označujeme pouze jednu, a to hodnotovou stránku, dimenzi konkrétního činu. Například nedodržení dohody může být vnímáno z hlediska etického jako špatnost, z hlediska právního jako zákonem nepostižitelné, z hlediska ekonomického jako výhodné, z hlediska politického jako neprozíravé apod. Orientace na rozpoznávání

mravní stránky povahy jednání tedy předpokládá vůli i schopnost tuto stránku odlišit, „izolovat“ od jiných a pomocí hodnotových vlastností ji specifikovat.

Otázka: Které jednání je mravně relevantní? a tudíž mravně zhodnotitelné, má jedno obecně přijatelné východisko – mluvit o mravním jednání lze pouze tam, „kde začíná život ve skupině“, „vzniká vazba na sebemenší skupinu“, kde člověk je členem nějakého společenství (5).

1.4. Mravní hodnoty

Mravní hodnoty jsou fundamentálním etickým tématem. Hledání jejich podstaty nás vždy přivede k axiologii, filosofii hodnot, neboť odpovídat na otázku: V čem spočívá smysl a obsahová určitost pojmu mravní hodnota? nezískáme žádným výčtem mravních hodnot s ostatními hodnotami v „říši“ hodnot, v níž vedle mravních hodnot nacházíme škálu hodnot dalších. Jde o prostý fakt, že svému jednání a jednání druhých lidí připisujeme mravní hodnotu (1).

Na rozdíl od axiologie, která hledá a snaží se odkrýt obecnou podstatu všech hodnot, hodnotové disciplíny představují specializované vědní obory, jejichž předmětem jsou specifické hodnoty. I když badatelská orientace určitých věd je dána různými typy činností, ve výchozím bodu zkoumání se vždycky musí sejít: nemohou přecházet rozdíl mezi ideálními hodnotami a hodnotami konkrétní činnosti.

Mezi ideálními mravními hodnotami a platnou morálkou shledáváme spíše propastný rozpor než převažující soulad. Jeden z fundamentálních etických problémů, který se v různých modifikacích objevuje v dějinách etického myšlení, se týká právě tohoto vztahu a vrací pozornost k etice k problematice lidského jednání (5).

1.5. Etika a právo

Od morálky a její teoretické reflexe – etiky, je třeba rozlišit běžné zvyky, obyčeje, konvence a zákony.

Konvence se mohou týkat oblastí našeho chování, které mají sice praktické funkce, ale posuzovat je z hlediska dobra a zla by bylo nepřiměřené.

Zákony jsou ustanovení písemně fixovaná. Jejich porušení má daleko vážnější důsledky, než porušení konvence. Porušení zákona by mělo mít za následek sankci společnosti v podobě nějakého trestu. Oblast lidského chování, kterou postihuje zákon, je užší než oblast, kterou postihuje morálka, v níž hodnotíme z hlediska dobra a zla. Zákon si všímá oblasti života a jednání lidí, kde by mohlo dojít k nejzávažnějším újmám, ohrožujícím jedince i společnost.

Etické normy mohou být někdy totožné s normami právní povahy. Pouhý souhlas nějakého jednání se zákonem, bez ohledu na motivy onoho zákona, je současně motivem jednání, můžeme mluvit o mravnosti.

Ve státě platí vždy jen právo, avšak morálek může být uznáno několik. Právo má tudíž celospolečenský charakter, morálka spíše ráz skupinový. I tato okolnost může způsobovat, že některé zákony nemusí být v souladu s mravními normami a pak dochází k rozporu mezi moralitou a legalitou (20).

1.6. Profesní etika

„Zaposloucháme-li se dobře do spojení typu velká herecká osobnost, významná učitelská osobnost, odvodíme z nich snadno, že určitá povolání vyžadují určité zvláštní utváření osobnosti a dokonce, že i sám výkon takového povolání člověka charakterizuje, tj. dotváří jeho osobnost.“ P. Piha

Profesní morálka je určitý souhrn profesních morálních norem. Jejím cílem je zajistit, že určitá práce bude dobře vykonána. Jde o zájem jednotlivce i profesní skupiny.

Kromě vědomostí a dovedností je součástí profesní zdatnosti v případě sociálních pracovníků, pedagogů, vychovatelů apod. nutně také éthos povolání – morální postoje, které má člověk ke svému povolání zaujímat. Jak pomáhající užívá svých profesních

vědomostí a schopností, závisí na jeho morálních postojích a na jeho vědomí odpovědnosti. Tito pracující se mohou stát v mnohém vzorem těm, na které působí. Taktéž přicházejí do kontaktu s dalšími osobami, samozřejmě i ve vztahu k okolí musí vycházet z norem profesní etiky. Cílem pak je, aby se stali vzorem dobrým (20).

Rostoucí zájem o etickou problematiku určitých profesí, jako například sociální práce, souvisí s poznáním, že k výkonu některých povolání je nutný – vedle profesní kvalifikace, dovedností a návyků, které pracovník získává v důsledku odborné přípravy na své budoucí zaměstnání – ještě zvláštní osobní vztah, hluboká vnitřní angažovanost ke zvolené profesi. S tím souvisí i cílená reflexe hodnot, které tato povolání představují a o něž usilují. Nejde přitom jen o hodnoty etické, ale i o mnohé další hodnoty z pestré kytice hodnot, například hodnoty správného myšlení a kultivovaného vyjadřování, hodnoty sociálního cítění apod., které těmto povoláním vtiskují široce založený hodnotový charakter.

„Životní“ povolání je zvláštní modus profese, která je spojována s „posláním“, „službou“, „stavovským smýšlením“, s tím, co se někdy v řeči etiky nazývá „étosem povolání“.

Vztahovým povoláním se rozumí profesní jednání a přístupy, které jsou bezprostředně zaměřeny na člověka, například povolání sociálního pracovníka, lékaře, zdravotní sestry, pedagoga apod. Zvláštnost a obtížnost těchto povolání jsou dány především jejich objektem – člověkem samotným, který spoluurčuje výsledek setkání a do vzájemného vztahu vstupuje s veškerou svou intelektuální a emocionální vybaveností. Legitimita profesních etik má tedy dva zdroje – odborné kompetence nutné k výkonu povolání a vazbu na filosofickou etiku (5).

1.7. Etika v sociální práci

Sociální práce (social work) je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejíž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže apod.). Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatňování. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky (16).

Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí (8).

V sociální praxi se ustálilo několik profesionálních a etických zásad provázejících výkon praxe. Mezi hlavní etické profesionální zásady a hodnoty v praxi sociální práce patří: respektování svobodného rozhodování klientů, respektování důvěryhodnosti sdělených informací, dodržování sféry působnosti sociální práce, vědomé využívání vlastní osobnosti v praxi, zachování profesionální objektivity, respekt vůči rozdílům mezi lidmi (zejména pokud jde o marginální a menšinové osobnosti), celostní přístup ke klientům, respektování jejich důstojnosti, individuální přístup ke klientele, využívání silných stránek osobnosti klientů, maximalizace spoluúčasti klientů, předávání funkčních dovedností klientům, průběžnost vyhodnocování a zodpovědnost vůči klientům, zaměstnavateli, obci a komunitě, vědomé využívání vlastní osobnosti v praxi, respektování jejich důstojnosti, individuální přístup ke klientům, využívání silných stránek osobnosti klientů (27).

Důležitou hodnotou v sociální práci je respektování důvěrnosti sdělených informací. V anglosaské praxi nápomocných profesí je důvěrnost informací samozřejmostí, která je přísně dodržována, v našich podmínkách je dosti oslabována paternalistickou praxí a snad i národní mentalitou. Zodpovědnost vůči klientům, zaměstnavateli, obci nebo

komunitě a profesi je v západních zemích organickou součástí občanské společnosti. Sociální práce se pojímá jako služba klientům v komunitě. V České republice vstupují do popředí zájmy profesní (zdravotnictví, školství, sociální služby) před zájmy sociální práce (19).

Sociální pracovník vkládá do praxe své osobní hodnoty, rovnost s klientem, primárním bodem je klient a jeho potřeby. Pomáhání musí považovat za smysluplné, musí brát na vědomí, že se zabývá důležitými životními problémy konkrétních lidí.

Sociální pracovník tedy respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti. Pomáhající respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob. Pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružením občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků. Preferuje rovnoprávnost, solidaritu lidí a zajišťuje práva dětí a handicapovaných. Prosazuje řešení problémů jedinců / skupinám v souladu s jeho / jejich zájmy na podkladě aktivní participace. Sociální pracovník dává přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni. Sociální pracovník zachovává mlčenlivost, diskrétnost, právo na soukromí. Respektuje sebeurčení jedinců. Vede klienty k vlastní odpovědnosti, chrání jejich důstojnost a lidská práva (8).

1.8. Osobní etika v sociální práci

Osobní etika značí morální zásady, hodnoty a přesvědčení jednotlivce. Je to nejprve osobní etika jednotlivého sociálního pracovníka, co rozhoduje o tom, jak bude vypadat a jak proběhne činnost, kterou sociální pracovník v dané chvíli podnikne. Osobní etiku mohou ovlivnit – pozitivně či negativně – jak zkušenosti, tak výchova, vzdělání, školení. Také tlak skupiny kolegů hraje při utváření osobní etiky jednotlivého pracovníka v pomáhajících profesích významnou úlohu.

V praxi probíhá činnost na poli prosazování zákona ve skupině / v organizaci. Tento faktor vede k tomu, že se vypěstuje určité skupinové chování, jisté subkulturní rysy, jako je jazyk skupiny, rituály, pojmy „my“ vs. „oni“ apod. a následně se vyvíjí tlak na členy skupiny – zejména na nováčky, aby se této subkultuře přizpůsobili / podřídili. Tak se stává, že je osoba jednající podle své osobní etiky konfrontována s ustálenou a někdy i odlišnou „skupinovou etikou“ a je vystavena tlaku, aby jí přijala. Všude ve světě jsou sociální pracovníci podrobni profesionálním tlakům, které na ně kladou zodpovědnost. V ideálních podmínkách by měl pojem „profesionál“ implikovat dohodnuté úrovně, které sdílí všichni profesionálové. Potřeba jednat mravně dle etického vědomí je u pracovníků v pomáhajících profesích převládající. Je nutné ale připustit, že některé případy nejsou pouze selháním snahy podrobit se předpisům. Dokonce i v případech, které se jeví jako zneužití moci, je nezbytné prozkoumat etické souvislosti případu a motivaci jednotlivých pracovníků, abychom se mohli z případu poučit. I v případech, kdy se sociální pracovník řídí předpisy, může stále cítit napětí mezi tím, co mu ukládá zákon a mezi jeho vnitřním přesvědčením, které je v rozporu se zákonem. Toto napětí pak může mít vážné stresující vedlejší účinky vedoucí ke snížení pracovní schopnosti. Postoje sociálních pracovníků jsou silně ovlivněny celou řadou etických dilemat a hodnotovými konflikty. Problémy, týkající se neschopnosti dosáhnout toho, co považují za spravedlivý výsledek u trestních případů, rovněž představují závažný problém. Jedná se o složitý psychologický a sociologický prvek, kde klíčovým problémem bývá samotná etika sociálních pracovníků (7).

1.9. Etický kodex

Mravní zásady a mravní pravidla (normy) tvoří důležitou součást morálky každého společenství. Všeobecným předpokladem etického / mravního hodnocení je existence morálních principů. Pojem principy (řecké arché – prvopočátek, lat. principum – začátek) používá etika pro označení klíčových idejí, jejichž obsahové pojetí a funkce vtiskují konkrétnímu etickému systému jeho zvláštní charakter.

Z pohledu hodnocení jsou morální principy apriorními nejobecnějšími kritérii, která umožňují morální hodnocení. Etické principy zakládají logiku etické argumentace. Z pohledu jednání mají morální principy funkci praktických zásad, které vyjadřují základní postoje, poslední cíle, o něž člověk usiluje kvůli nim samotným. Jsou to normativní návody, podle nichž bychom měli jednat určitým způsobem, nebo-li jak bychom jednat měli, či jak jednat nesmíme. Normativnost morálních zásad v sobě implicitně obsahuje povinnost jednat eticky a mravně, mají tedy obligatorní charakter.

Etický – morální kodex vystihuje nejpodstatnější rysy platné morálky a má funkci ideálního modelu etického jednání. Obsah mravních kodexů tvoří soubor zásad obvykle ve formě soudů, které mají preskriptivní charakter, tzn. jsou návodné.

V případě profesních etik charakterizují tyto kodexy povahu povolání a vztah k němu. Určují podobu etických pravidel, jimiž se subjekty jednání mají na půdě těchto profesí řídit (5).

Etické kodexy jsou soubory kodifikovaných základních norem, které určité společenství v určité době přijímá jako obecně doporučované. Nejznámějším etickým kodexem v našich podmínkách je zcela jistě Desatero. Etické kodexy mohou vznikat v nově vzniklých oblastech společenského života; často vznikají v různých profesích, která kladou na člověka specifické požadavky mnohem vyšší. Dalším velmi známým etickým kodexem je tzv. Hippokratova přísaha – souhrn norem, na které přísahají lékaři a kterým se zavazují k určitému chování ve své profesi. Péče o nemocné bližní, o osoby oslabené, někdy trvale handicapované z různých důvodů a v různých oblastech života, o umírající je jistě náročná na hodnotová východiska toho, kdo pečuje. Etické kodexy vznikají často v rámci určitých profesních seskupení. Jejich účelem je zajistit dobré vykonávání práce a od toho se odvozující prestiž skupiny. Etické kodexy stanovují

vlastnosti členů skupiny, jejich ctnosti. Stanovují také normy pro profesní povinnosti. Skupiny si tyto kodexy stanovují samy sobě. Kodexy umožňují v rámci skupiny potrestat toho, kdo normu přestupuje; umožňují také jistou ochranu proti příliš velkým nárokům z vnějšku. Lze podle nich doložit, že člen společnosti jednal podle norem a nezanedbal svoje povinnosti (20).

Mravní norma – kodex je tedy pravidlo nebo-li předpis jednání, které má závazný charakter. Přeneseně se hovoří o mravních kodexech, nebo také o kánonech, tj. souborech zásadních norem, předpisů a principů (32).

Sociální pracovníci si jsou vědomi významu lidského vztahu pomáhajícího ke klientům a mají pro něj řešení - etické zásady profese. Některé etické kodexy stanovují požadavky, které ale nelze uskutečnit, jiné jsou míněny jako závazné. Žádný kodex však neříká, co dělat, když se pomáhajícímu některé požadavky naplnit nedaří (12).

Etický kodex sociálních pracovníků se skládá ze dvou částí. První část je zaměřena na obecné etické zásady (viz kapitola Etika sociální práce), druhá část uvádí pravidla etického chování sociálního pracovníka ve vztahu ke: klientovi, zaměstnavateli, kolegům, povolání a odbornosti a společnosti (viz Příloha č. 2) (8).

1.10. Lidská práva a lidská důstojnost

Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka. To znamená: respektovat právo na sebeurčení - sociální pracovníci respektují a podporují právo lidí na provádění vlastních výběrů a rozhodnutí, nezávisle na jejich hodnotách a životních rozhodnutích, za předpokladu, že to neohrozí práva a legitimní zájmy druhých. Podporovat právo na participaci - sociální pracovníci podporují plné zapojení a účast lidí, kteří používají jejich služby, takovými způsoby, aby mohli dosáhnout zmocnění ve všech aspektech rozhodování a jednání, které ovlivňuje jejich život. Jednat s každým člověkem jako s celostní bytostí - sociální pracovníci se zajímají o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usilují o rozpoznání všech aspektů života člověka. Identifikovat a rozvinout silné stránky - sociální

pracovníci se zaměřují na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit, a tak podporují jejich zmocnění.

Sociální pracovníci mají dále povinnost podporovat sociální spravedlnost ve vztahu ke společnosti obecně i ve vztahu k lidem, se kterými pracují. To znamená: čelit negativní diskriminaci - sociální pracovníci mají povinnost čelit negativní diskriminaci na základě takových charakteristik, jako jsou schopnosti, věk, kultura, rod nebo pohlaví, rodinný stav, socioekonomický status, politické názory, barva pleti nebo jiné fyzické charakteristiky, sexuální orientace nebo duchovní přesvědčení. Uznat diverzitu - sociální pracovníci rozpoznávají a respektují etnickou a kulturní rozdílnost ve společnostech, kde pracují, berou při tom v úvahu individuální, rodinné, skupinové a komunitní odlišnosti. Spravedlivě distribuovat zdroje - sociální pracovníci zaručují, že zdroje, které mají k dispozici, jsou rozdělovány spravedlivě ve shodě s potřebami. Čelit nespravedlivé politice a praktikám - sociální pracovníci mají povinnost upozorňovat své zaměstnavatele, tvůrce politik, politiky samotné a veřejnost na situace, kdy lidé žijí v chudobě, když zdroje nejsou adekvátní nebo když rozdělování zdrojů, politika a praxe jsou utlačující, nespravedlivé nebo škodlivé. Pracovat na základě solidarity - sociální pracovníci mají povinnost čelit sociálním podmínkám, které přispívají k sociálnímu vyloučení, stigmatizaci nebo útisku, a pracovat pro sociální inkluzi.

Sociální pracovníci by měli jednat v souladu s etickým kodexem nebo směrnici, které platí v jejich zemi (37).

1.11. Osobnost sociálního pracovníka

Sociální pracovník chápe svou práci jako způsob, jímž uplatňuje osobní morální hodnoty. S klienty jedná jako se spolužijícími lidskými bytostmi, které vnímá empaticky a s respektem. Je autonomním profesionálem, který je vzdělaný v oboru, je veden etickým kodexem. Pracovník by měl naplňovat tyto role: pečovatel, poskytovatel a zprostředkovatel služeb, učitel sociální adaptace, poradce a terapeut, profesionální manažer (tj. personalista).

Sociální pracovník svým postojem vyjadřuje opravdový lidský zájem o osobnost i potíže klienta, určité základní etické a mravní postoje a hodnoty bez ohledu na

konkrétního klienta (zda je mu sympatický či ne). Mezi tyto klíčové postoje patří: individualizace: odložení všech stereotypů a předsudků (každý klient má své vlastní jedinečné zkušenosti, jejich percepce). Nehodnotící postoj: neposuzovat morální úroveň klienta, vyhnout se moralizujícímu odsouzení klienta, ovšem zpochybňovat klientovy pokusy o racionalizaci a omlouvání nebezpečného chování. Respekt vůči klientovu právu na sebeurčení: respekt vůči klientovým přáním, právům, míře a schopnosti sebepoznání, odpovědnosti za vlastní činy. Ne ovšem podporovat všechna klientova přání bez ohledu na okolnosti, v některých případech má sociální pracovník právo i povinnost upozornit klienta na důsledky jeho činů (především u porušení zákona). Zachování důvěrnosti vztahu: zacházet se všemi informacemi s maximální důvěrností. Se souhlasem klienta může informace sdílet s jinými odborníky, kteří budou také vázáni mlčenlivostí. Diskrétnost je nejen základním právem klienta a etickým závazkem sociálního pracovníka, ale i základem efektivní práce s klientem. Toto klientovo právo však není absolutní. Limitem je odpovědnost sociálního pracovníka k sobě, zaměstnavateli a společnosti. Uvolnění diskrétních informací by však měl sociální pracovník s klientem vždy prodiskutovat. Vyjadřování pocitů: vytvářet takové podmínky, aby klient mohl bezpečně vyjadřovat veškeré své pocity (pozitivní i negativní). Kontrolovaná emoční angažovanost: být vnímavý vůči klientovým pocitům, snažit se jim porozumět, odpovídajícím způsobem na ně reagovat, Akceptace: zachovat ke klientovi respekt, ačkoliv se v jeho chování projevují negativní rysy. To se projevuje tolerantním uznáním reality klientových pocitů (i když je sociální pracovník nemůže sdílet), laskavostí, empatií, schopností porozumět klientovu světu, schopností projevovat opravdovost a angažovanost (27).

1.12. Osobnost pachatele trestného činu

Delikventní chování je porušováním právních norem určitého státu. Trestnou činnost lze chápat jako projev poruchy sociálně-adaptačních schopností a dovedností. Jde o poměrně jasně definovanou odchylku od společností stanovené sociální normy. Pachatelé trestných činů nejsou schopni nebo ochotni plnit základní požadavky a očekávání společnosti. Většině z nich chybí náhled na nevhodnost vlastního chování, a nemají proto potřebu usilovat o nápravu nebo hledat terapeutickou pomoc (33).

Z psychologického hlediska je důležité poznání možných příčin kriminálního chování, respektive vlastností, které jsou pro pachatele trestných činů typické, protože jejich znalost může pozitivně přispět k efektivitě práce s těmito lidmi, ať už jde o prevenci primární, či sekundární. Teorií, které se pokoušely vysvětlit příčinu kriminálního chování, bylo mnoho a vycházely z různých hledisek: vrozenému předpokladu ke kriminálnímu jednání, z představy, že toto chování je naučené, ale i z konkrétnějšího vymezení určitých psychických vlastností, které zvyšují riziko takového reagování, jako je odlišnost uvažování, existence specifických osobnostních rysů, akcentace některých psychických potřeb či způsobu jejich uspokojování nebo narušování autoregulačních mechanismů.

Etiologie delikventního chování je multifaktoriální. Konkrétní trestný čin je vždycky výsledkem interakce vnitřních faktorů (tj. osobnost pachatele, genetické dispozice apod.) a vnějších okolností (rodinné zázemí, situační faktory apod.). V krajním případě může být určující jen jeden z uvedených faktorů (34).

Sociálně patologické jevy úzce související s kriminalitou. Termín sociální patologie označuje ta chování, která porušují normy a hodnoty obecně platné ve společnosti a ohrožují její fungování. Toto široké vymezení zahrnuje kromě kriminality též návyková chování, prostituci, suicida, rozvody a další. Většina z nich má ke kriminalitě jen nepřímý vztah, úzká souvislost mezi kriminalitou a sociálně-patologickými jevy silně oscilují především s alkoholovou a nealkoholovou toxikománií, gamblingem (30).

Emoční prožívání pachatelů trestných činů může být extrémní. Mívají sklon k afektivnímu reagování, k popudlivosti a citové výbušnosti. Bývají emočně nestabilní, jejich pocity jsou proměnlivé. Mnozí z nich bývají citově chladní, neschopní adekvátních emočních prožitků a představa utrpení jiného člověka je jim zcela lhostejná. Pro tyto lidi bývá typická neschopnost empatie a nedostatek soucitu. Jejich ladění bývá často negativní. Emoční postoj ke světu bývá hostinný. Mezi kriminálními recidivisty je více lidí s nižším intelektem a s nižší úrovní vzdělání, ale existují i nadprůměrně inteligentní pachatelé. Nižší rozumové schopnosti mohou posílit sklon k nevhodnému chování v zátěžových situacích i proto, že tyto lidé je nedovedou řešit účelnějším způsobem, používají takových strategií, jaké jsou schopni zvládnout (například agrese a zkratkové reagování) (33).

Velmi důležitá je i schopnost myšlení, současné studie kriminálního chování se shodují v tom, že pro pachatele trestných činů je typický omezeně racionální způsob řešení problémů a zpracování informací. Nejsou schopni připustit si rizika svého chování, jeho možné následky. Ani jejich vlastní zkušenosti pro ně nemívají potřebnou informační hodnotu, nedokážou se z nich poučit. V hodnocení čehokoli se projevuje určitá rigidita myšlení, neschopnost adekvátně využít zpětnou vazbu a tendence k obrannému zkreslení všeho, co se týká vlastní osoby. Kognitivní indolence a lenost uvažovat je jednou z variant kognitivní rigidity. Projevuje se orientací na přítomnost a nechutí nebo neschopností přemýšlet o budoucnosti. Uvažování těchto lidí často chybí kontinuita, nemívají trvalejší názory a jsou snadno ovlivnitelní jakýmkoliv vnějším impulzem. Projevem neschopnosti kriticky myslet je i tendence k superoptimismu, která kvůli ulpívání na neadekvátně optimistické interpretaci situace zkresluje úsudek. Takto uvažující kriminální recidivista je vždy přesvědčen, že tentokrát nebude dopaden (34). Nezdrženlivost a důraz na neodkladné uspokojení aktuálně pociťované potřeby je pro ně typická. Mívají sníženou odolnost k frustraci. Pro asociálně jednající jedince je typický egocentrismus. Mají sklon k pocitům vlastní privilegovanosti a z něho vyplývající nezávaznosti jinak obecně platných norem. Jejich svědomí nebývá dostatečně rozvinuté, často jde o fixaci na úrovni předkonvenční morálky odměny a trestu. Pachatelé trestných činů mívají nižší sociální citlivost, neberou ohled na druhé,

primární je koncentrace na vlastní osobu. Mají tendenci ke zjednodušenému sociálnímu hodnocení, které rozlišuje pouze lidi slabé a silné. Další nepřesností je tendence posuzovat veškeré podněty jako ohrožující, přestože objektivně takové nejsou. Mnohdy mívají zvýšenou potřebu moci, kterou chápou jako důkaz své síly. V této sociální skupině je více ceněna tvrdost, agrese a potřeba vzrušení, což vypovídá o odlišnosti uznávaných hodnot. Chování pachatelů bývá typické bezohledností až agresivitou při prosazování vlastních cílů. Často jim chybí schopnost sebeovládání, mají sklon reagovat impulzivně. Nemají zábrany, a pokud by nějaké pociťovali, mají tendenci je odblokovat: například požitím alkoholu. Důsledkem tohoto přístupu je zvýšená pravděpodobnost opakování trestné činnosti (33).

1.13. Etické principy v práci s klientem s kriminální trestnou činností

Vztahová povolání, a to zvláště v případech interakce sociální pracovník vs. klient s kriminální trestnou činností - nedobrovolný klient, jsou obvykle mimořádně náročná na specializovanou přípravu, vždycky však na osobnostní předpoklady. Skutečnost, že ovlivňují myšlení a jednání druhých, z nich činí povolání náročná na vědomí mravní závažnosti profesních rozhodnutí a odpovědnost; při čemž mezi nejnáročnější práci v sociální oblasti je právě práce s nedobrovolným klientem (5).

Úkolem profesionálního sociálního pracovníka je, aby se jeho klientům žilo lépe. Potíž spočívá ve zcela snadném zaměňování dvou složek, které do běžného užití slova pomoc patří: na jedné straně snahy přispět k tomu, co klient chce a na druhé straně snahy postarat se, aby dělal, co je třeba, což je v případě nedobrovolného klienta velice komplikované (31).

Při práci s klienty s kriminální trestnou činností by mělo vždy jít o pedagogický, ale i především psychologický postoj a přístup k nim. Ten je především nezbytný u sociálních pracovníků ve vězeňské službě nebo ústavech výchovné péče. Psychologický přístup má v jádře tři základní projevy: autoritu a pravdivost, úctu a respekt a porozumění. Uplatnění všech těchto projevů je velmi obtížné, ale žádoucí a v konečných důsledcích i efektivní. Autoritou není nic jiného než přirozená převaha, které se druhý rovněž přirozeně podvolí. Každý sociální pracovník získává, podporuje a

prohlubuje svou autoritu především informační pravdivostí. Úcta, respekt a osobní zájem pracovníka je základním psychologickým postojem. To znamená, že každého klienta činností chápe jako jedinečnou lidskou bytost, cennou plnohodnotnou ve svém lidství, byť v situaci velmi svízelné, složité a nesnadné (v situaci uvěznění). A konečně psychologický postoj je vždy spojen s porozuměním druhému, jehož nejvyšší formou je empatie (porozumění vcítěním).

Psychologický postoj a přístup nelze zaměňovat s nekritickým přijímáním všeho, co klient dělá nebo říká. Proto doplnění celé problematiky lze uvést i jedno přísloví, často užívané psychoterapeuty, které má oprávnění i ve vězeňství při práci s klienty s kriminální trestnou činností: „Chápat bychom měli všechno, tolerovat mnohé, ale souhlasit s málem“ (13).

Vztahy lidí s kriminální trestnou činností, zvláště pak u recidivistů, bývají problematické a konfliktní. Jsou ovlivněny jejich nestálostí, nespolehlivostí a bezohledností, tendencí lhát a podvádět. Nedovedou navázat hlubší citový vztah, kvůli němuž by se museli něčeho vzdát. Potřeby jiných pro ně nejsou důležité. Jejich vztahy s lidmi bývají účelové. V sociálních situacích se nedovedou uspokojivě orientovat a přiměřeně reagovat. Vzhledem ke svým osobnostním rysům selhávají ve většině rolí, nejsou schopni plnit požadavky profesní, partnerské ani rodičovské role. Nejsou schopni systematicky pracovat, typické je časté střídání pracovních míst, absencí a období, kdy nepracují vůbec. Nedovedou se přizpůsobit sociálnímu prostředí. Mívají často konflikty a problémy. Běžnou populací bývají odmítáni, a tak žijí buď sami, nebo vytvářejí asociální party či náhodná společenství. Postupně ztrácejí veškerá sociální zázemí, což vede k dalším problémům. K adaptačním potížím přispívá i zvýšený sklon k užívání alkoholu a psychotropních látek. Ve výzkumné skupině Widomové a Newmana (1985) mělo 46,2% takových lidí problémy v zaměstnání, 23,1% žilo jen z podpor, 82,5% lidí z této skupiny bylo osamělých, 25% bylo těžkými alkoholiky a více než polovina 52,5% užívala drogy (35).

Mezi klienty s kriminální trestnou činností patří následující typy klientů: nedobrovolní klienti, osoby závislé na alkoholu nebo drogách, manipulativní klienti, nebezpeční klienti.

Nedobrovolným klientem bývá nejčastěji osoba, která překročila zákon nebo je na jeho hranici (klienti s kriminální trestnou činností). Jedná se obvykle o osobu v soudním, trestním nebo správním řízení.

U těchto klientů je důležité na jedné straně využívat nekompromisně autority, kterou na daného pracovníka vkládá státní moc, a na druhé straně jednat věcně a otevřeně. Pracovník by měl při práci s takovým klientem dát jasně najevo, co o jeho situaci ví a jak chce postupovat (se zachováním autonomie klienta), aby dosáhl předepsaného cíle. Měl by vymezit svou roli a míru své odpovědnosti stejně jako odpovědnosti klienta. Měl by vysvětlit, co bude důsledkem klientovi nedostatečné spolupráce nebo neúměrné rezistence. Případné rezistenci by měl čelit přímostí, věcností a vstřícnou snahou o porozumění. Měl by se pokusit o uzavření pevné dohody a o probuzení motivace klienta.

Osoby závislé na alkoholu nebo na drogách mohou být jak dobrovolnými tak nedobrovolnými klienty. Většina pachatelů trestných činů inklinuje k těmto závislostem. Je třeba u nich očekávat nakupení mnoha problémů a to nejen v souvislosti se spáchaným trestným činem: tj. zdravotních, právních, sociálních. Jde o klienty obvykle nespolehlivé a nedůvěřivé vůči pracovníkům pomáhajících profesí. Klíčem k motivaci těchto klientů je trpělivost, důslednost a rozhodnost. Pomáhající pracovník musí vyvinout úsilí o získání objektivních informací, protože tato klientela má tendenci ke zkreslování, u intervence je nanejvýš vhodné, účastní-li se jí i rodinní příslušníci. Práce s těmito klienty je vždy dlouhodobá a náročná a vyžaduje síť podpory pro netoxikujícího a nehabilitujícího se klienta.

Specifickou skupinu tvoří manipulativní klienti (mohou být zároveň klienty nedobrovolnými, závislími na alkoholu nebo na drogách nebo nebezpečnými). Zpravidla nemají žádný zájem o spolupráci. Usilují pouze o získání výhod, navození neformálního až familiárního vztahu a ve svých důsledcích o získání psychologické nadvlády nad pomáhajícím pracovníkem. Práce s těmito klienty bývá považována za nejobtížnější. Před vlastní prací s nimi je důležitá důkladná příprava na základě dostupných informací. Důslednost a neoblomnost jsou nezbytnými zásadami při této

práci. Vzhledem k možným komplikacím je vhodné, aby se s takovými klienty pracovalo ve dvojici nebo v týmu.

Poslední kategorií jsou nebezpeční klienti (mohou být zároveň klienty nedobrovolnými, závislími na alkoholu či na drogách nebo manipulativními). Nebezpečí spočívá v ohrožení okolí nebo sebe sama. Hlavní zásadou při jednání s nimi je snižování rizika nebezpečí na minimum. Jako v předešlém případě je nutné pracovat s nimi ve dvojici nebo v týmu, zajistit si možnost úniku nebo pasivní ochrany. Přímost, věcnost a otevřenost jsou jedinou možnou prevencí násilného chování popřípadě alternativních variant socioterapie (22).

1.14. Etické principy činnosti pracovníků Vězeňské služby ČR

Sociální pracovník Vězeňské služby ČR působí ve vazební věznici i ve věznici pro výkon trestu odnětí svobody. Připravuje informace pro zpracování sociální anamnézy, především pro účely resocializačního procesu. Napomáhá obviněnému nebo odsouzenému orientovat se a hledat cesty uspořádání si svých sociálních vztahů ke svým nejbližším, včetně zaujmutí pozitivnějšího postoje ke společnosti – jejím normám a hodnotám. Dále pomáhá klientovi řešit jeho sociální situaci, podněcuje ho, aby se zabýval svým sociálním vývojem – jaký podíl měla jeho sociální situace na kriminální „kariéře“, k jakým proměnám došlo v jeho sociální situaci v důsledku spáchání trestného činu, v důsledku pobytu ve vazbě a výkonu trestu. Znalost sociálního vývoje a sociální situace je předpokladem, aby mohla být obsahem penitenciárního resocializačního působení, jehož cílem je připravit odsouzeného na život ve společnosti tak, aby dokázal předcházet regresivnímu sociálnímu vývoji.

Sociální pracovník ve vězeňské službě dodržuje etické zásady jednání s klientem s kriminální trestnou činností. Přes veškeré delikty klienta zachovává k němu humánní přístup (19).

Humanizace ve vězeňství znamená vytváření důstojných podmínek a lidských podmínek ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. V širším slova smyslu je to soubor činností a opatření, jehož výsledkem by mělo být začlenění českého vězeňství do řady nejprogresivnějších evropských i světových trendů, vytýčených v minimálně

přijatelné podobě Evropskými vězeňskými pravidly. V tomto pojetí humanizace dominuje garantování lidských práv a svobod všeobecně světově uznaných. V užším slova smyslu humanizace vězeňství znamená nejen neponižování vězňů, ale především respektování jejich lidské důstojnosti včetně nenarušování jejich osobní integrity a sebeúcty (13).

Trestní zákon 140/1961 Sb., říká, že: „Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost.“ a dále, že: „Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody. S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, aby se podporovaly takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní jim vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem“ (3).

Mezi hlavní etické zásady patří: trest výkonu trestu odnětí svobody může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; pracovníci vězeňské služby se k odsouzeným ve výkonu trestu chovají tak, aby bylo zachováno jejich zdraví; sociální pracovníci (i ostatní zaměstnanci) by měli podporovat takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem (13).

Etické principy v kontextu práce s klienty ve výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) jsou ukotveny mj. i v Evropských vězeňských pravidlech (dále jen EVP). Jedná se o přepracovanou verzi Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni. V EVP se klade důraz na zachování důstojnosti člověka, jednat lidsky. Apeluje se na nejvyšší etickou normu zacházení s vězni (4).

Na vězně je nahlíženo jako na člověka, jehož lidská důstojnost nesmí být ponižována ani degradována přesto, že je za své činy společností trestán. Trest odnětí svobody musí být prováděn v odpovídajících materiálních a mravních podmínkách, které zabezpečují respekt osobnosti člověka a umožňují humánní, avšak přísné, cílené, soustavné a vysoce odborné zacházení. Zacházení s pachatelem ve VTOS vylučuje diskriminaci vězňů na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, politického nebo jiného názoru a

osobního přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, hospodářského nebo jiného postavení a plně respektuje náboženské vyznání a mravní kodex skupiny, ke které vězeň patří. Každý vězeň ve VTOS má povinnost podřídit se kázeňskému režimu věznice, na druhé straně má právo na individuální přístup a zacházení v rámci výchovného a vzdělávacího programu a v souvislosti s tímto programem má být zařazen do pracovního procesu, účastnit se volnočasových a kulturně-sportovních aktivit a náboženských rituálů, má právo požadovat zařazení do terapeutických nebo extramurálních programů (2).

Základy a principy EVP jsou základní právní normou k zacházení s pachateli trestných činů ve vazbě a trestu v České republice. Jde o optimální přístupy při zacházení s vězni. Jakékoliv jiné postupy a metody by byly svévolné a protizákonné a narušovaly by proces přechodu vojensko-policejné-totalitního vězeňství na vězeňství demokratické a sloužící zájmům společnosti (4).

Cílem EVP je dosažení humanizace vězeňství. V praxi se humanizace projevuje především: diferencovaným zacházením s vězni (nediferencovaný přístup je nehumánní, degraduje určité skupiny vězňů); snižováním agresivity, nepřátelství ba nenávisti mezi vězni a vězeňským personálem, kladením důrazu na korektnost ve vzájemných vztazích; nepřipouštěním toho, že by mohl vězeňský personál dávat najevo svým klientům v jakékoliv formě svou nadřazenost (ve smyslu mocenské nadřazenosti), či vytvářet nebo prohlubovat ve vězních jejich pocit bezmocnosti nebo bezvýchodnosti; profesionalizaci práce vězeňského personálu směrem k chápání vězeňské služby jako jedné ze sociálních služeb pro veřejnost (chápat vězeňství jako jednu ze sfér společenské činnosti, která má sice svá specifika, ale není ničím výjimečným či exkluzivním); prokazováním nezbytnosti návaznosti další postpenitenciární péče společnosti o propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (13).

Sociální pracovník pomáhá klientům s kriminální trestnou činností dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění, nebo ji získat zpět (kromě toho, že pomáhá vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky). U klientů ve výkonu trestu odnětí svobody, kteří se společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální pracovník co nejdůstojnější způsob života (22).

1.15. Etické principy činnosti pracovníků Probační a mediační služby ČR

Autorita probačních úředníků (probátorů, dále PMS) je odvozena od autority soudu, probátory proto nelze pojímat pouze jako sociální pracovníky, i když některé přístupy a metody používané vůči obviněným/odsouzeným mají prvky psychologického, pedagogického a sociálního poradenství či pomoci. Přitom platí, že smyslem působení probačního úředníka v trestních věcech není prostá kontrola obviněného, ale zvláště péče o něj a pomoc v jeho problémech s cílem posílení jeho schopnosti k bezkonfliktnímu způsobu života ve společnosti a motivace v jeho dalším řádném životě.

Aktivita probačních úředníků směřují k pochopení skutečného sociálního pozadí trestné činnosti klienta, a proto se soustřeďují na zkoumání jeho osobnosti, měřítka jeho hodnot, rodinných a dalších vazeb v jeho sociálním prostředí apod., aby mu na základě jejich komplexního posouzení mohl poskytnout nezbytnou podporu a psychosociální pomoc a tím zároveň účinně napomoci ochraně společnosti před případnou recidivou jeho trestné činnosti. Činnost probátorů tak napomáhá k naplnění smyslu trestní spravedlnosti, alternativních trestů a vůbec alternativním způsobům řešení trestních věcí (36).

Při vlastní práci úředníků a asistentů s klienty, kteří se dostali do kontaktu s PMS v rámci probace a mediaci, je nezbytné, aby byly dodrženy následující zásady a principy činnosti PMS: důstojnost jednání – způsob práce PMS s klienty musí být v souladu se základními lidskými právy a svobodami a musí respektovat jejich důstojnost a autonomii. Zákonnost – postup pracovníků PMS při výkonu probace a mediaci musí být v souladu s příslušnými zákony. Přiměřenost intervence – míra zásahu pracovníků PMS vůči pachateli nesmí překročit rozsah a obsah pravomocného rozhodnutí soudu nebo státního zastupitelství. Transparentnost – PMS usiluje o dostatečnou informovanost orgánů činných v trestním řízení o průběhu práce s klienty i o to, aby byly klientům poskytnuty srozumitelné informace o systému a právním prostředí, ve kterém se v důsledku události trestného činu ocitli. Individualizace – pracovníci PMS při práci s klienty zohledňují jejich individuální potřeby, zájmy a

rovněž i okolnosti případu. Vyváženost – PMS prosazuje vyvážený přístup k potřebám a zájmům klienta i společnosti. Motivace – PMS usiluje o aktivní přístup a účast klientů při řešení následků trestné činnosti. Pachatele podporuje při hledání zdrojů a kompetencí, které mu umožní změnit dosavadní vzorce chování, jež ho přiváděly do konfliktu se zákonem (17).

1.16. Etická dilemata

Sociální práce se skládá ze sledu různých rozhodnutí. Rozhoduje-li se sociální pracovník, pak volí mezi různými možnostmi chování nebo jednání. Rozhodování je v sociální sféře (jako i v každodenním lidském životě) nevyhnutelné (26).

Dilema je podle slovníku nutná (někdy obtížná) volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi. Tato definice upozorňuje na dvě vlastnosti dilematických situací: za první, některé možnosti jsou slučitelné. Za druhé, s jejich výběrem bývá obtíž. Tvrzení, že volba je nutná, může být zavádějící. Zdůrazňuje neslučitelnost možností, mezi nimiž je třeba volit (21).

Etická dilemata vznikají tedy tehdy, cítí-li sociální pracovník, že stojí před dvěma nebo více stejně nevhodnými možnostmi, která představují konflikt morálních principů (například konflikt práva klienta na sebeurčení a povinnosti sociálního pracovníka chránit zdraví klienta). Není přitom jasné, které rozhodnutí bude přijatelnější (14).

Mezi etická dilemata nejčastěji patří: dilema moci vs. pomoci, materiální vs. nemateriální, neutrality vs. favoritismu, kvality vs. kvantity, klient vs. organizace (21). To, co je pro někoho technická otázka, může být pro jiného sociálního pracovníka etickým problémem (je mu zřejmé, jak by měl rozhodnout, ale toto rozhodnutí je pro něj obtížné) a pro dalšího může jít o dilema (zdá se mu, že přijatelné rozhodnutí neexistuje). Záleží na osobnosti sociálního pracovníka – jak vnímá situaci, jak je zkušený v morálním rozhodování a jaká je jeho osobní hierarchie hodnot. Nemalou úlohu však hraje i kontext, ve kterém se sociální práce provádí – na obecné rovině sociální stát, konkrétněji pak rovina zaměstnavatelské organizace (14).

Etické problémy vznikají v situaci, kdy je evidentní, jak by měl sociální pracovník rozhodnout, ale toto rozhodnutí se mu osobně přičí. Příkladem etického problému je tedy situace, kdy se sociální pracovník domnívá, že by se klientovi mělo dostat potřebné pomoci, ale nemůže mu ji poskytnout, protože klient nesplňuje kritéria stanovená institucí, v níž pracovník působí.

Dále existuje ještě řada etických paradoxů, které jsou součástí dilemat a problémů v sociální sféře. Mezi nejčastější patří: mít pochopení pro každého člověka - ačkoliv je to nemožné, nepotřebovat klientovu kladnou odezvu pro vlastní dobré sebehodnocení - ačkoliv je přirozené vidět v ní kritérium kvality vlastní práce. Ve vztahu k vlastnímu odměňování dávat přednost požadavkům úkolu pomáhat před principem maximalizace zisku na jednotku námahy - ačkoliv v zásadě pracujeme proto, abychom si vydělali peníze, zajímat se o každého klienta (vcítit se do něj, přijímat ho, jaký je a vidět v něm i ty dobré stránky, které většinou ostatním unikají) - ačkoliv je to reálně nemožné (nejtěžší na tom je právě to „každého“). Nezaufímat hodnotící postoj vůči klientovi - ačkoliv člověk má potřebu hodnotit ve své přirozenosti, zachovávat úctu, respekt ke klientovi - ačkoliv víme, že jeho osobnost je mravně a eticky pokleslá (12).

K nejčastějším etickým dilematům v sociální práci se vztahují následující otázky. Nebráníme nadměrnou kontrolou autonomii? Nepracujeme s principem dominance a moci? Obětujeme se pro klienty? Neoslabuje nadměrná péče klienta? Uvědomujeme si polohu a význam slov moc - pomoc? Pokud děláme klientům něco, co nechtěli, je to stále pomoc? Kde je dělítko hranice mezi pracovníkem a klientem? Kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce (např. z hlediska prevence či sociální terapie společensky nežádoucí situace)? Kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení? Kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití? Kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci?

Diskuze věnovaná etickým otázkám mj. pomáhá sociálním pracovníkům, aby se dokázali orientovat v případech, kdy mají učinit rozhodnutí, které spadá do oblasti morálních dilemat a problémů (nejčastější „problémovou“ skupinou je právě práce

s klienty se sociální patologií, konkrétně pak pachateli závažných trestných činů čili klienty nedobrovolnými). Sociální pracovníci se často musejí rozhodovat v mnohoznačných situacích, pohybují se například mezi pólem symetrické spolupráce s ním.

Obstát v situacích, které vyžadují volbu, znamená tedy spoléhat nejen na obecné poznání, ale také na sebe sama, na své mravní zásady, především pak na svou vůli a schopnosti sebereflexe (5).

Sociální práce jako profese tedy stojí v průsečíku mnoha protikladných vlivů, pod jejichž tlakem usiluje o metodické a soustavné řešení sociálních problémů na převážně mezosobní úrovni. Prostředky, které má k dispozici, mohou být relativně slabé ve srovnání s vlivy, které přispěly k výskytu sociálních jevů, jež chce sociální práce ovlivnit. Těchto prostředků používá jen na omezenou dobu a teoreticky bez možnosti nátlaku a kontroly. To s sebou nese pohyblivé hranice možností profese, jichž si má být sociální pracovník vědom (27).

1.16.1 Přístupy v praxi sociálního pracovníka

Práva a povinnosti patří k roli sociálního pracovníka a v ideálním případě se vzájemně doplňují. V praxi však mnohdy dochází k jejich konfliktu a potom je třeba dát něčemu přednost. V této souvislosti se často zmiňuje rozdíl mezi defenzivní a reflexivní praxí (38).

Pro defenzivní praxi je charakteristické, že sociální pracovník jedná podle předpisů a plní své povinnosti definované zaměstnavatelem a zákonem. Nikdo jej nemůže osočit, pokud splnil předepsaný postup. Postupy ho tedy na jedné straně omezují, na druhé straně chrání před vlastní odpovědností. K takovému jednání dochází často tam, kde se preferuje tzv. manažerská strategie, která minimalizuje spolupráci mezi skupinami. Všude, kde je to možné, jsou zavedena pravidla pro práci. Pracovníci pak vědí, na základě čeho mají hodnotit situaci a jaké zdroje mají k dispozici, aby dosáhli daných cílů. V případě sociálních pracovníků se jednání řídí manuály, přístupem k určitým zdrojům a manažerskými příkazy. Pracovníci tedy nemusejí považovat nové situace za unikátní a neznámé. Problémy klientů, které

s sebou nesou nejistotu a jsou vzájemně propojené a komplexní, manažeři ignorují, nebo filtrují podle toho, jestli jsou relevantní vzhledem k cílům organizace. Klienti jsou přetvářeni tak, aby vyhovovali praktikám organizace, místo aby organizace byla přetvářena tak, aby byla schopna reagovat na potřeby jednotlivých klientů (38).

Naproti tomu sociální pracovník, který je schopen reflektovat praxi, dokáže nejen identifikovat etická dilemata, ale i to, jak vznikají (např. nerovnováha moci, kontradikce sociálního státu). Je si jistější svými osobními hodnotami, hodnotami profese i tím, jak je projevovat v praxi. Snaží se o integraci znalostí, hodnot a dovedností a jejich využívání v praxi. Je schopen se vyrovnat s nejistotou, která sociální práci provází, a je připraven nést riziko. Uvědomuje si, že profesní hodnoty, osobní hodnoty a hodnoty zaměstnavatele mohou být v konfliktu. Takovýto sociální pracovník je autonomní osobností, která je schopna nést morální odpovědnost za své rozhodnutí (38).

1.16.2. Partnerství a profesionalita

Pracovníci služeb sociální práce se musí často potýkat s obtížně řešitelnou otázkou, zda mají klienty usměrňovat dle svých představ, nebo je respektovat jako svébytné partnery. Dilema, které se za touto otázkou skrývá, bývá pojmenováno jako střet mezi kontrolou / autoritou / monologem (= pracovník na klienta nahlíží jako na objekt, je přesvědčen, že jeho vlastní představa o klientovi a jeho situaci je objektivně platná bez jakékoliv diskuze) na jedné straně a péčí / podporou / pomocí / dialogem (= pracovník považuje své vlastní pojetí za rovnocenné s představou klienta) na druhé straně. Kontrola, autorita a monolog jsou chápány jako synonyma jednostranného ovlivňování klienta pracovníkem, péče, podpora, pomoc nebo dialog symbolizují symetrický vztah mezi pracovníkem a klientem (21).

Otázka tedy zní: Je možné vytvořit a udržet si s klientem partnerský / rovnocenný / symetrický vztah s potřebnou mírou autority (kontrola, dohled) se zachováním profesionálního vztahu „pomáhající“ (probační úředník) vs. „potřebný“ (pachatel trestného činu)?

Pracovník může na klienta uplatňovat dva typy autority: přidělenou autoritu svého úřadu a přirozenou autoritu své osoby. Přidělená autorita spočívá v uznání vlivu, který plyne z postavení pracovníka v organizaci a z pravomocí. Pracovník tím získává okamžitou převahu nad klientem, nemusí ji ve vztahu s klientem vytvářet a může ji jednostranně uplatňovat. Přirozená autorita pracovníka je založena na jeho osobních kvalitách. Je to autorita moudrého, zkušeného, vzdělaného, vstřícného, důsledného člověka. Pracovník o ní musí od počátečního kontaktu s klientem usilovat a díky tomu do vztahu s klientem proniká symetrie.

V roce 1979 byl v Anglii proveden výzkum probačních pracovníků, ve kterém popisovali podmínky uzavřených dohod s klienty s kriminální trestnou činností následovně:

„Tvé „ano“ musí být „ano“ a tvá „ne“ musí být „ne“! Jinak jednáš jednostranně. Musíš být důsledný od začátku do konce. Kontrolovat sám sebe, co říkáš. Když se řídíš jasnými pravidly, dodržíš své závazky, získáš důvěru. Stejně je to, když máš předložit návrh na uvěznění. Když to jednou uděláš, váš vztah to zcela zničí. Když jste stanovili podmínky předem – když uděláš to a to, nebudu mít jinou možnost než navrhnout uvěznění – potom děláš jen to, co jsi předem řekl.“

Pokud pracovník neusiluje o přirozenou autoritu, svůj vliv na klienta může opřít jen o přidělenou autoritu. Vztah s klientem je tedy jednostranný, může snadno přejít k paternalismu. Pokud chce pracovník získat přirozenou autoritu, musí být spolehlivý a musí dodržovat vlastní závazky vůči klientovi, pak se šance na rovnocenný vztah zvyšuje (21).

Sociální pracovník dále uplatňuje svou moc, kterou přímo ovlivňuje chování klientů, případně jejich přesvědčení. V sociální práci může moc vůči klientovi uplatňovat profesionál i dobrovolník, ale také klient vůči pracovníkovi (16).

Moc je velmi důležitá i při pomáhání, klient je do jisté míry bezmocný už tím, že něco potřebuje, pracovník je naopak mocný tím, že pomáhá. Moc pracovníka je (jako u autority pomáhajícího) vymezena zákonnými předpisy, nepsanými normami ad. Mocenská pozice pracovníka silně ovlivňuje možnosti a způsob poskytování pomoci. Moc pomáhajícího může být nevlídná, neomalená, krutá, laskavá. Každý projev moci

pracovníka má svůj protipól v prožívání klientů, kteří se například stáhnou z kontaktu, zaujmou postoj uctivé pasivity, sevřou se zlostí a křivdou nebo se naučí žadonit o mezilidský kontakt. Celé pomáhání se tak vzdálí svému účelu, kterým je orientace na dosahování rozvoje a autonomie klienta. Čím víc může pomáhající rozhodovat o věcech, které pro potřebného znamenají výhodu nebo újmu, tím složitější podmínky má pro to, aby se stal partnerským konzultantem v emočních a vztahových aspektech jeho problému. Prvním problémem je účelové zkreslení fakt a jiné formy manipulace ze strany klienta. Jinou potíží je, že svěřit se někomu, kdo má reálnou moc, může být jinými lidmi chápáno jako útok. Rozhodnutí pracovníka může klient chápat jako projev nepřátelství, a dojde ke ztrátě kontaktu a důvěry (9).

Proto je třeba dodržovat následující pravidla: nepropojovat situaci výkonu pravomoci a situaci pomáhání; zařídit, aby ten, kdo je pro klienta důvěrníkem, nemusel být zároveň osobou, která je nucena dělat o něm administrativní rozhodnutí; klient musí mít vždy jasno o tom, jestli právě s pracovníkem hovoří jako se svým důvěrníkem, anebo zda jde o rozhovor, který patří do výkonu pravomocí; rozhodnutí, které je pro klienta nepříznivé, by měl pracovník vnitřně brát i navenek podávat jako věc, která s osobním vztahem ke klientovi nesouvisí, jako svůj pracovní úkol, který vyřešil, jak nejlépe uměl. I bez institucionálně udělené pravomoci může mít pracovník ve vztahu ke klientovi moc (27).

Nebezpečí nastává, pokud probační pracovník nebo jiný působící ve vězeňské službě svou moc vůči klientům zneužívá. Nejzávažnější formou je tzv. mesianistický komplex, který má blízkou afinitu k syndromu pomáhajícího (viz kapitola Syndrom pomáhajícího). Sociální pracovník, který trpí tímto komplexem, má ve své práci tendence po moci, ovládání, manipulaci s druhými, snahu vyniknout a něco znamenat, získat obdiv, prestiž, zkrátka předvádět se. „Onemocnění“ mesianistickým komplexem je pro pomáhajícího, zvláště penitenciaristu, zhoubné a zákonitě vede k negativním reakcím klienta. Mesianistický komplex se těžko odhaluje, protože bývá zakrýván falešnou solidaritou či tzv. profesní, stavovskou cenzurou. Jde o extrémní formu paternalistického přístupu, který hraničí s šikanováním klientů (13).

Termín šikanování se užívá k označení násilného chování (v tomto případě) personálu vůči klientům. Ve všech dobách i zemích zneužíval personál svou moc nad klienty k jejich nepřiměřenému trestání, ponižování, případně mohlo dojít i k úmrtí klientů následkem hrubého chování. Riziko je nejvyšší v těch ústavách, kde jsou klienty děti, staří, pachatelé trestných činů atd. (18).

Pokud si chceme s klientem vytvořit rovnocenný vztah, musíme ho vnímat jako rovnocenného partnera, respektovat jeho lidskou důstojnost a zachovávat jeho práva. Respektování svobodného rozhodování klientů vede k jejich autonomii a participaci a tím napomáhá k efektivnější spolupráci mezi profesionálem a klientem.

Neméně důležitou součástí v partnerském vztahu „profesionál“ vs. „klient“ je respektování svobodného rozhodování klientů s kriminální trestnou činností, kteří ovšem svým chováním škodí jak sobě, tak i druhým, má různé polohy. Tento respekt vůči svobodnému rozhodování klienta se ale především nechápe jako rezignace sociálního pracovníka vůči jakémukoli jednání klientů, nýbrž jako aktivní spoluúčast na jejich rozhodování nebo jednání zprostředkováním možných alternativ (27).

Respektování práva klienta žít životem dle jeho představ, může mít z hlediska etických dilemat několik neadekvátních poloh. Jde především o dvě extrémní situace, tj. absence angažovanosti sociálního pracovníka v důsledku frustrace při práci s nedobrovolným klientem se sociální patologií – recidivistou, anebo apel v co nejvyšší angažovanost sociálního pracovníka ve věcech klienta v kontextu absence respektu svéprávnosti klienta.

Další nebezpečí nastává, pokud pracovníci vidí klienta jako příznak zranitelnosti. Probační úředníci i jiní pomáhající zastávají názor, že jejich klienti – pachatelé trestných činů - potřebují jasné vedení a zvláště tvrdý dohled (jak již plyne z názvu: probace = dohled). Tito pracovníci proto mohou chápat kontrolu nad klientem jako součást své pečovatelské a podpůrné práce ve prospěch klienta. Pracovníci zdůrazňují, že je třeba s porozuměním naslouchat každodenním potížím klienta, současně však považují za potřebné „dát jim kapky“. Jedná se v podstatě o model „rodič“ vs. „dítě“. Tato „rodičovská analogie“ se považuje za způsob podpůrné role dohledu a trestu, který je vlastní kultuře především v britských probačních službách. Probační pracovníci

uvažují o významu „rodičovské analogie“ z hlediska dilematu mezi posilováním závislosti a podporu samostatnosti.

„Rodičovská analogie“ i představa „dětinskosti klientů“ jsou založeny na vymezení klienta jako současně bezmocného i nezodpovědného, bezradného i nesvéprávného. Pokud si pracovníci klienta takto vymezí, slouží jim to k překlenutí napětí mezi symetrií osobních vztahů a jednostrannými zásahy do života klienta. Jsou známy tři různé podoby tohoto způsobu zvládání dilematy jednostranností a symetrie. Za první - zdůvodnění využití dohledu jako nástroje pomoci „rodičů dětem“. Za druhé - odůvodnění převahy pracovníka pomocí analogie s „rodičovským přístupem“. Za třetí - zpochybnění očekávání klienta a udržování výkonu v únosných mezích pomocí poukazu na „dětinskost klientů“ (21).

Tendence přebírat zvýšenou kontrolu / dohled nad klientem je velmi častá v práci s klientem s kriminální trestnou činností, vedoucí k paternalismu / asymetrii. Druhou tendencí je tendence obětovat se pro klienta na svůj vlastní úkor. Tyto dvě polohy se ovšem mohou vyskytnout u téhož pracovníka současně. Nadměrná kontrola brání rozvoji autonomie klienta. Takto vysoce angažovaný pracovník ji ale používá v dobré víře, že jde o zájem klientů. Obětování se pro klienty je druhý způsob, jak může být porušena hranice mezi pracovníkem a klientem. Pracovník si počíná tak, jako kdyby klient nebyl autonomním jedincem, ale jako kdyby závisel na jeho péči a potřeboval, aby pracovník za něj téměř dýchal. Nedbá na svou osobní potřebu odpočinku. Může se pak stát, že nadměrná péče o klienta spíše oslabuje, než aby mu prospívala, může ho udržovat pod jeho potenciálem samostatnosti, až ho invalidizovat (27).

Paternalistický přístup ke klientele s kriminální trestnou činností bývá v českých poměrech velmi častý a často kombinovaný s jistou úřednickou arogancí. Z obecné populace navíc do profesních vztahů přecházejí četné předsudky a intolerance vůči menšinám nebo osobám odlišným od průměru. (12).

1.16.3. Institucionální předsudky

Rozlišování mezi klienty se projevuje ve dvou podobách. Může dojít k vyloučení klientů z kontaktu s organizací. Nebo organizace klienty neodmítá, části z nich se ale věnuje více a lépe, zatímco jiné části se dostává menší pozornosti. Pracovníci sociálních služeb využívají tyto praktiky jako nástroje zvládání dilematu mezi komplexností a zjednodušováním cílů a mezi kvalitou služeb a množstvím klientů. Aby zdůvodnili menší pozornost nebo neochotu vůči některým klientům, odvolávají se na to, že jim stejně není pomoci. Aby ušetřili čas a energii, poskytují většině klientům méně kvalitní služby a pro problémové případy, které je třeba řešit důkladněji, vytvářejí specializované pracoviště. Tím se ovšem dostávají do konfliktu s požadavkem neutrality a vystavují se dilematu mezi neutralitou a favoritismem.

Tomuto dilematu je těžké uniknout, protože předsudečné rozlišování mezi klienty přivádí pracovníky do konfliktu s požadavkem nestrannosti / nepředpojatosti i s očekáváním respektu vůči rovným právům klienta. Odmítnout předsudeční přístup je většinou pro pracovníky obtížné uskutečnit, utvrzování se v oprávněnosti předsudků a odvolávat se na ně bývá mnohem častější. Důvodem je skutečnost, že rozlišování mezi klienty vede k „institucionalizaci předsudků“, kterými je prostoupena celá společnost. Snahy upustit od předsudečného rozlišování mezi klienty narážejí na skutečnost, že případné změny by ohrozily existenci rutiny a pojetí cílů, které umožňují sociální práci zvládat. Pro pracovníky služeb sociální práce je typické přesvědčení, že osobní zkušenost je tím pravým základem znalostí, které jsou nutné k hodnocení světa klienta. Potíž je však v tom, že pomáhající pracovníci se svou zkušeností zacházejí často výběrově a účelově.

Z toho co bylo řečeno, plyne, že prvotním účelem odvoláváním se na obecně uznávané předsudky je ospravedlňování odlišného zacházení s rozdílně hodnocenými klienty. Nestejné hodnocení a rozdílné zacházení s nimi slouží ke zjednodušování cílů a udržování pracovní zátěže v přijatelných mezích.

Příkladem předsudečného rozlišování klientů může být tzv. „institucionální rasismus“. Může se jednat například o „rasistická dogmata“, která se pojí s černou pletí: nízkým intelektem, spodní sociální třídou, málo odhodlaným ego, neschopností obětovat

okamžitý požitek dlouhodobějším cílům, kulturní deprivací, nedostatečnou stimulací v dětském věku (21).

V případě sociální práce s pachateli trestných činů pracovník očekává, že tito klienti budou především: emočně nestabilní, agresivní, lhostejní, negativní, s nižším intelektem a s nižší úrovní vzdělání (33).

Američtí výzkumníci zjistili, že psychologové upřednostňují klienty mladé, atraktivní, dobře se vyjadřující, inteligentní a úspěšné před klienty jednoduchými, starými, nehezky a méně inteligentními. Co to o pomáhajících vypovídá? Chtějí pomáhat spíše lidem sobě podobným? Nepotřebují se vžívat do vnitřního světa delikventa či toxikomana? Potřebují vidět nějaké obecně viditelné úspěchy svého pomáhání a k těm se snadněji dopracují u lepších klientů? Chtějí pomáhat lidem úspěšným a výše postaveným? Cítí se tím sami povýšeni? Ne každý je schopen najít vztah k člověku v krajní nouzi. Záleží na životní filosofii pomáhajícího. „Mít rád“ téměř kohokoliv, je nezbytné k tomu, aby se pomáhající mohl oprávněně cítit jako odborník na svém místě (12).

Na druhé straně schopnost označit některé klienty za „viníky“, „beznadějné“, „morálně nepřizpůsobivé“ nebo „méně úctyhodné“, zbavuje pracovníky pocitu zodpovědnosti za osud hůře hodnocené části klientů a za podstatnou část neúspěchu své práce (21).

1.16.4. Hranice ve vztahu klient versus profesionál

Hranice mezi profesionálem a klientem se tvoří již od samého prvotního počátku. První dojmy předurčují budoucí role obou zainteresovaných stran pracovního vztahu a vymezení možností jejich vzájemné spolupráce. Vzhledem k tomu, že jak klienti, tak i sociální pracovníci při prvním setkání teprve sondují situaci a hledají možnosti dorozumění, je nanejvýš nutné, aby podmínky, ve kterých k setkání dochází, umožňovaly pokud možno jasnou, přehlednou a jednoznačnou komunikaci. Cílem utvoření hranic zúčastněných je vymezení kompetencí ze strany klienta a profesionála.

U práce s nedobrovolným klientem /většinou osoba jednající v rozporu se zákonem nebo na jeho hranici/ je nutné na jedné straně využívat zcela nekompromisně autoritu,

na druhé straně jednat věcně a otevřeně. Sociální pracovník by měl při práci s takovým klientem vyjádřit jasné hranice vztahu a kompetence (27).

Klienti potřebují přijetí, spoluúčast, porozumění, pocit, že pracovníkovi nejsou na obtíž, že je pracovník neodsuzuje. Klient potřebuje důvěřovat, cítit se bezpečný a přijímaný (12).

Probátoři a pracovníci ve vězeňství mají tento úkol ztížený. Prioritní kompetencí probačních pracovníků je dohled / kontrola nad klientem. Tito pracovníci navíc disponují institucionálně přidělenou mocí a tím je jejich autorita nad klientem o to více posílena. Klient se pak může cítit ohrožen a pracovníka tak vnímat spíše jako svého nepřítele než partnera při překonávání jeho obtížné životní situace.

Na opačné straně může v některých zařízeních docházet k rozvoji přílišné sympatie mezi profesionálem a klientem, jež může případně přerůst v přátelský vztah. Bylo by pak žádoucí, aby taková dvojice už nebyla ve vztahu služebním. Bránit vztahu by bylo nerealistické a neúčelné. Ovšem pozitivní vztah k pracovníkovi je naopak žádoucí ke zpracování terapeutického procesu. Pokud však pracovník svůj protipřenos nezvládne a jeho citová angažovanost přeroste přes míru profesního vztahu, je třeba terapii ukončit (18).

Otázka tedy zní: Kde je ta pomyslná hranice v profesním vztahu mezi klientem a pomáhajícím?

Hlavním problémem při pomáhání je splývání, kdy pracovník bere záležitosti klienta příliš za svoje vlastní. Trpí nejen pomáhající, ale celý proces pomáhání. Proti splývání se může pracovník chránit netečností, což představuje další problém. Běžnou starostí je, jak uhájit svou hranici vůči manipulaci ze strany klienta.

Splývání je založené na soucitu pracovníka s klientem. Je však třeba rozlišit soucit a empatii. Při soucitu se sociální pracovník se svým protějškem ztotožňuje. Může pak ztratit hranice a být zaplaven lítostí, pobouřením, úzkostí z toho, co se druhému děje. Pak může být ohroženo jeho profesionální jednání vůči klientovi a tím může vzniknout překážka, která brání efektivní profesionální sociální práci. Při empatii si pracovník dovede představit a procítit, co se v klientovi děje, ale nedochází u něj ke ztotožnění s jeho situací. Rozpoložení sociálního pracovníka správně a citlivě zachycuje problém,

ale zůstává sám sebou – jako profesionál. Je připraven pomáhat tak, jak to vyžaduje situace. Hranice jsou tak jasně dané a vymezené a tím přispívají k dosahování stanovených cílů v sociální práci korespondující s metodikou práce s klientem.

Ovšem ani pomáhající nejsou ušetřeni úzkosti a tíhy v každodenním kontaktu s těžkými situacemi svých klientů. Proto by se měli soustřeďovat na praktickou stránku pomoci - pomoc pro pomáhajícího formou supervize.

Ochrana hranic také závisí na sebeprosazení pracovníka formou asertivní komunikace s klientem. Mezi asertivní dovednosti patří umět dát najevo své požadavky a trvat na nich, nebát se nesouhlasit, nestydět se o něco požádat, umět vyjádřit kompliment.

Je velmi důležité, aby si sociální pracovník chránil své „teritorium“, aby jeho soukromé „zásuvky“ byly nedotknutelné. V opačném případě se vystavuje riziku incidence syndromu vyhoření, který je v pomáhajících profesích, zvláště pak u probátorů a pracovníků ve vězeňství, velmi častý (12).

1.17. Psychická úskalí pomáhajících profesí

Specifikem profese sociální práce je požadavek osobního nasazení pracovníků při řešení problémů jejich klientů, zvláště pak nedobrovolných. Princip kontrolovaného osobního zaujetí spolu s požadavkem hodnotové neutrality klade značné nároky na emocionální rovnováhu a výkonovou výdrž sociálních pracovníků (27).

A právě od nich se očekává, že jsou schopni pomáhat lidem zvládat jejich sociální a emoční problémy a řídit se základními principy sociálních prací jako je: individualizace, vyjadřování pocitů, empatie, akceptace, nehodnotící postoj, sebeurčení, diskrétnost, úcta, respekt, otevřenost, důvěryhodnost, vzdělavatelnost, pečlivost, oprávněnost, odpovědnost, autorita, spravedlnost, partnerský vztah, profesní kultura - odbornost, práce v souladu s etickým kodexem.

Pro pracovníka pomáhající profese je nezbytné, aby měl řadu předpokladů a dovedností. Zároveň jsou lidé v těchto povoláních vystaveni ve zvýšené míře určitým rizikům. K nejzávažnějším z nich patří syndrom vyhoření. Zároveň se můžeme domnívat, že pomáhající profese často vyhledávají lidé s určitými rizikovými osobnostními dispozicemi – tzv. syndrom pomáhajícího (14).

Výkon pomáhajících profesí může být spojen s celou řadou obtíží a problémů. Pomoc druhým vyžaduje od těch, kteří jí poskytují, určité osobnostní dispozice, vzdělání a mnohdy i ochotu přinášet oběti. Toto povolání nelze s úspěchem vykonávat, aniž by přitom nebyly respektovány určité etické zásady.

Profese sociálního pracovníka je formulována základními požadavky v etickém kodexu (viz kapitola Etický kodex sociálních pracovníků). Poměrně náročné požadavky na pomáhající profese však mohou představovat pro některé pracovníky nepřiměřenou zátěž, jež může vést, ve spojení s psychickou, emocionální a popřípadě i fyzickou náročností výkonu takového povolání, až k naprostému vyčerpání, resp. k tzv. syndromu vyhoření, vyhaslosti či vyprahlosti (10).

Syndrom vyhoření neodmyslitelně patří k pomáhajícím profesím, prakticky každý pracovník po určité době má některé jeho projevy. Nejnáročnější práce je práce s klienty, kteří jsou v určitém zařízení nedobrovolně, nebo nejsou pro účast v určitém programu dostatečně motivováni a přesto do něj byli zařazeni a přijímají jej zcela pasivně, s klienty velmi vážně handicapovanými nebo v terminálním stádiu nemoci, nebo s klienty, jejichž chování je velmi vzdáleno sociální normě (14).

1.17.1. Stresory v pomáhajících profesích

Mezi stresory v práci pomáhajících profesí s pachateli trestných činů patří: práce s obtížně přizpůsobenými a konfliktními občany (osoby se specifickou poruchou osobností, agresivním syndromem, osoby s disharmonickým vývojem osobnosti, alkoholici, toxikomani a gambleři, osoby s narušenými extramurálními vazbami apod.), což může být někdy spojeno s určitou mírou rizika; rozladění a nespokojenost z okolí se mohou přenášet i na sociálního pracovníka (například oběť trestného činu může negativisticky vnímat snahu sociálního pracovníka vést a pomáhat pachateli trestného činu při jeho reintegraci do společnosti); pocit uznání ze strany společnosti není vždy dostatečný; nutnost přizpůsobit se změnám a akceptovat pokyny a jasně daná pravidla (byť by mohla být v rozporu s názorem sociálního pracovníka při práci s obviněným/obžalovaným); míra odpovědnosti neodpovídá vždy možnosti rozhodovat; požadavky ze strany různých nadřízených na sociálního pracovníka mohou být

v konfliktu; nároky plynoucí z týmové práce a mezilidských problémů; nároky profese mohou být hůře zvládnuty, pokud práce vyvolává vzpomínky na vlastní nevyřešené problémy a osobní krize nebo pokud se sociální pracovník nalézá ve fázi syndromu vyhoření; pracovníci mohou vnímat rozpory mezi tím, s čím se seznamovali během předchozí přípravy a mezi realitou každodenní praxe; „psychopatická“ osobnost pachatele, agresivní klient apod.; recidivy trestných činů a s ní spojená nízká resocializace pachatelů trestných činů, vedoucí k frustraci sociálních pracovníků ve své práci (nebezpečí syndromu vyhoření, absence motivu pomáhat) (22).

1.17.2. Syndrom vyhoření

Na „nápravu“ pachatele trestných činů je zaměřena speciálně-pedagogická i psychoterapeutická práce. Je známo, že efektivita je nízká, nepřináší takové výsledky, jež by odpovídaly vynaloženému úsilí, a proto může zvyšovat riziko vyhoření u lidí, kteří se touto činností zabývají (33).

Burn – out byl jako jev rozpoznán a identifikován poprvé v průběhu osmdesátých let dvacátého století. Byl původně spojován se stavem alkoholiků, kteří kromě alkoholu o vše ostatní ztratili zájem. Později se tento pojem rozšířil i pro oblast drogových závislostí a postupně pronikal i do jiných oblastí, předcházely například i pojmu workholik, který vypovídá o stavu přepracovanosti, lidé se cítí apatičtí, vyčerpání, nedokáží překonat běžné překážky a začínají se stranit ostatním.

Poprvé tento pojem použil psycholog H. J. Freudenberg ve své knize Born - out, kde tento syndrom definoval jako vyhasnutí motivace a stimulujících podnětů v situaci, kdy péče o jedince a neuspokojivý vztah je příčinou, že práce nepřináší očekávané výsledky. Syndrom je spojován se stavem psychického i fyzického vyčerpání následujícího po vyčerpávajícím a dlouhotrvajícím stresu.

Jako první bylo popisováno vyhoření u personálu „alternativních“ léčebných zařízení, existující mimo etablované léčebny a závislé na obětavé pomoci dobrovolníků. Brzy se ukázalo, že tento koncept lze uplatnit i u dobře placeného personálu ve vyšších pozicích, u lékařů, psychiatrů, zdravotních sester, pedagogů a sociálních pracovníků (11).

Syndrom vyhoření je proces, který má své fáze a svou dynamiku. Na počátku bývá nadšení a mnohé naděje, které však z pravidla souvisejí s nerealistickým pohledem na pomáhající profesi a zejména s nepřeměřenými očekáváními. Pak se dostavuje stagnace, nadšení dohasíná, práce již není natolik přitažlivá. Do popředí se dostávají subjektivní a mimopracovní zájmy. Po stagnaci následuje frustrace spojená s otázkami po smyslu této práce. Začínají se objevovat obtíže na pracovišti, ale i v osobním životě. Frustrace pak přerůstá v apatii, což je reakce na bezvýchodný stav, kdy je člověk trvale frustrován a nemá možnost tuto situaci změnit, dělá pouze to, co musí. Poslední fází, která znamená cestu z bludného kruhu ven, je intervence (nová míza). Může mít mnoho podob - od změny vztahu k práci, klientům či okolí, až po změnu zaměstnání, bydliště, popř. i partnera (10).

Typickými projevy syndromu vyhoření jsou: neangažovaný vztah ke klientům, snaha vyhýbat se intenzivním a delším kontaktům s nimi, příp. konfliktu s nimi; klient se v očích pracovníka mění v "případ"; lpění na standardních a zavedených postupech, ztráta citlivosti pro potřeby klientů, ztráta schopnosti tvořivě přistupovat k práci; práci je věnováno nutné minimum energie, pracovník se výrazně víc než v práci angažuje v mimopracovních aktivitách; preference administrativních činností a činností směřujících ven z vlastní instituce před činnostmi, jež vyžadují kontakt s klienty; důraz na pracovní pozici, na služební postup, na formální pravomoci, na mzdu a na jiné výhody plynoucí ze zaměstnání; v úvahách o činnosti služby, příp. i o budoucnosti klientů převládá skepse; časté pracovní neschopnosti, žádosti o neplacené volno, někdy i těhotenství; omezování komunikace s kolegy, někdy i konflikt s nimi; pocity depersonalizace, vyčerpání; v ojedinělých případech i zneužívání klientů (14).

Práce s klienty s kriminální trestnou činností je jistě velmi častým rizikovým faktorem ke vzniku syndromu vyhoření. Jde o tzv. vnější faktory: například o samotné pracovní podmínky v zaměstnání, v organizaci (například věznice) nebo v neposlední řadě i o společnost, která na sociálního pracovníka klade každodenní nároky. Vnitřními faktory pak můžeme nazývat různé osobnostní charakteristiky sociálního pracovníka, které podporují vznik syndromu burn-out, dále pak fyzický stav a následně i způsoby chování a reagování (11).

Sociální pracovníci, kteří denně přicházejí do styku s klienty s kriminální trestnou činností (zvláště v ústavních zařízeních), podléhají syndromu vyhoření častěji než například personalisté, jež pracují v systému sociálního zabezpečení (například úřad práce, magistrát města apod.).

Dlouhodobý kontakt profesionálů s klienty vede zejména ve vězeňství k rychlému vyhoření profesionałovy schopnosti empatie. Profesionál, který je konfrontovaný se stále stejným typem emoční zátěže, se stává být citlivější na chování klientů, z něhož by třeba jen mohly vyplynout nežádoucí důsledky. Personál ve vězení má sklon vidět i v nevinných projevech vězňů náběh k destruktivní agresivitě. Syndrom vyhoření je očekávatelná, nevyhnutelná osobnostní obrana, která je patrna po řadě let praxe na každém profesionálovi. Nejčastějším projevem je zkracování doby kontaktu s klientem, případně únik do ryze racionální roviny. Jiným projevem profesionální obrany je vyhledávání takových příležitostí ke kontaktu s klientem, které vylučují emoční zabřemeňování.

Je těžké stanovit normu, která by obecně vystihovala, za jak dlouho při určitém druhu ústavní péče profesionál pracující v denním styku s klienty vyhoří do té míry, že by měl buď v ústavu vykonávat jinou práci, nebo si najít jiné působiště. V evropských ústavech pro delikventní mládež je zvykem po pěti až šesti letech práce s klienty buď přejít do řídicí funkce, nebo jít vzdělávat budoucí profesionály, nebo změnit obor práce, a to alespoň na několik let.

Kvalitní systém supervize a postgraduálního vzdělávání může být účinnou prevencí proti rychlému rozvoji vzniku syndromu vyhoření (18).

1.17.3. Profesionální cynismus

Obyčejně je cynismus pohrdáním uznávanými hodnotami, pohrdáním mravnosti. Profesionální cynismus je postoj sociálního pracovníka, který vzniká obvykle jako krajní forma vyhoření. Pokud sociální pracovník podlehne profesionálnímu cynismu, začne ve svých klientech vidět nečisté a doslova nelidské bytosti a má tendence s nimi manipulovat, zacházet jako s předměty, s neživými objekty. Profesionální cynismus vyvolává odpor u klientů, ale má i negativní dopad na ostatní členy týmu a často i na

nejbližší rodinné příslušníky, příbuzné či známé člověka profesionálním cynismem zasaženého. Léčení profesionálního cynismu je obtížné. Často končí i propuštěním ze zaměstnání (13).

Incidenci profesionálního cynismu najdeme nejčastěji v sociální práci s klientem s kriminální trestnou činností ve vězeňském prostředí.

1.17.4. Syndrom pomáhajícího

Jedná se o specifickou narcistickou poruchu, jejímž prostřednictvím sociální pracovník v pomáhající profesi řeší, většinou nevědomě, své rané trauma z dětství. Touží po porozumění, uznání, vděčnosti a obdivu. Základem pomáhání tak mohou být sobecké motivy provázené agresivitou nebo skrývanou potřebou po moci, všemohoucnosti, přičemž se sami pomáhající pokládají za zdravé jedince. Syndrom pomáhajících je posilován také tím, že slabost, bezmocnost a otevřené doznání emocionálních problémů veřejnost přijímá a podporuje u klientů, zatímco obraz pomáhajícího musí zůstat prostý takových zjevných příznaků. Pomáhání se tak stává nutností a součástí osobnostní struktury na úkor vyjádřit své vlastní pocity a potřeby (14).

Mezi nejdůležitější konfliktní oblasti osobnosti pomáhajícího jsou: v raném dětství utrpěné, většinou nevědomé a nepřímé odmítání ze strany rodičů, skrytá narcistická potřebnost, vyhýbání se vztahům k lidem, kteří nepotřebují pomoc, vztahům na základě vzájemnosti dávání a brání a nepřímé vyjadřování agrese proti těm, kteří nepotřebují pomoc.

Morálka by se přitom měla identifikovat „dobré“ chování – „dobré“ motivy. Pomáhající sociální pracovník zdolává nedostatek svého sebecitu, který pochází z dětství. Tímto vývojem charakteru je poškozován jeho osobní život, bývá ohrožena jeho vzájemnost intimních vztahů a nakonec je v nebezpečí i jeho výkon jakožto pomáhajícího (29).

2. Cíle práce a hypotézy

2.1. Cíl práce

Cílem práce bylo zjistit etické pochybení pracovníků v sociálně právních službách v přístupu ke klientovi a zmapovat rozsah syndromu vyhoření u pracovníků v sociálně – právních službách.

2.2. Hypotézy

Hypotéza 1: Všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu.

Hypotéza 2: Pracovníci v ústavních zařízeních více inklinují k syndromu vyhoření než pracovníci na úřadech.

3. Metodika

Pro výše uvedené cíle a hypotézy byla ve výzkumu použita metoda dotazování technikou dotazníku. Dotazník byl složen ze dvou částí. První část se týkala dotazníkového šetření, který mapuje etické přístupy pracovníků v sociálně právních službách ke klientům se sociální patologií (viz příloha č. 1). Ve druhé části dotazníkového šetření byl použit dotazník Inventáře syndromu vyhoření (viz příloha č. 2).

První výzkumný soubor byl sestaven v rámci spolupráce s psychologem Vězeňské služby ČR v Českých Budějovicích a s ředitelem výchovného ústavu v Českých Budějovicích.

Dotazníky byly rozeslány v devadesáti výtiscích do následujících institucí: Věznice Kynšperk nad Ohří (20ks), Věznice Znojmo (20ks), Věznice Valdice (20ks), Věznice České Budějovice (20ks), Výchovný ústav pro děti a mládež a Středisko výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech v Českých Budějovicích (10ks).

Z devadesáti dotazníkových šetření jich bylo po důkladné analýze použito celkem 41 dotazníků.

Druhý výzkumný soubor byl sestaven pracovníky Probační a mediační služby ČR, kteří byli kontaktováni prostřednictvím e-mailu. Jednalo se celkem o 79 pracovišť z celé České republiky.

Ve výzkumu bylo použito celkem 42 dotazníků.

Výzkum doplňují informace formou nestandardizovaného rozhovoru se sociální pracovníci Výchovného ústavu pro děti a mládež a Střediska výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech v Českých Budějovicích, dále s psychologem Vězeňské služby ČR v Českých Budějovicích a úředníky Probační a mediační služby ČR v Českých Budějovicích.

Výzkum je dále obohacen o praktické zkušenosti v rámci praxe na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích formou nestandardizovaných rozhovorů a vlastním pozorováním v organizacích sociálně – právní praxe s klienty s kriminální trestnou činností.

Sběr dat byl procentuálně vyhodnocen formou grafů s ochranou použitých osobních dat.

Výzkum byl prováděn od února roku 2009 do května roku 2009.

4. Charakteristika výzkumného souboru

Výzkum tvoří dva výzkumné soubory.

První výzkumný soubor byl tvořen pracovníky v ústavním zařízení celkovým počtem 41 respondent. Jedná se o pracovníky, kteří přicházejí do každodenního styku s klienty s kriminální trestnou činností. Soubor tvořili především sociální pracovníci a sociální kurátoři, dále pak vychovatelé, psychologové a speciální pedagogové. Tito pracovníci pracují ve Vězeňské službě ČR (Věznice Valdice, Kynšperk nad Ohří, Znojmo, České Budějovice) a ve výchovném ústavu (Výchovný ústav pro děti a mládež a Středisko výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech v Českých Budějovicích).

Důvodem obohacení vzorku o další profese bylo nedostatečné zastoupení sociálních pracovníků ve Vězeňské službě ČR. Celkový počet sociálních pracovníků činí přibližně 25 osob, což potvrdila sociální pracovnice Vězeňské služby ČR v Českých Budějovicích.

Druhý soubor byl tvořen probačními pracovníky Probační a mediační služby ČR s celkovým počtem 42 respondenti.

Celkový soubor respondentů činil 83 osoby. Procentuální rovnováha obou výše jmenovaných vzorků respondentů umožňuje porovnání obou souborů z hlediska etického jednání a rozsahu syndromu vyhoření.

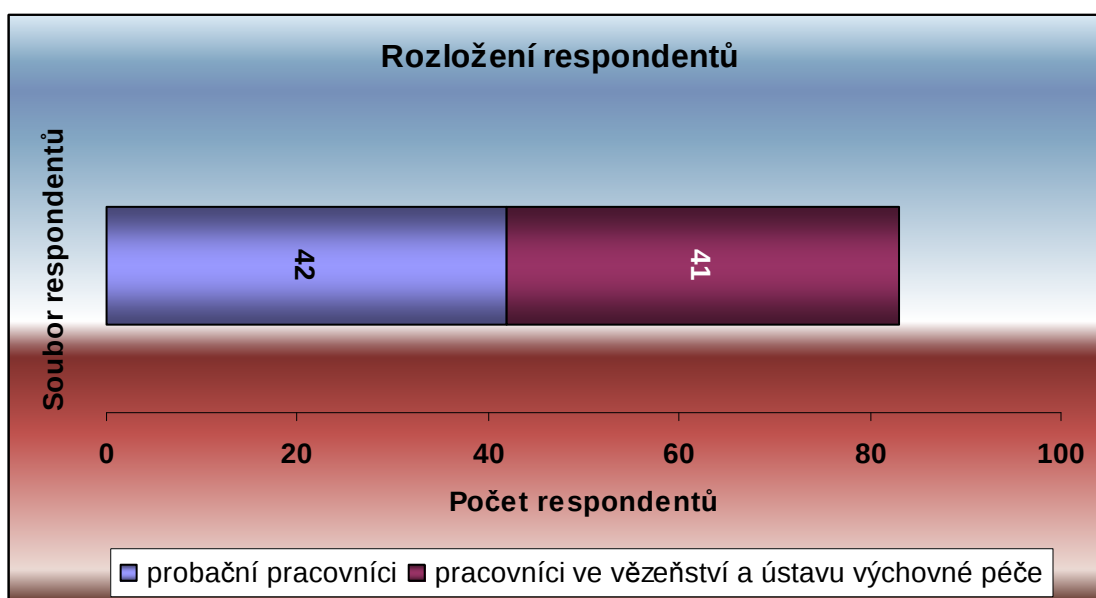
5. Výsledky

Výsledky prezentují oba výše jmenované výzkumné soubory.

K vyhodnocení výzkumu bylo použito celkem 83 dotazníků. Návratnost byla celkem téměř padesátiprocentní (49%).

5.1. Sběr dat od pracovníků ve Vězeňské službě ČR, v ústavech výchovné péče a pracovníků Probační a mediační služby ČR

Graf 1: Rozložení respondentů

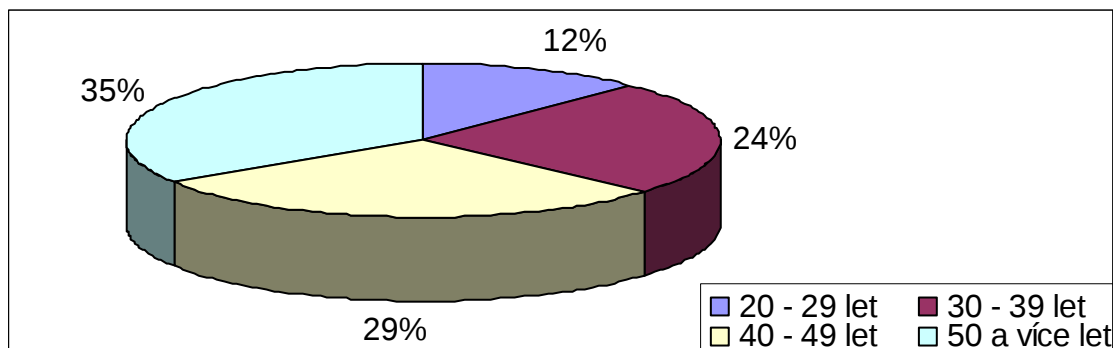
Zdroj: vlastní výzkum

Celkový počet respondentů byl 83 osoby.

Soubor byl složen ze 42 probačních pracovníků Probační a mediační služby ČR (dále jen PMS) z různých lokalit České republiky (51% z celkového souboru).

Druhý soubor byl tvořen 41 pracovníkem v sociálních službách ve vězeňství a ústavu výchovné péče (49% z celkového souboru). Tento soubor tvořili pracovníci z Věznice Valdice, Kynšperk nad Ohří, Znojmo a České Budějovice a dále z Výchovného ústavu pro děti a mládež a Střediska výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech.

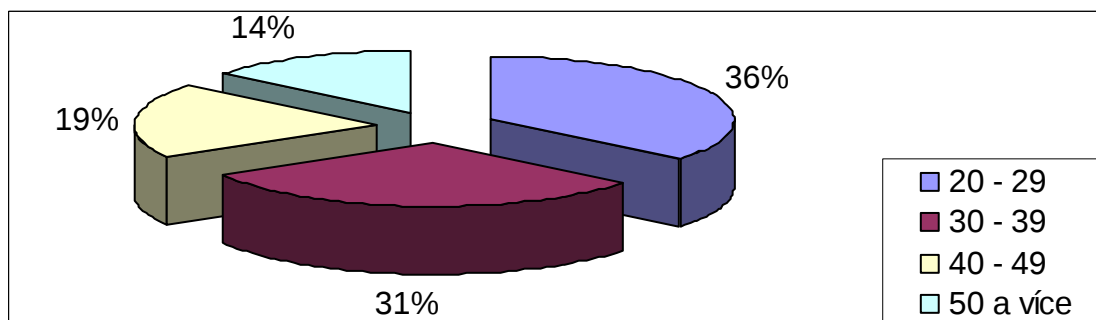
Graf 2: Věk pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Celkový počet respondentů – pracovníků v sociálních službách ve vězeňství a v ústavech výchovné péče byl 41. V týmech pracovalo nejvíce lidí ve věku od 50 let a více, celkový počet pracovníků této kategorie byl 14 (35%). Druhou největší skupinou byla věková kategorie od 40 do 49 let v počtu 12 (29%) osob. Ve věku od 30 – 39 let pracuje 10 (24%) osob. Nejméně početnou skupinou byli nejmladší pracovníci ve věku od 20 – 29 let, kterých bylo 5 (12%).

Graf 3: Věk pracovníků PMS

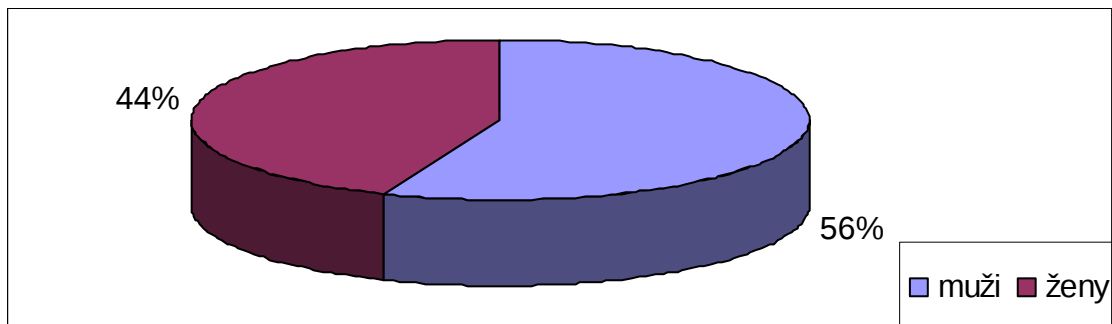

Zdroj: vlastní výzkum

Celkový počet respondentů – probačních pracovníků Probační a mediační služby ČR – byl 42. V týmech pracovalo nejvíce lidí ve věku od 20 – 29 let, celkový počet pracovníků této kategorie bylo 15 (36%). Druhou největší skupinou byla věková kategorie od 30 do 39 let v počtu 13 (31%) osob. Ve věku od 40 – 49 let pracovalo 8

(19%) osob. Nejméně početnou skupinou byli nejstarší pracovníci ve věku od 50 a více let, kterých bylo 6 (14%).

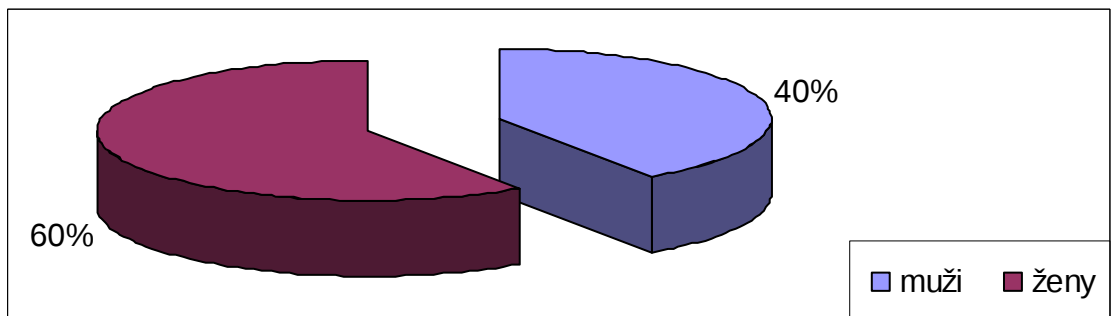
Graf 4: Pohlaví pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů tvořili největší skupinu pracovníků 23 (56%) muži. Menší část pomáhajících byla zastoupena 18 (44%) ženami.

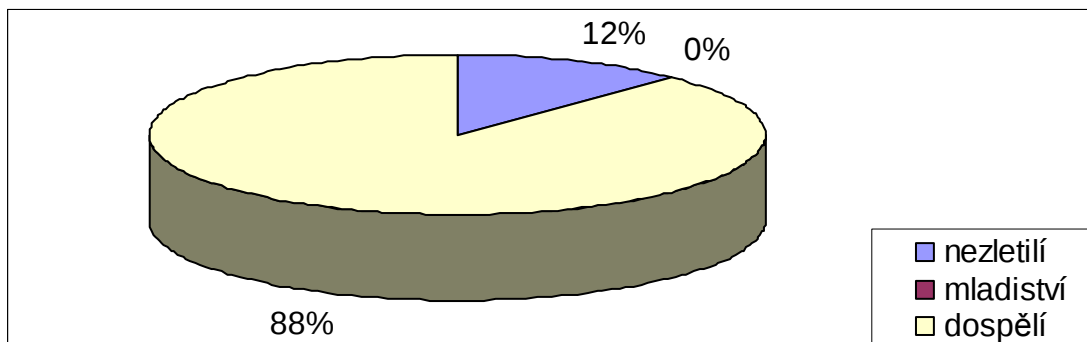
Graf 5: Pohlaví pracovníků PMS

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů tvořily větší skupinu pracovníků 25 (60%) ženy. Menší část pomáhajících byla zastoupena 17 (40%) muži.

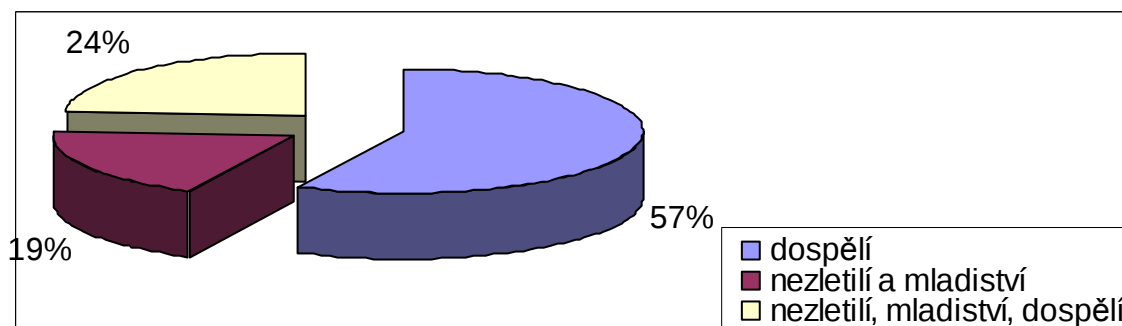
Graf 6: Klienti pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů pracovalo 36 (88%) osob s dospělými (vězeňství) a 5 (12%) osob s nezletilými (ústav výchovné péče). Žádný z respondentů nepřichel do styku s mladistvými osobami.

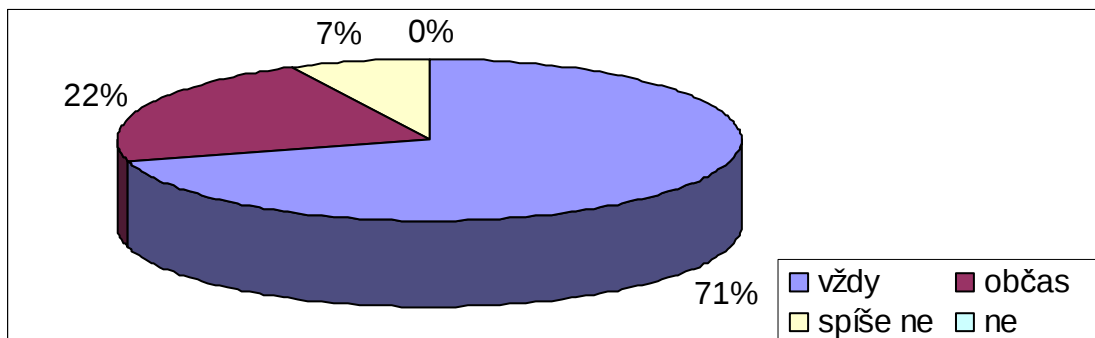
Graf 7: Klienti pracovníků PMS

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů měly 24 (57%) osoby v péči pouze dospělé klienty. 10 (24%) pracovníků registrovalo nezletilé, mladistvé i dospělé zároveň a 8 (19%) odpovídajících zodpovíдало za osoby do 18 let věku.

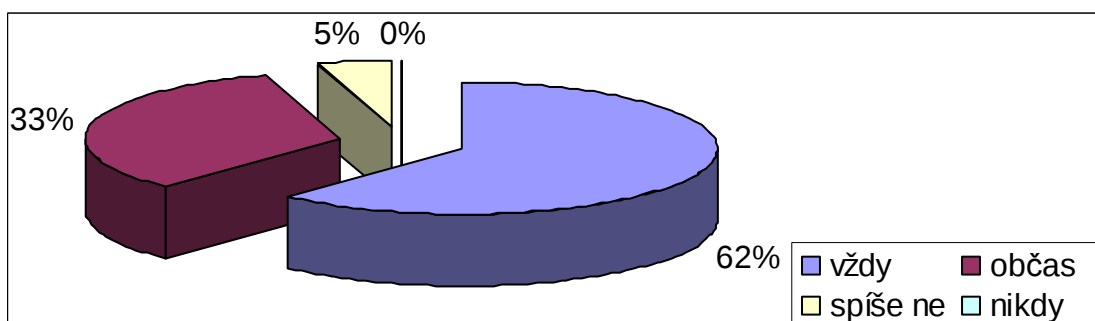
Graf 8: Přímý podíl zainteresovanosti klientů na problémech

Zdroj: vlastní výzkum

Soubor byl tvořen respondenty z ústavních zařízení. Největší skupina pracovníků, tj. 29 (71%) lidí odpovědělo, že si jejich klienti mohou za své problémy vždy sami. 9 (22%) pomáhajících mělo názor podobný s rozdílem, že pouze občas a někteří. Nejméně početná skupina, tj. 3 (7%) osoby zastávala názor, že její klienti si spíše za své potíže sami nemohou. Žádný z respondentů neuvedl, že by si tito klienti za své problémy v žádném případě sami nemohli.

Graf 9: Přímý podíl zainteresovanosti klientů na problémech

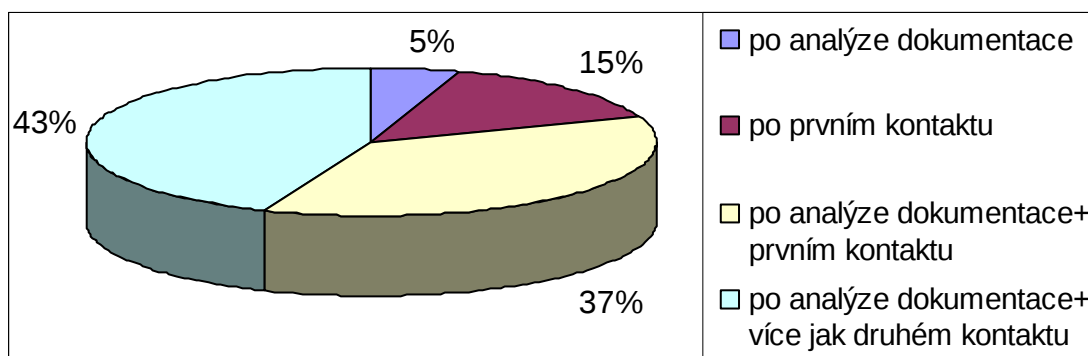

Zdroj: vlastní výzkum

Soubor byl tvořen respondenty působící na PMS. Největší skupina pracovníků, tj. 26 (62%) lidí odpovědělo, že si jejich klienti mohou za své problémy vždy a zcela sami. 14 (33%) pomáhajících mělo názor podobný s rozdílem, že pouze občas a někteří. Nejméně početná skupina, tj. 5 (5%) osob registrovala názor, že její klienti si spíše za

své potíže sami nemohou. Žádný z respondentů neuvedl, že by si tito klienti za své problémy v žádném případě sami nemohli.

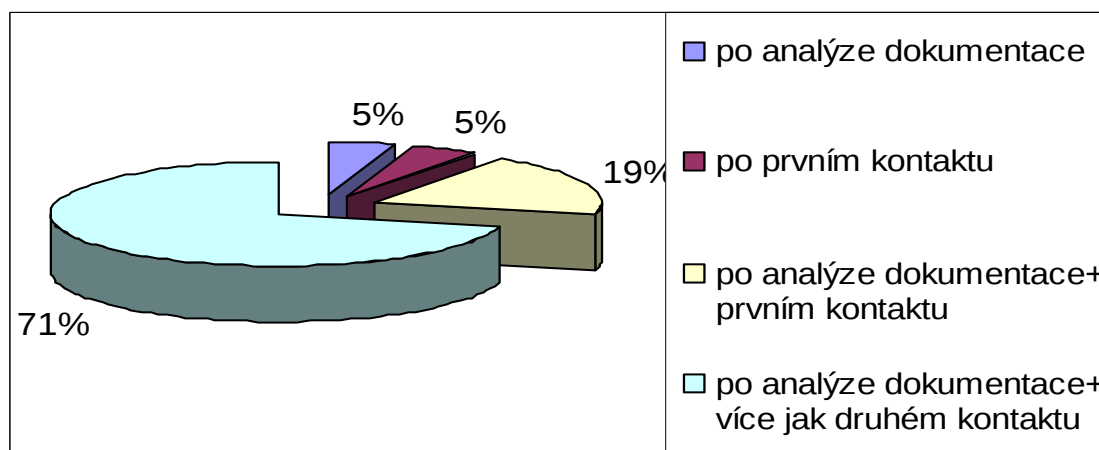
Graf 10: Vytvoření „náhledu“ pracovníků v ústavním zařízení na klienta jako celek

Zdroj: vlastní výzkum

Většina, tj. 18 (43%) osob hodnotila klientův stav po důkladné analýze dokumentace a po opakovaném kontaktu s klientem. 15 (37%) osob získala na klientovu situaci „náhled“ po analýze dokumentace a po prvním osobním kontaktu. 6 (15%) pomáhajících měl jeden osobní kontakt s klientem pro zmapování jeho stavu a pouze 2 (5%) osoby uvedly, že preferují jen studii dokumentů klienta.

Graf 11: Vytvoření „náhledu“ pracovníka PMS na klienta jako celek

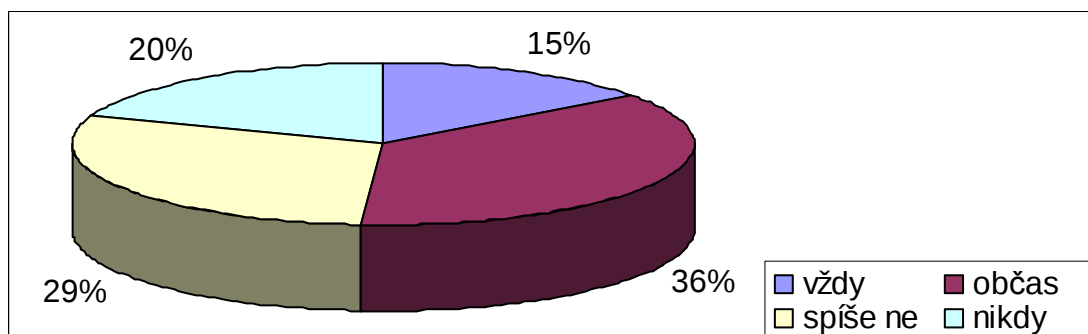

Zdroj: vlastní výzkum

Většina, tj. 30 (71%) osob hodnotila klientův stav až důkladné analýze dokumentace a po opakovaném kontaktu s klientem. 8 (19%) osob získalo na klientovu situaci „náhled“ po analýze dokumentace a po prvním osobním kontaktu. 2 (5%) pomáhající

osoby uvedly preferenci jednoho osobního kontaktu s klientem pro zmapování jeho stavu a stejný počet, tj. 2 (5%) osoby preferenci jen studii dokumentů klienta.

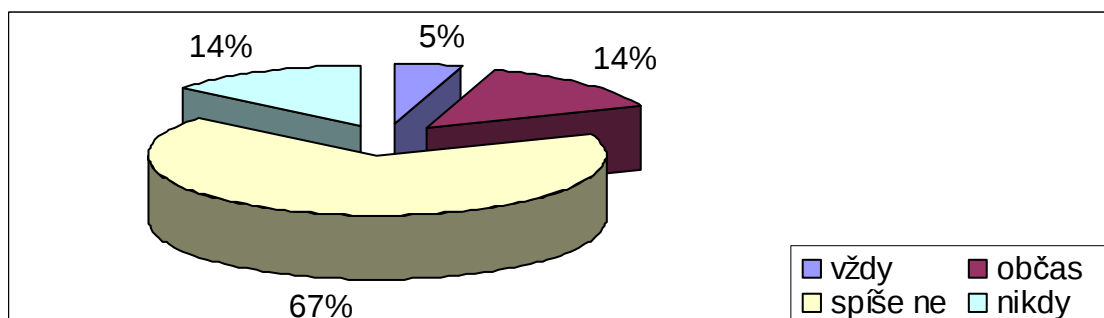
Graf 12: Ovlivnění „náhledu“ pracovníka v ústavním zařízení na klienta v kontextu s jeho spáchanou trestnou činností

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů jich 15 (36%) uvedlo, že spáchaný trestný čin klienta v některých případech ovlivňuje pracovníkův úsudek na klienta. 12 (29%) osob odpovědělo, že se jich spáchaný trestný čin klientů spíše nedotýkal a tak neovlivňoval jejich „náhled“ na klienta. 8 (20%) pracovníků nebývalo nikdy neovlivněno druhem trestné činnosti a 6 (15%) pomáhajících byli vždy ovlivněni trestným činem klienta.

Graf 13: Ovlivnění „náhledu“ pracovníka PMS na klienta v kontextu s jeho trestnou činností

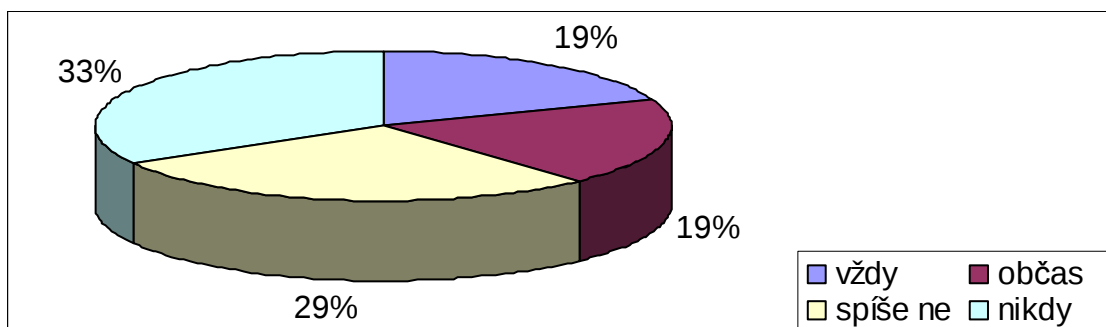

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů jich většina, tj. 28 (67%) osob uvedla, že spáchaný trestný čin klienta spíše neovlivňoval pracovníkův úsudek na klienta. 6 (14%) osob uvedlo, že druh trestného činu klientů nikdy neovlivňoval jejich „náhled“ na klienta.

Stejný počet, tj. 6 (14%) osob, byl občas ovlivněn spáchanou trestnou činností klienta a 2 (5%) pomáhající byli vždy ovlivněni trestným činem klienta.

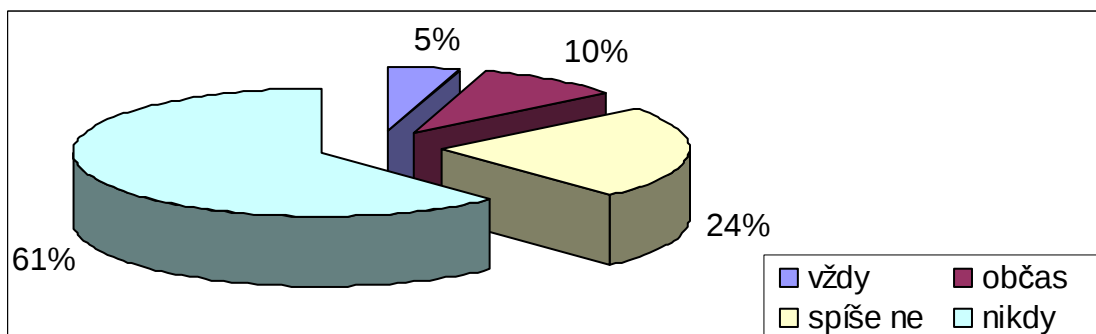
Graf 14: Ovlivnění „náhledu“ pracovníka v ústavním zařízení na klienta v souvislosti s jeho etnickým původem

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového souboru respondentů jich většina, tj. 14 (33%) osob uvedla, že etnický původ klienta nijak neovlivňoval jejich „náhled“ na něj. 12 (29%) pracovníků spíše nebylo etnickým původem klienta ovlivněno. Ovšem polovina ze 16 (38%) pomáhajících uvedla, že byla vždy etnickým původem ve svém „náhledu“ na klienta ovlivněna a druhá část tj. 8 lidí (19%) bylo etnickým původem ve svém „náhledu“ na klienta občas ovlivněna.

Graf 15: Ovlivnění „náhledu“ pracovníka PMS na klienta v souvislosti s jeho etnickým původem

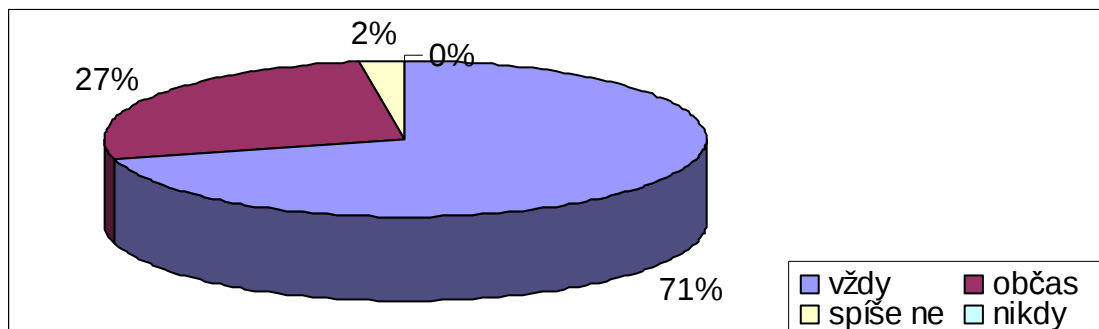

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového souboru respondentů jich většina, tj. 26 (61%) osob uvedla, že etnický původ klienta nijak neovlivňoval jejich „náhled“ na něj. 10 (24%) pracovníků spíše nebylo etnickým původem klienta ovlivněno. 4 (10%) pomáhající uvedli, že byli občas

ovlivnění ve svém „náhledu“ na klienta jeho etnickým původem a 2 (5%) pracovníci byli etnickým původem ve svém „náhledu“ na klienta ovlivněni vždy.

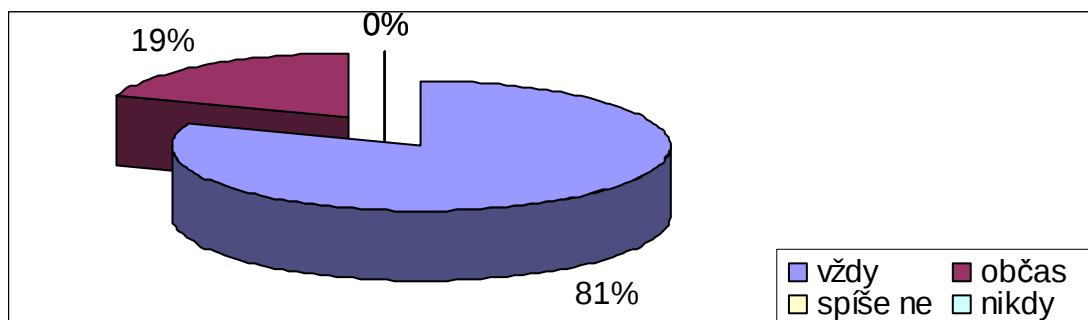
Graf 16: Podpora klientů v autonomii pracovníky v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu dotazovaných jich největší část, tj. 29 (71%) osob uvedla, že vždy podporovala své klienty v autonomii. 11 (27%) pracovníků potvrdilo, že své klienty občas vedla k vlastní odpovědnosti a participaci. Pouze 1 (2%) pomáhající své klienty spíše k autonomii nepodněcoval a žádný z respondentů neuvedl, že by nikdy své klienty nevedl ke spolupráci na případu.

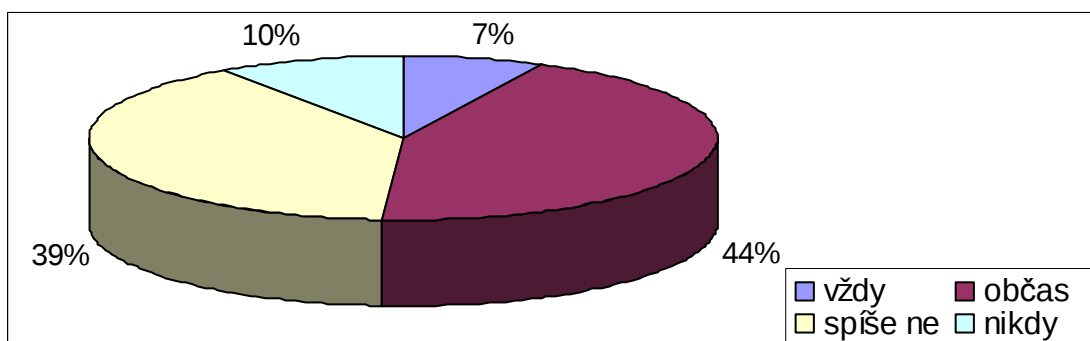
Graf 17: Podpora klientů v autonomii pracovníky PMS

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu dotazovaných jich největší část, tj. 34 (81%) osoby uvedla, že vždy podporovaly své klienty v autonomii. 8 (19%) pracovníků potvrdilo, že své klienty občas vedlo k vlastní odpovědnosti a participaci. Žádný z respondentů neuvedl, že by nikdy své klienty nevedl ke spolupráci na případu.

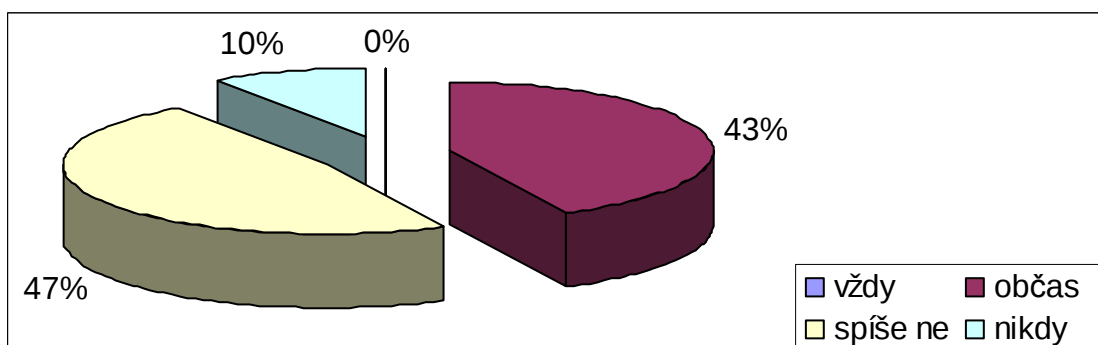
Graf 18: Zvýšená kontrola nad klientem

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů jich 4 (10%) osoby uvedly, že nikdy nepřebíraly zvýšenou kontrolu nad klientem, ale pouze takovou, která je v rámci metodiky práce s klientem. Nejvíce pomáhajících, tj. 18 (44%) osob uvedlo, že občas mělo tendenci přebírat za klienta zvýšenou kontrolu. 16 (39%) pracovníků odpovědělo, že spíše nepřebíralo kontrolu nad klientem a 3 (7%) osoby vždy inklinovaly ke zvýšené kontrole nad klientem.

Graf 19: Zvýšená kontrola nad klientem ze strany pracovníků v ústavním zařízení

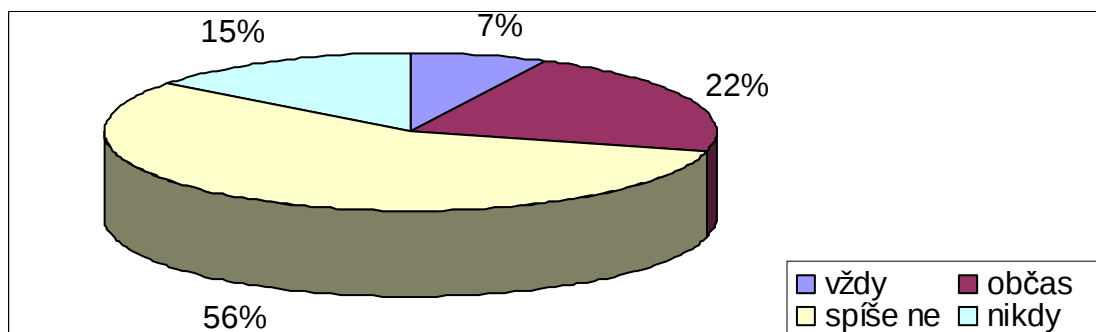

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů jich 4 (10%) osoby uvedly, že nikdy nepřebíraly zvýšenou kontrolu nad klientem, ale pouze takovou, která je v rámci metodiky práce s klientem. Téměř polovina pomáhajících, tj. 20 (47%) osob uvedla, že spíše neměla tendenci přebírat nad klientem zvýšenou kontrolu. Obdobně 18 (43%) pracovníků

odpovědělo, že občas inklinovalo k vyšší kontrole nad klientem. Žádný z respondentů neuvedl, že by vždy nadměrně apeloval na zvýšenou kontrolu klientů.

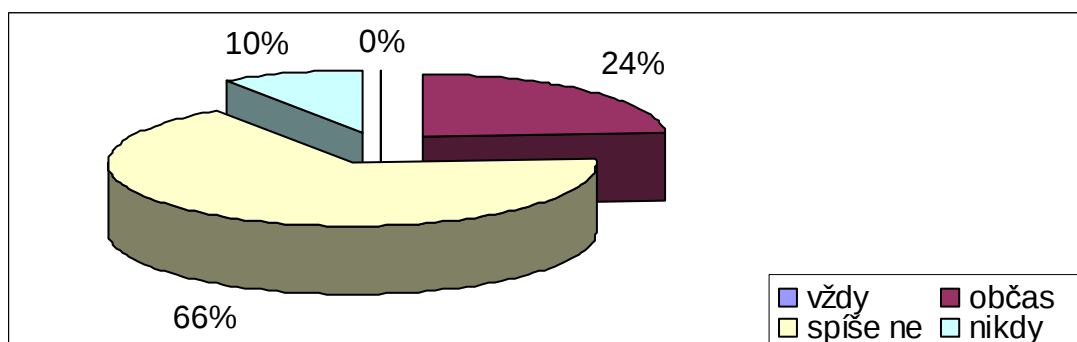
Graf 20: Incidence negativních předsudků u pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového souboru odpověděla více jak polovina lidí, tj. 23 (56%) osoby, že si spíše na klienta neutvářela negativní „náhled“ nebo předsudek. 9 pracovníků (22%) uvedlo, že si občas vytvořilo negativní názor na klienta a 3 pracovníci (7%) odpověděli, že prakticky vždy. Pouze 6 (15%) pomáhajících pracovalo s klientem bez incidence negativních názorů na něj.

Graf 21: Incidence negativních předsudků u pracovníků v ústavním zařízení

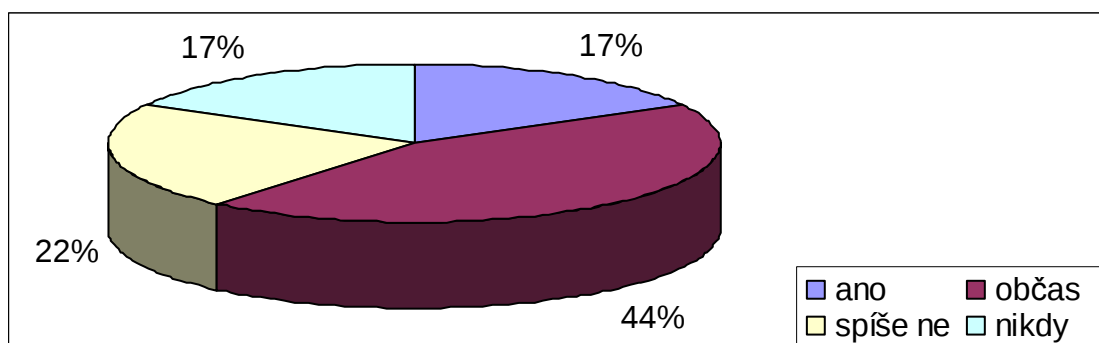

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu dotázaných jich nejvíce, tj. 28 (66%), osob odpovědělo, že spíše neinklinovalo k zaujímání hodnotícího postoje vůči klientovi. Další skupinu tvoří 10 (24%) pracovníků, kteří měli tendenci klienta občas hodnotit. 4 (10%) pomáhající

uvedli, že ke klientovi nezaujímal hodnotící postoj a žádný z respondentů neuvedl, že by zaujímal hodnotící postoj vůči klientovi.

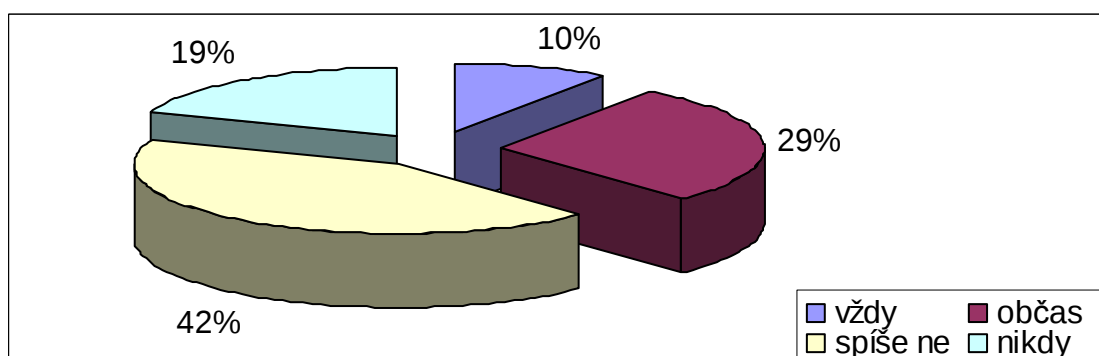
Graf 22: „Škatulkování“ klientů (např. „zlodějíček“) ze strany pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Téměř polovina odpovídajících, tj. 18 (44%) osob uvedla, že měla občas tendenci „škatulkovat“ nebo jinak označovat klienta jinak, než je to profesně vhodné. Další skupina 9 (22%) lidí uvedla, že spíše neměla tuto tendenci. 7 (17%) pracovníků své klienty nevhodně označovalo – „škatulkovalo“ - pokaždé a stejný počet tvrdí, že se k tomu nikdy neuchylovalo.

Graf 23: „Škatulkování“ klientů (např. „zlodějíček“) ze strany pracovníků PMS

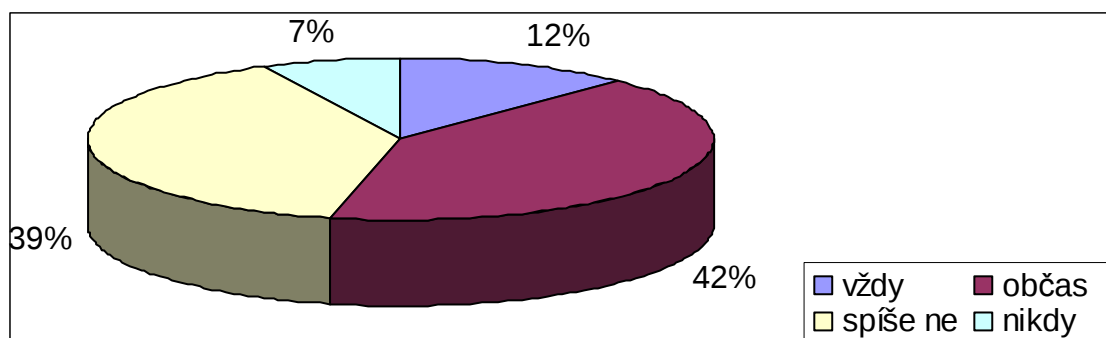

Zdroj: vlastní výzkum

Většina respondentů, tj. 18 (42%) osob uvedla, že spíše neměla tendenci „škatulkovat“ nebo jinak označovat klienta jinak, než je to profesně vhodné. Další skupina 12 (29%)

lidí uvedla, že občas tuto tendenci mělo. 8 (19%) pracovníků své klienty nikdy nevhodně neoznačovalo – „neškatulkovalo“ a 4 (10%) pomáhající se přiznali, že se vždy uchýlovali k profesně nevhodnému označování svých klientů

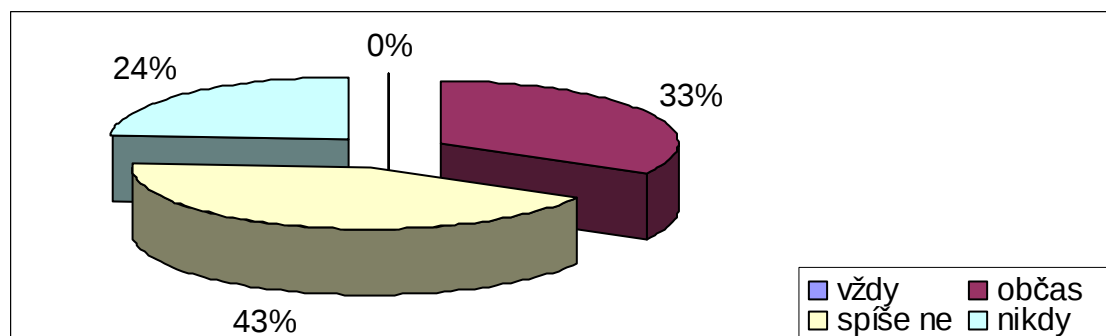
Graf 24: Rozpor mezi metodikou práce a vnitřním přesvědčením u pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Většina, tj. 17 (42%) osob uvedla, že metodika práce s klientem občas bývala s jejich vnitřním přesvědčením v rozporu. Na druhé straně neméně početná část, tj. 16 (39%) osob odpovědělo, že jejich vnitřní přesvědčení spíše nebývalo v rozporu s metodikou práce. 5 (12%) pracovníků bývalo vždy konfrontováno se svým přesvědčením o postupu práce s klientem v kontextu s metodikou práce a pouze 3 (7%) pomáhající tento pocit nemělo nikdy.

Graf 25: Rozpor mezi metodikou práce a vnitřním přesvědčením u pracovníků PMS

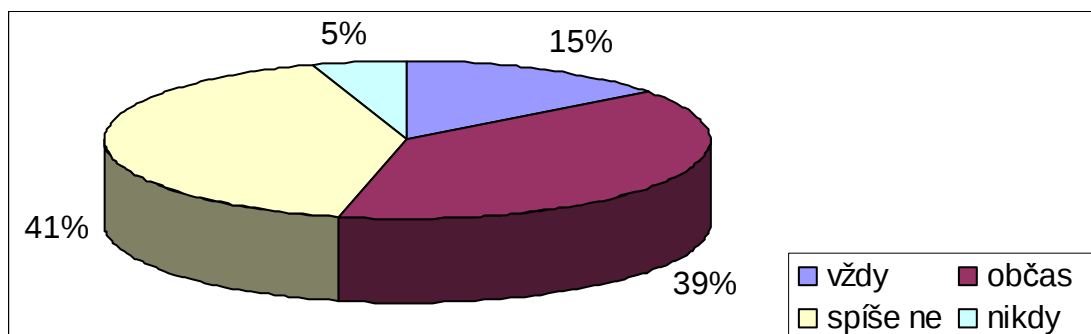

Zdroj: vlastní výzkum

Většina, tj. 18 (43%) osob uvedla, že metodika práce s klientem spíše nebývala s jejich vnitřním přesvědčením v rozporu. Na druhé straně neméně početná část, tj. 14 (33%) osob, odpovědělo, že jejich vnitřní přesvědčení občas bývalo v rozporu s metodikou

práce. 10 (24%) pracovníků nikdy nebývalo konfrontováno se svým přesvědčením o postupu práce s klientem v kontextu s metodikou práce a žádný z respondentů neuvedl, že by byla metodika práce vždy v rozporu s vnitřním přesvědčením klienta.

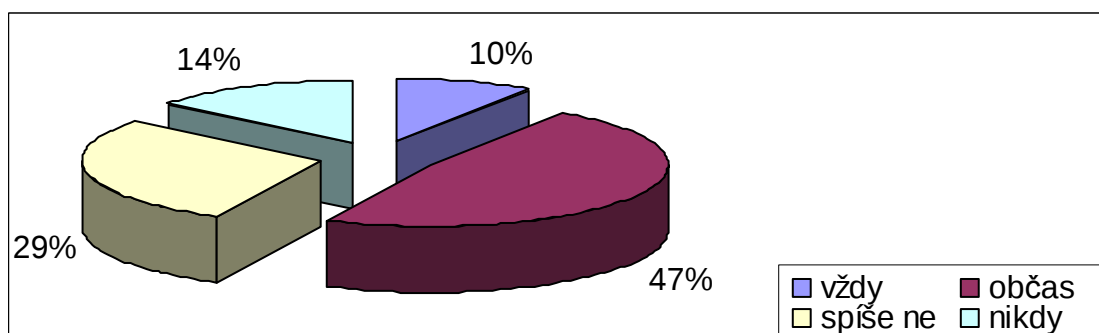
Graf 26: Obětování se pro klienty u pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů jich většina, tj. 17 (41%) osob uvedla, že se spíše ve věcech klienta nadměrně neangažovala. Ovšem téměř stejné zastoupení osob, tj. 16 (39%) pracovníků mělo pocit, že se občas až příliš klientům obětovalo. 6 (15%) pomáhajících potvrdilo, že se vždy nadměrně angažovalo ve věcech klienta a pouze 2 (5%) respondenti uvedli opak.

Graf 27: Obětování se pro klienty u pracovníků PMS

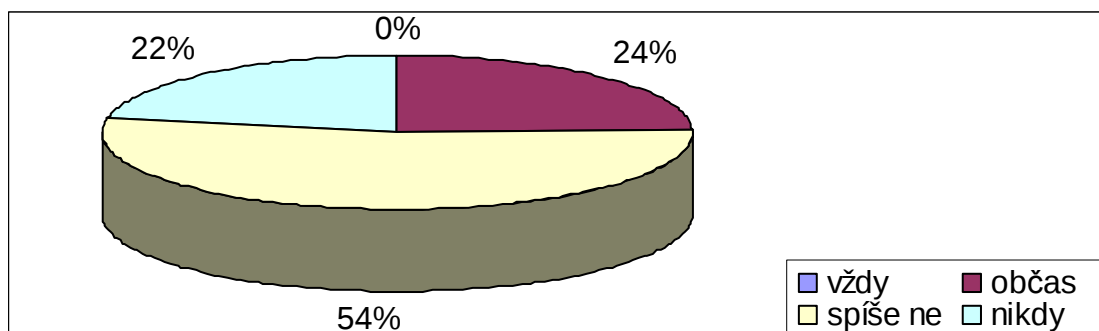

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů jich většina, tj. 20 (47%) osob uvedla, že měla pocit, že se občas ve věcech klienta nadměrně neangažovala. 12 (29%) osob potvrdilo, že se spíše příliš v profesní oblasti klientům neobětovalo. 6 (14%) pomáhajících uvedlo, že

nemělo pocit přílišného obětování se pro své klienty. A 4 (10%) respondenti uvedli, že se vždy nadměrně angažovali při práci s klientem.

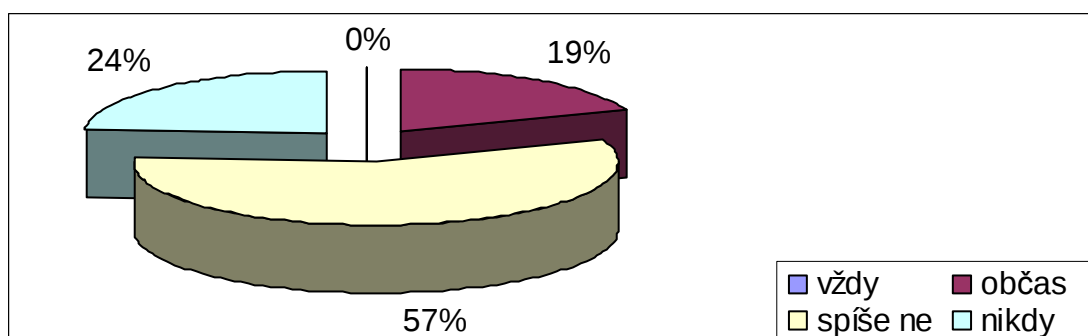
Graf 28: Reflektování osobních preferencí ze strany pracovníků v ústavním zařízení do profesního vztahu s klientem

Zdroj: vlastní výzkum

Většina respondentů, tj. 22 (54%) osoby uvedla, že své osobní preference spíše nereflektovala do profesního vztahu s klientem. 10 (24%) pracovníků tyto preference občas promítalo do vztahu pracovník versus klient. Pouze 9 (22%) pomáhajících neaplikovalo své subjektivní názory do vztahu s klientem. Žádný z dotazovaných neuvedl, že by své osobní preference vždy reflektoval do profesního vztahu s klientem.

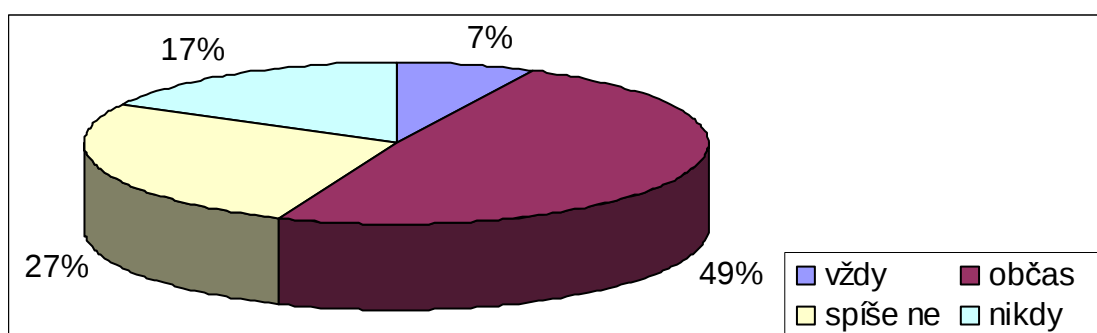
Graf 29: Reflektování osobních preferencí ze strany pracovníků PMS do profesního vztahu s klientem

Zdroj: vlastní výzkum

Většina respondentů, tj. 24 (57%) osoby uvedla, že své osobní preference spíše nereflektovala do profesního vztahu s klientem. 10 (24%) pracovníků tyto preference nikdy nepromítalo do vztahu ke klientovi. 8 (19%) respondentů občas aplikovalo své subjektivní názory ve vztahu pracovník versus klient. Žádný z dotazovaných neuvedl, že by své osobní preference vždy reflektoval do profesního vztahu s klientem.

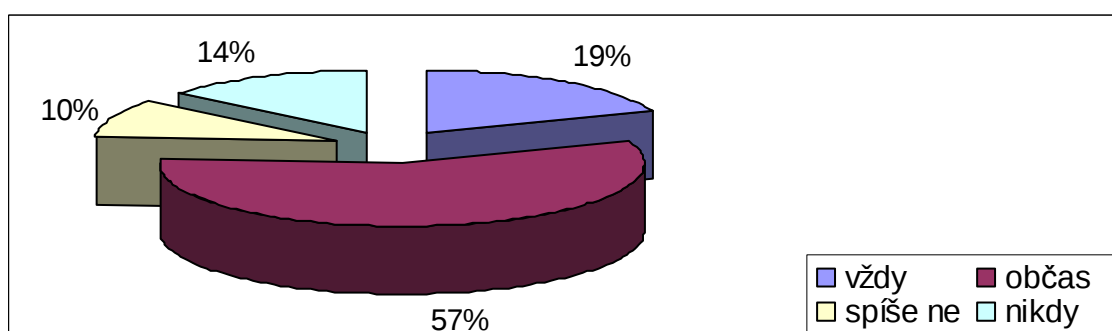
Graf 30: Partnerský rovnocenný vztah pracovníka v ústavním zařízení a klienta

Zdroj: vlastní výzkum

Téměř polovina, tj. 20 (49%) osob uvedla, že bylo občas možné vytvořit si partnerský vztah s klientem a zároveň i vztah s klientem se zachováním autority. 11 (27%) pracovníků uvedlo, že bylo spíše nemožné tento vztah vytvořit a udržet. 7 (17%) pomáhajících uvedlo, že bylo zcela nemožné vytvořit si rovnocenný vztah s klientem se zachováním autority a pouze 3 (7%) osoby uvedly, že profesionální vztah založený na partnerství bylo možné aplikovat vždy.

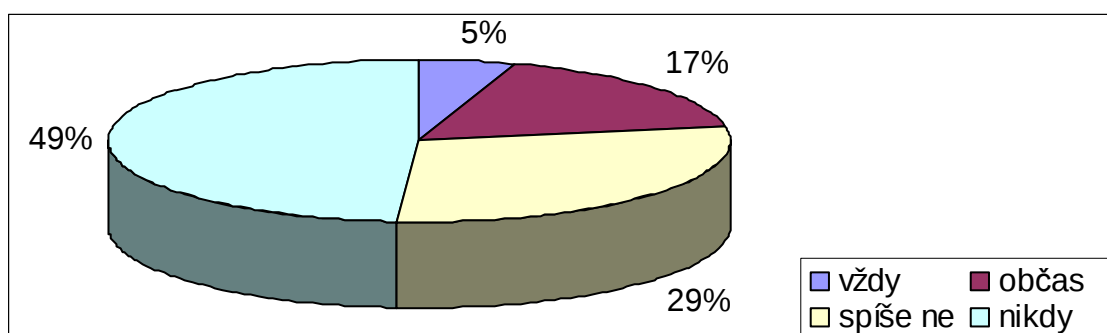
Graf 31: Partnerský rovnocenný vztah pracovníka PMS a klienta

Zdroj: vlastní výzkum

Více jak polovina, tj. 24 (57%) osoby uvedla, že bylo občas možné vytvořit si partnerský vztah s klientem. 8 (19%) pracovníků uvedlo, že bylo vždy možné tento vztah vytvořit a udržet. 6 (14%) pomáhajících odpovědělo, že bylo zcela nemožné vytvořit a uchovat si rovnocenný vztah s klientem se zachováním autority a 4 (14%) osoby uvedly, že profesionální vztah založený na partnerství bylo spíše nemožné aplikovat.

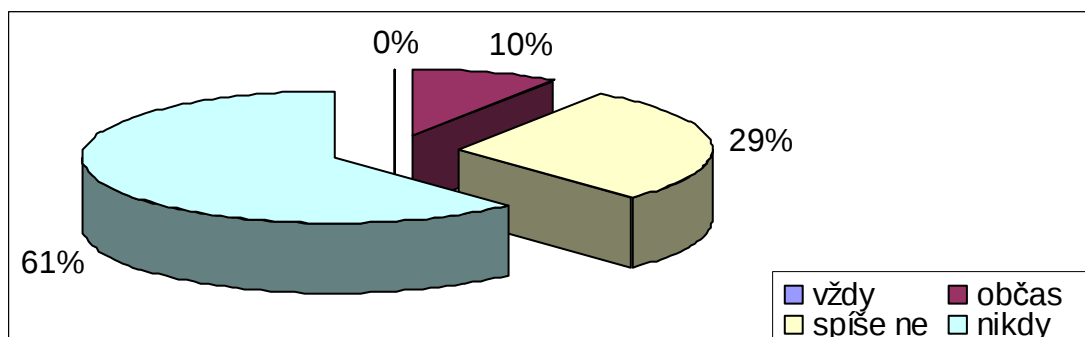
Graf 32: Preference soukromých záležitostí před pracovními u pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Téměř polovina, tj. 20 (49%) osob uvedla, že nikdy nedávala přednost svým soukromým zájmům před svou profesionální zodpovědností. 12 (29%) pracovníků spíše nepreferovalo soukromé záležitosti na úkor pracovních. 7 (17%) pomáhajících uvedlo, že občas dávalo přednost soukromým záležitostem před pracovními a 2 (5%) respondenti odpověděli, že vždy upřednostňovali své osobní věci před profesionální odpovědností.

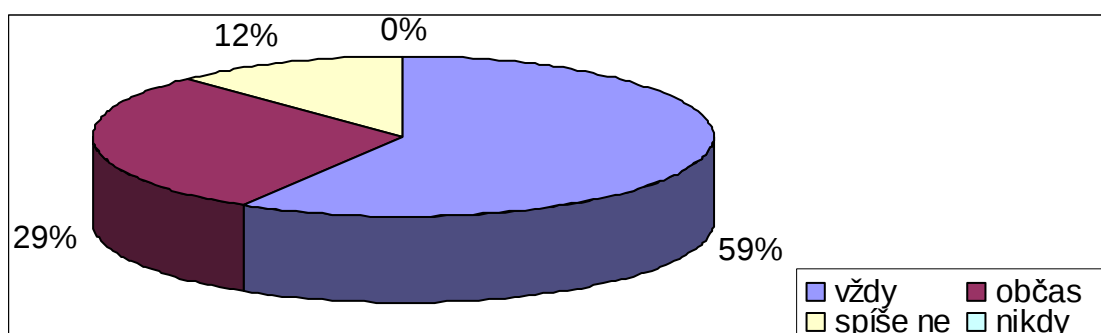
Graf 33: Preference soukromých záležitostí před pracovními u pracovníků PMS

Zdroj: vlastní výzkum

Téměř většina, tj. 26 (61%) osob uvedla, že nikdy nedávala přednost svým soukromým zájmům před svou profesionální zodpovědností. 12 (29%) pracovníků spíše nepreferovalo soukromé záležitosti. 10 (10%) pomáhajících se přiznalo, že občas dávalo přednost soukromým záležitostem před pracovními. Žádný z respondentů neuvedl, že by vždy upřednostňoval své osobní věci před profesionální odpovědností.

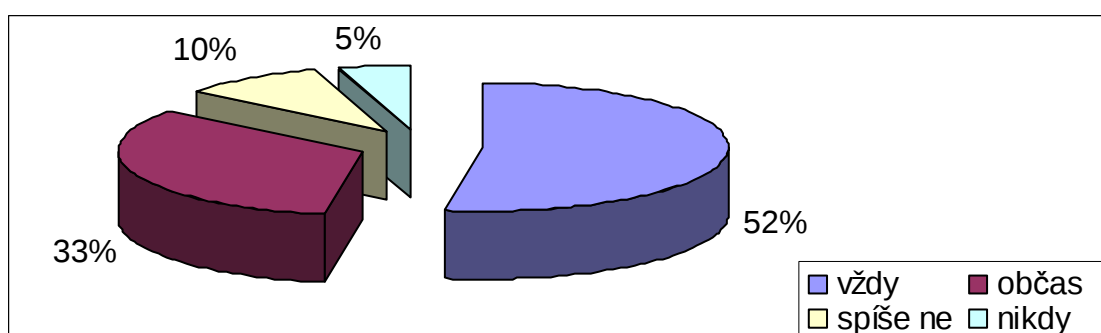
Graf 34: Poskytování sociálního poradenství z řad pracovníků v ústavním zařízení

Zdroj: vlastní výzkum

Více jak polovina, tj. 24 (59%) osoby, odpověděla, že vždy informovala klienty o využívání jiných služeb a návazných zdrojů, včetně sociálních dávek, na které měly nárok. 12 (29%) pracovníků uvedlo, že občas poskytovalo klientům sociální poradenství. 5 (12%) pomáhajících spíše neinformovali o možnostech jiných návazných zdrojů. Žádný z respondentů neuvedl, že by nikdy neposkytl sociální poradenství klientům.

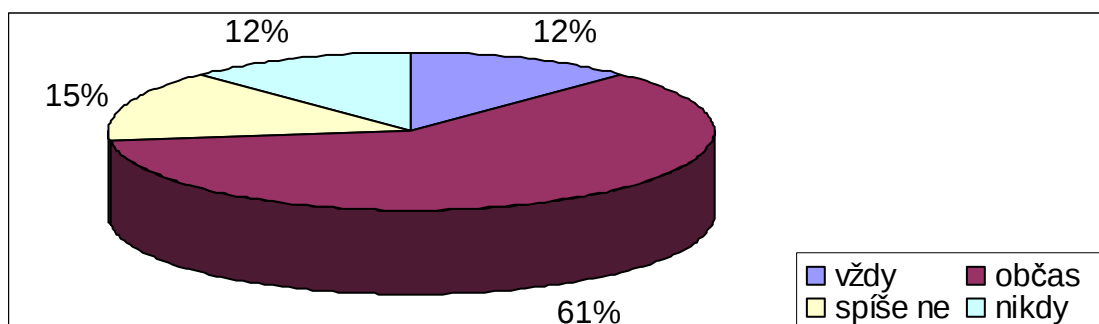
Graf 35: Poskytování sociálního poradenství z řad pracovníků PMS

Zdroj: vlastní výzkum

Více jak polovina, tj. 22 (52%) osoby, odpověděla, že vždy informovala klienty o využívání jiných služeb a návazných zdrojů, včetně sociálních dávek, na které měly nárok. 14 (33%) pracovníků uvedlo, že občas poskytovalo klientům sociální poradenství ohledně jiných služeb a dávek. 4 (10%) pomáhající odpověděli, že spíše své klienty neinformovali o možnostech jiných návazných zdrojů. 2 (5%) respondenti uvedli, že nikdy neposkytli sociální poradenství klientům.

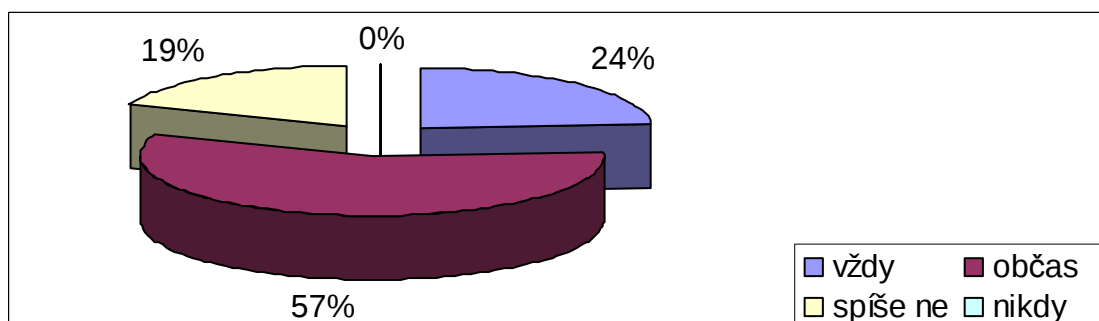
Graf 36: Názor pracovníků v ústavním zařízení na osobnostní strukturu klientů

Zdroj: vlastní výzkum

Většina, tj. 25 (61%) osob uvedla, že klienti s kriminální trestnou činností měli obdobnou strukturu osobnosti jako je např. chování nebo jednání apod. 6 (15%) pracovníků odpovědělo, že klienti s kriminální trestnou činností měli spíše odlišné charakteristické rysy. 5 (12%) pomáhajících bylo přesvědčeno, že tito klienti měli velmi obdobný psychologický profil a stejný počet, tj. 5 (12%) osob, se domnívalo, že každý z klientů má zcela odlišné psychologické rysy.

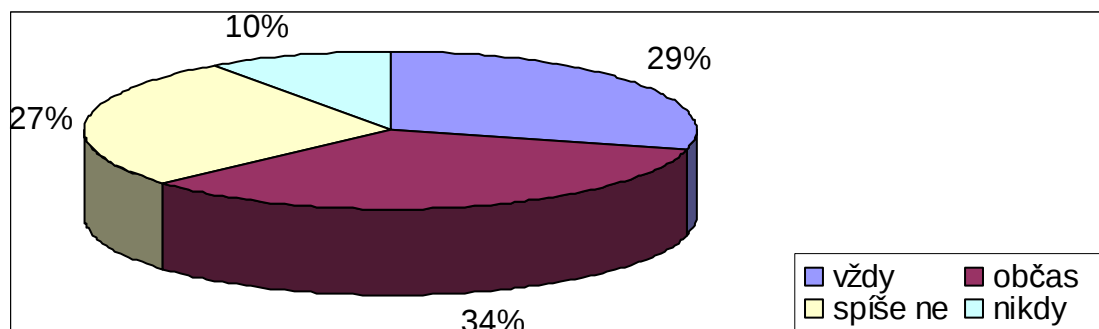
Graf 37: Názor pracovníků v ústavním zařízení na osobnostní strukturu klientů

Zdroj: vlastní výzkum

Většina, tj. 24 (57%) osoby uvedla, že klienti s kriminální trestnou činností měli v některých případech podobnou strukturu osobnosti. 10 (24%) pracovníků odpovědělo, že klienti s kriminální trestnou činností měli vždy stejné charakteristické rysy. 8 (19%) pomáhajících uvedlo, že tito klienti spíše neměli obdobný psychologický profil. Žádný z respondentů neuvedl, že by každý z klientů měl zcela odlišné psychologické rysy.

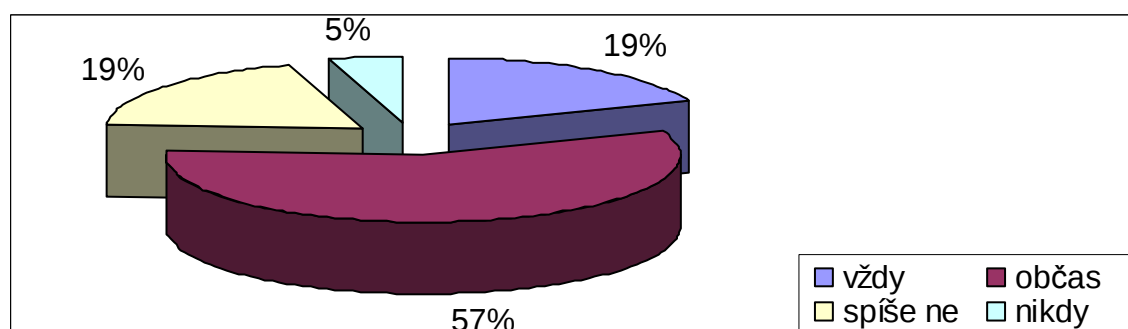
Graf 38: Přístup pracovníků v ústavním zařízení ke klientům

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového souboru dotazovaných jich 12 (29%) osob odpovědělo, že volilo při práci s klientem s kriminální trestnou činností stejný postup jako je např. jednání, chování apod. Téměř stejné zastoupení, tj. 14 (34%) osob pouze občas preferovalo stejný postup při práci s klientem. 11 (27%) pracovníků uvedlo, že spíše volili jiný – odlišný přístup a pouze 4 (10%) pomáhající osoby preferovaly vždy odlišný – individuální postup práce.

Graf 39: Přístup pracovníků v ústavním zařízení ke klientům

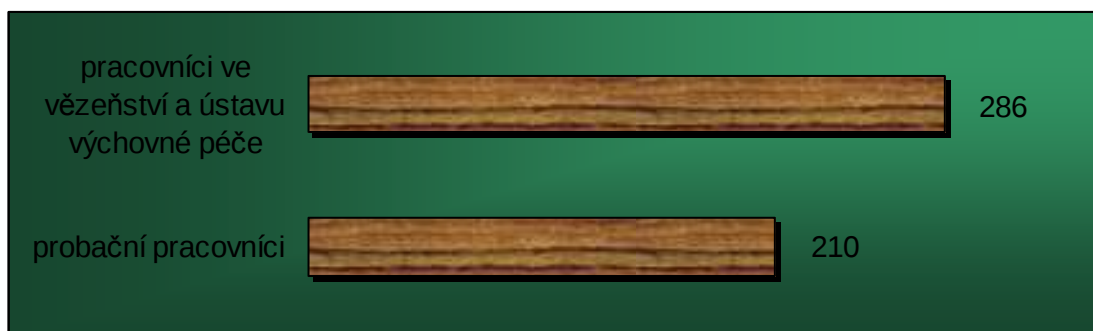

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového souboru dotazovaných jich více jak polovina, tj. 24 (57%) osoby uvedla, že volilo občas při práci s klientem s kriminální trestnou činností stejný postup jako je

např. jednání, chování apod. 8 (19%) pracovníků uvedlo, že vždy upřednostňovalo stejný postup při práci s klientem. Stejný počet, tj. 8 (19%) osob odpovědělo, že vždy preferovalo totožný přístup ke klientovi a pouze 2 (5%) pomáhající osoby pracovali s klientem odlišnou metodou – individuálně.

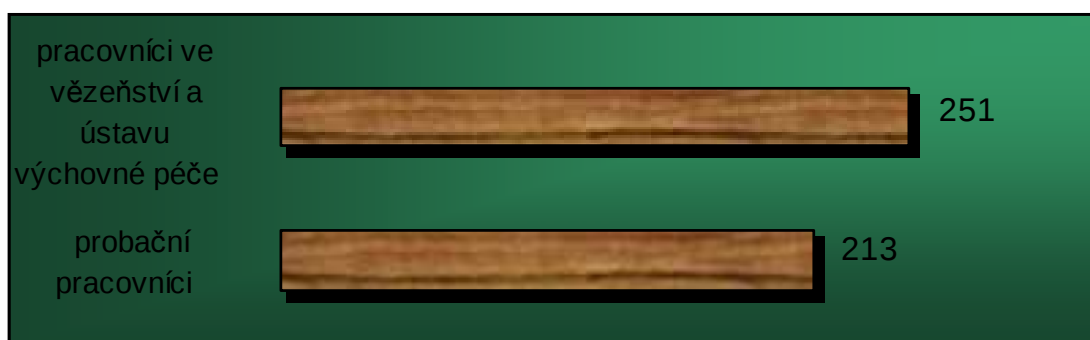
Graf 40: Syndrom vyhoření – intelektuální rovina

Zdroj: vlastní výzkum

Součet všech hodnot oblasti rozumové roviny Inventáře syndromu vyhoření (dále jen ISV) činil u pracovníků ve vězeňství a ústavu výchovné péče celkem 286 bodů (58%) a u probačních pracovníků celkem 210 bodů (42%).

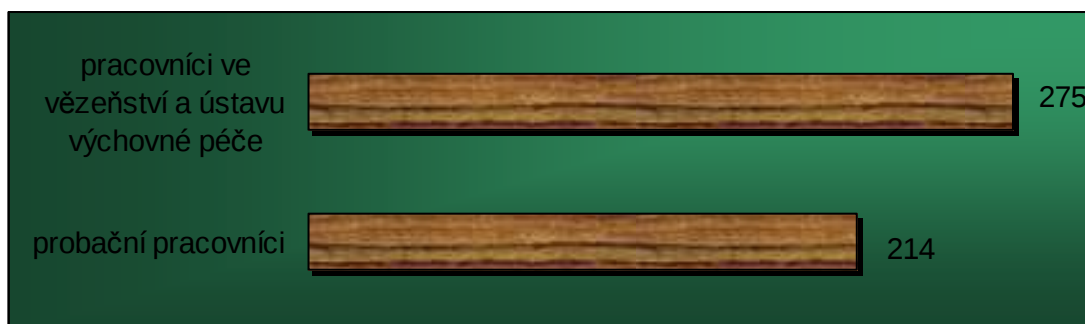
Graf 41: Syndrom vyhoření – emocionální rovina

Zdroj: vlastní výzkum

Součet všech hodnot oblasti emocionální roviny ISV činil u pracovníků ve vězeňství a ústavu výchovné péče celkem 251 bod (54%) a u probačních pracovníků celkem 213 bodů (46%).

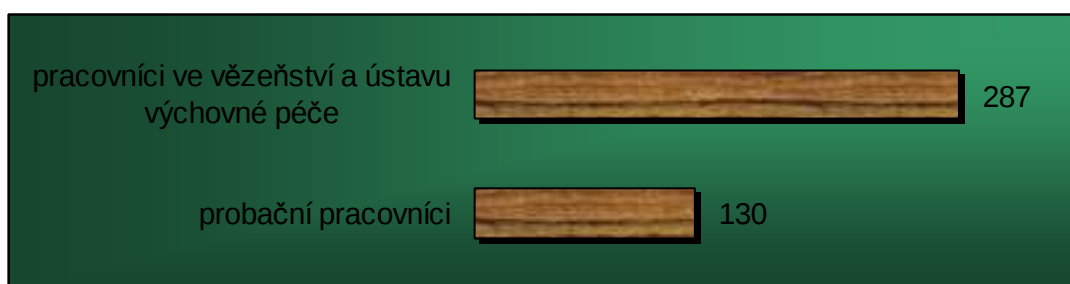
Graf 42: Syndrom vyhoření – tělesná rovina

Zdroj: vlastní výzkum

Součet všech hodnot oblasti tělesné roviny ISV činil u pracovníků ve vězeňství a ústavu výchovné péče celkem 275 bodů (56%) a u probačních pracovníků celkem 214 bodů (44%).

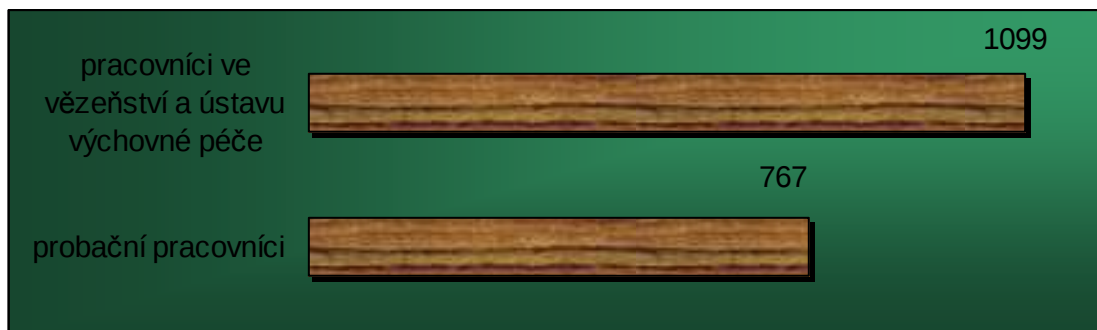
Graf 43: Syndrom vyhoření – sociální rovina

Zdroj: vlastní výzkum

Součet všech hodnot oblasti rozumové roviny ISV činil u pracovníků ve vězeňství a ústavu výchovné péče celkem 287 bodů (69%) a u probačních pracovníků celkem 130 bodů (31%).

Graf 44: Syndrom vyhoření - bio-psycho-sociální rovina

Zdroj: vlastní výzkum

Celkový počet respondentů byl 83 osoby. Soubor byl složen ze 42 probačních pracovníků (51% z celkového souboru) a 41 pracovníka v sociálních službách ve vězeňství a ústavu výchovné péče (49% z celkového souboru). Součet všech rovin z dotazníkového šetření činil u pracovníků v ústavních zařízeních celkem 1099 bodů v reálných číslech (59%) a u probačních pracovníků celkem 767 bodů v reálných číslech (41%).

6. Diskuze

Diskuzi autorka diplomové práce rozdělila do dvou částí.

První část je zaměřena na profesní a etické přístupy pracovníků v sociálně právních službách ve vztahu ke klientům s kriminální trestnou činností. Problematika je evidována ve grafech 8 – 39.

Druhá část diskutuje nad oblastí syndromu burn-out, který je zmapovaný ve grafech 40–44.

6.1. Profesní a etické přístupy pracovníků v sociálně právních službách

Výsledky grafů 8 a 9 naznačují subjektivní názory všech pracovníků v sociálně – právních institucích. Otázka byla zaměřena na to, zda pachatelé trestných činů mají přímý podíl na svých problémech spojených s kriminální trestnou činností, respektive zda si jejich klienti mohou za své problémy zcela sami.

Drtivá většina pracovníků ve Vězeňské službě a v ústavu výchovné péče se domnívá, že si jejich klienti s kriminální trestnou činností mohou za své problémy sami. Jedná se o 93% osob. Názor probačních pracovníků, zda je příčina incidence kriminality zapříčiněna pouze klienty samotnými bez jiných okolních vlivů, je téměř totožný s výsledky u pracovníků v ústavních zařízeních. Jedná se o 95% respondentů.

Z výsledků výzkumu je patrná částečná bagatelizace problému ze strany pracovníků v sociálně právních službách.

Z psychologického hlediska je důležité poznání možných příčin kriminálního chování, respektive vlastností, které jsou pro pachatele trestných činů typické, protože jejich znalost může pozitivně přispět k efektivitě práce s těmito lidmi, ať už jde o prevenci primární, či sekundární. Teorií, které se pokoušely vysvětlit příčinu kriminálního chování, bylo mnoho a vycházely z různých hledisek - od vrozenému předpokladu ke kriminálnímu jednání, z představy, že toto chování je naučené, ale i z konkrétnějšího vymezení určitých psychických vlastností, které zvyšují riziko takového reagování, jako je odlišnost uvažování, existence specifických osobnostních

rysů, akcentace některých psychických potřeb či způsobu jejich uspokojování nebo narušování autoregulačních mechanismů.

Jak popisuje M. Vágnerová ve své knize: Psychopatologie pro pomáhající profese, etiologie delikventního chování je multifaktoriální. Konkrétní trestný čin je vždycky výsledkem interakce vnitřních faktorů (tj. osobnost pachatele, genetické dispozice apod.) a vnějších okolností (rodinné zázemí, situační faktory apod.). Až v krajním případě může být tedy určující jen jeden z uvedených faktorů – tj. osobnost pachatele, jak uvedla většina pracovníků v sociálně – právních službách.

Incidenci problémů vzniklých u klienta s kriminální trestnou činností je třeba posuzovat z různých úhlů pohledu. Například ústav výchovné péče zajišťuje dětem, tj. převážně nezletilým „náhradní výchovnou péči“ z důvodu jejich aktuálního nebo hrozícího disharmonického vývoje. Tito klienti pocházejí většinou z rodin dysfunkčních nebo dokonce zcela afunkčních s incidencí různých sociálních patologií (alkoholismus, toxikomanie, gambling, prostituce, domácí násilí aj.).

Rodina jako první socializační instituce má z hlediska bezprostředního formování osobnosti dítěte, z hlediska jeho vztahu k ostatním lidem a ke společnosti nanejvýš významný vliv. Prvořadně předurčuje prosociální nebo naopak asociální a antisociální postoje a činy dětí. Na základě mnoha rodinně sociologických a kriminologických výzkumů můžeme rodinu označit za jedno z hlavních polí prevence trestné činnosti. Analýzy konkrétních případů protizákonné činnosti ukazují, že v rodinách pachatelů působí destruktivně tyto skutečnosti: deficitní rodinná struktura, tj. nepřítomnost jednoho z rodičů; funkcionální poruchy rodiny, zvláště nejsou-li naplněny základní funkce rodiny; narušená dyáda matka-dítě, zejména na počátku života dítěte, kdy primární socializaci záporně ovlivňuje hlavně delší odloučení dítěte od matky; nepříznivé emocionální klima až odmítání dítěte, takže ve škále citů potom převládá zklamání, nedůvěra, odpor, egocentrismus; záporné rodičovské vzory, především alkoholismus a vulgárnosti otce nebo uvolněné chování matky; porušení souměrnosti mezi laskavostí a náročností ve vztahu k dítěti, projevující se ve výchovném liberalismu, v nedostatečném vedení a dozoru a v podceňování výchovy, nebo naopak v neúměrném trestání, v příliš represivním režimu; nízký kulturní a ekonomický

standard rodiny, který má bezprostřední vliv na morální kvality dítěte, na jeho projevy a vztahy k okolí; neschopnost rodičů dosáhnout jednoty citového a racionálního v tom smyslu, aby společensky konformní jednání přinášelo zároveň hlubší vnitřní uspokojení, radost a pocit štěstí. Jednou z variant nepříznivého působení rodiny na psychický vývoj dítěte je situace, kdy dítě není svými rodiči akceptováno, a proto citově strádá. Citová deprivace je neuspokojením potřeby citové jistoty a bezpečí v dostatečné míře a po dostatečně dlouhou dobu. Je způsobena nedostatkem specifických emočních podnětů, absencí stabilního a spolehlivého vztahu s mateřskou osobou a z toho vyplývajícím nedostatkem sebedůvěry, jistoty a bezpečí. Vzniká v situaci, kdy matka (nebo jiná osoba) nemá o dítě zájem, zanedbává je, má k němu ambivalentní nebo dokonce hostinní postoj. Deprivační zkušenost nepříznivě ovlivňuje další vývoj osobnosti dítěte a projevuje se změnami v jeho prožívání i chování (34).

Rodinná anamnéza klienta je tedy nedílnou složkou při práci s nezletilými a mladistvými klienty. Pomáhá odhalovat příčiny poruch chování, výskyt sociálních patologií a dalších negativních stránek lidské osobnosti.

Slova sociální pracovníce z Výchovného ústavu pro děti a mládež a Střediska výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech tuto hypotézu potvrzují. Tvrdí, že většina dětí – nezletilí pachatelé trestných činů – pochází z narušených rodin s absencí adekvátního rodinného vzoru a řádného života. To, že v dětství spáchali trestný čin a jejich vzorce chování jsou asociální, vypovídá o výchově, za kterou zodpovídají rodiče, popř. rodinní příslušníci. Potvrzuje tedy, že disharmonický vývoj nezletilého je multifaktoriální (osobnost pachatele, genetické dispozice, rodinné zázemí, výchova apod.).

Pro vznik kriminálního chování má značný význam vrozená dispozice k určitému způsobu reagování (impulzivita, dráždivost, obtíže se zvládáním frustrací). Zvýšený sklon k asociálním projevům musí mít nějakou příčinu, obvykle neurofyzilogicky podmíněnou. Tyto dispozice mohou být dány geneticky, ale mohou vzniknout i na bázi perinatálního poškození CNS.

Specifické poruchy osobnosti mohou být dalším faktorem pro vznik kriminální trestné činnosti. Jde o stavy, které nelze přímo přisoudit poškození nebo onemocnění

mozku nebo nějaké psychiatrické poruše. Jedinec zaujímá výrazně disharmonické postoje a chování (zahrnují efektivitu, impulzivitu, vzrušivost, způsoby vnímání, myšlení a způsob chování k ostatním lidem). Jeho abnormální způsob chování je trvalý, dlouhodobý, není omezen na epizody duševního onemocnění a ovlivňuje celou osobnost.

Situační faktory mohou také být spouštěčem kriminálního chování, důležitá je například dostupnost cíle, pocit snadnosti, nepřítomnost nikoho dalšího, opilost, která ovlivní sebeovládání. Situačně, respektive do určité míry náhodně, může být navozeno i takové jednání, které se nakonec stane důležitým mezníkem v životě člověka, bez ohledu na jeho minulost. Například dosud netrestaný jedinec způsobí někomu v opilosti újmu na zdraví a následující zásah do jeho života (odsouzení, výkon trestu a ztráta mnoha rolí) může nastartovat nežádoucí životní dráhu. Stigma trestaného a odmítaného bude představovat tak velkou zátěž, že se s ní tento jedinec nedokáže uspokojivě vyrovnat. S kriminální trestnou činností se ruku v ruce pojí i nejrozumnější sociální patologie, které také mohou být spouštěčem nezákonného jednání jedinců.

Chronické užívání alkoholu vede k určitým změnám osobnosti, které mohou zvyšovat pravděpodobnost nepřijatelného, respektive kriminálního chování. Nadměrná konzumace alkoholu ovlivňuje schopnost takových lidí zvládat běžné problémy a vyrovnat se s různými frustracemi. Alkoholik na ně často reaguje afektivně podmíněným zkratovým jednáním, mnohdy spojeným s agresí. Osoby pod vlivem alkoholu a drog se trestné činnosti dopouštějí mnohem častěji a to zejména trestné činnosti násilného charakteru. Specifickou a velmi významnou oblastí jsou dopravní nehody.

Užívání drog rovněž zvyšuje pravděpodobnost nepřiměřeného reagování a páčání trestných činů je pod vlivem drog ze všech závislostí nejčastější. Takováto trestná činnost bývá většinou spojena s jinou trestnou činností, například majetkovou, násilnou nebo mravnostní. Zcela novým charakteristickým rysem je páčání trestné činnosti organizovaně, a to zejména v oblasti obchodu a výroby omamných a psychotropních látek. Užívání některých drog, respektive jejich abstinenci příznaky, zvyšují agresivitu, může pak snadněji dojít k násilným trestným činům.

Další sociální patologií je gambling, který také zvyšuje riziko páchaní trestné činnosti, především majetkového charakteru. Člověk závislý na hře potřebuje velké množství finančních prostředků, které nakonec získává sociálně nepřijatelným způsobem; jde o padělání, krádeže, zpronevěry, podvody, neplacení výživného apod. V této souvislosti může dojít k násilnému jednání, například zabití okradeného nebo svědka.

A v neposlední řadě stojí prostituce jako relativně starý sociálně patologický jev. Vzájemné spojení prostituce a kriminality v zemích, kde není prostituce přímo postihovaná trestním zákonem, je mnohočetné; od přímého, kdy prostitutka (prostitut) se sama dopouští trestné činnosti jako krádeží, vydírání apod. k nepřímým, kdy prostituující žena (muž) se stává jeho obětí (násilí, vydírání).

V anamnéze pachatelů trestných činů se již v průběhu dětství objevují signály nepřizpůsobivosti a neschopnosti respektovat běžné normy chování. Zpravidla nebývají školsky úspěšní, jejich rodinné zázemí nemívá potřebnou kvalitu, a proto si již ve školním věku vybírají kamarády, kteří jsou v podobné situaci. Příslušnost k partě, často jednoznačně asociálně zaměřené, zvyšuje riziko identifikace s jejími hodnotami a rozvoje nežádoucích způsobů chování, což je předpokladem k dalšímu sociálnímu selhávání. K prvním kriminálním aktivitám dochází v adolescenci a lze je chápat jako nastartování určité životní dráhy.

Výsledky tedy korelují s částečnou bagatelizací pracovníků v sociálně právních službách, kteří tvrdí, že jejich klienti s kriminální trestnou činností si za své problémy mohou sami. Analýza, mapování a evidence všech výše uvedených rizikových faktorů je přitom nezbytná k celistvému profesnímu přístupu ke klientovi.

Na druhé straně je třeba podotknout, že většina pracovníků, tj. 80% pracovníků v ústavním zařízení a 90% probátorů (viz výsledky grafů 10 a 11), hodnotí klientův bio-psycho-sociální stav (zmapování sociální anamnézy a sestavení sociální diagnózy) až po důsledné analýze jeho dokumentace a po osobní konfrontaci s klientem.

Na klienta s kriminální trestnou činností má být nahlíženo podle etických zásad sociální práce celistvě (tj. bio-psycho-sociálně). Systém kontinuální péče

představuje profesionální vztah mezi klientem a pracovníkem, který je především charakterizován vnitřní angažovaností pomáhajícího, mapuje celkovou situaci klienta (všechny vnitřní a vnější faktory) a následně vede k úspěšné práci, jež má vliv na resocializaci klientů.

Výsledky grafů 14 a 15 verifikují hypotézu 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu.

Otázka dotazníkového šetření směřovala ke zjištění, zda etnický původ (rasa, barva kůže) ovlivňuje pracovníkův náhled / úsudek na takového klienta.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že 38% pracovníků v ústavním zařízení a 15% probátorů jsou vždy nebo občas ovlivněni etnickým původem klienta.

Jedná se tedy o etické pochybení některých pracovníků v sociálně právních službách.

L. Musil však ve své knize: Ráda bych Vám pomohla, ale..., hovoří o existenci tzv. „institucionálního rasismu“ nebo-li „rasistických dogmat“, která se pojí s černou pletí: nízký intelekt, spodní sociální třída, málo odhodlané ego, neschopnost obětovat okamžitý požitek dlouhodobějším cílům, kulturní deprivace, nedostatečná stimulace v dětském věku. Dále pak uvádí, že: někteří sociální pracovníci se také domnívají, že sociálně-adaptační schopnosti a dovednosti rómského etnika jsou snižené, spatřují odchylky od společností stanovené sociální normy. Mohou zastávat názor, že rómské etnikum není schopno nebo ochotno plnit základní požadavky a očekávání společnosti. Ve Výchovném ústavu pro děti a mládež a Středisku výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech tvoří vysoký podíl mezi maladjustovanými osobami právě Rómové. Valná část z nich je zase evidována na úřadech PMS ČR.

Podle slov sociální pracovnice tohoto ústavu tkví problém rómského etnika – klientely v ústavu výchovné péče - ve vysoké porodnosti mladých rodiček, které nedokáží adekvátně zabezpečit celou svou rodinu. Děti prošlé dětskými domovy pak nejsou schopné vytvářet kvalitní rodiny.

Je nutné, aby sociální pracovník nahlížel na své klienty objektivně, individuálně, zachovával tak práva svých klientů a zaujímal prosociální antidiskriminační postoj, který je zakotven v etickém kodexu sociálních pracovníků.

Všichni pracovníci by měli dbát na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka: Pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům. To předkládá i Mezinárodní deklarace a úmluvy o lidských právech, která vytváří obecné standardy a poukazuje na práva, která jsou globální společností akceptována. Jedním z dokumentů relevantní pro praxi sociální práce je Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace. Uznání diverzity je dalším kritériem pro sociálně-právní praxi pomáhajícího. Pracovník by měl rozpoznávat a respektovat etnickou a kulturní rozdílnost ve společnostech, v nichž pracuje a brát při tom v úvahu individuální, rodinné, skupinové a komunitní odlišnosti.

Výsledky grafů 16 a 17 verifikují hypotézu 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu. Pojednávají o tom, zda pracovníci podporují své klienty - pachatele trestných činů v autonomii.

Téměř všichni pracovníci z obou dvou výzkumných souborů uvedli, že své klienty vedou k vlastní zodpovědnosti a aktivní spolupráci a tím dodržují etická a profesní ustanovení.

Sociální pracovník je povinen vždy vést klienta k vlastní autonomii a implikovat ho tak do procesu jako svého partnera a iniciátora změn, který má právo na svůj názor a který je jedinou zodpovědnou osobou za svá rozhodnutí (a to bez ohledu na svůj bio-psycho-sociální stav, s výjimkou osob zbavených svéprávnosti).

Pracovník ve vztahu „pomáhající“ versus „nedobrovolný klient“ má ovšem nelehký úkol: na jedné straně ho „nutí“ ke změně, na straně druhé musí využívat i klientovy zdroje. Pracovník by měl zvolit rozhodný, jednoznačný a jasný přístup vylučující pokud možno nejistotu při současné pozitivní atmosféře. Příliš velký tlak ze strany pracovníka může vést až ke zkratkovitým reakcím klienta (agresivní jednání). Například nesocializovaný typ s asociální poruchou osobnosti bude pravděpodobně chápat situaci penitenciární péče jako „výzvu k souboji“, nikoliv ke vzájemné spolupráci. Pracovník by měl být ve styku s tímto klientem pevný, maximálně důsledný, měl by kontinuálně a pečlivě ověřovat všechna data a všechny zdroje (prevence proti manipulaci).

Sociální pracovník by měl zachovávat citlivý přístup, měl by jednat jasně (neužívat odbornější terminologie apod.), aby klient mohl být autonomním jedincem a adekvátně participovat na problému. Při nevhodném postupu lze očekávat selhání produkce (odmítnutí spolupráce), které je obtížně prolomitelné.

Sociální pracovník by měl vkládat do praxe rovnost s klientem, respektovat jedinečnost každého člověka a jeho právo na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob. Respektuje sebeurčení jedinců, vede klienty k vlastní odpovědnosti.

Na základě vlastního pozorování na Probační a mediační službě ČR v Českých Budějovicích byly všechny výše uvedené aspekty sociálně právní praxe monitorovány. Probátoři při vlastní práci s klienty zaujímali nestranný postoj, vedli své klienty k vlastní autonomii a participaci. Jednaly s klientem velice profesionálním způsobem bez jakékoliv formy paternalismu.

Výsledky grafů 18 a 19 prezentují míru kontroly nad klientem s kriminální trestnou činností, jako jedním z nástrojů sociální práce. Kontrola a pomoc jsou dva hlavní nástroje sociální práce. Kontrola je při práci s klientem se sociální patologií – pachatelem trestného činu - neodmyslitelnou složkou sociální práce (například dohled probačního pracovníka apod.). Následující sběr dat informuje o tom, zda pracovníci používají kontrolu v rámci metodiky sociální práce, nebo zda mají tendenci přebírat zvýšenou kontrolu nad klientem.

51% pracovníků mívá tendenci nadměrně kontrolovat své klienty ve výkonu trestu odnětí svobody nebo v ústavu výchovné péče. 43% probátorů zaujímá stejný přístup. Tato kontrola se ovšem posuzuje jako nepřiměřená v rámci metodiky práce s klientem se sociální patologií.

Výsledky sběru dat korespondují s citovanou literaturou z knihy od L. Musila: Ráda bych Vám pomohla, ale..., kde se hovoří, že: „Probační úředníci i jiní pomáhající zastávají názor, že jejich klienti potřebují jasné vedení a zvláště tvrdý dohled. Tito pracovníci proto mohou chápat kontrolu nad klientem jako součást své pečovatelské a podpůrné práce ve prospěch klienta. Rodičovská analogie i představa „dětinskosti

klientů“ jsou založeny na vymezení klienta jako současně bezmocného i nezodpovědného, bezradného i nesvéprávného.“

Tendence vytvářet zvýšenou kontrolu nad klientem je velmi častá v práci s klientem s kriminální trestnou činností. Ovšem nadměrná kontrola, jak uvádí K. Kopřiva ve své knize: Lidský vztah jako součást profese, brání rozvoji autonomie klienta.

To potvrzuje i A. Guggenbuhl-graig ve své knize: Macht als Gefahr beim Helvet, kde hovoří o mocenské pozici pracovníka: „...moc silně ovlivňuje možnosti a způsob poskytování pomoci. Každý projev moci pracovníka má svůj protipól v prožívání klientů, kteří se například stáhnou z kontaktu, zaujmou postoj uctivé pasivity, sevrou se zlostí a křivdou....celé pomáhání se tak vzdálí svému účelu, kterým je orientace na dosahování rozvoje a autonomie klienta.“

Výsledky tedy částečně odporují výsledkům z grafů 16 a 17 – podpora autonomie klientů.

Jedná se o etické dilema, kdy pracovník inklinuje k jednostrannému přístupu ke klientům (s využitím své moci nad klientem) na jedné straně, a zároveň se snaží o maximální možnou participaci klienta nad problémem na straně druhé. Tyto dva protipóly se ovšem vylučují, jsou ve vzájemném konfliktu.

Samotné prostředí vězení implikuje v pracovnících vězeňské služby pocit, že lidé ve výkonu trestu odnětí svobody jsou zcela nekompetentní. Probační pracovníci jsou zase mystifikováni (byť v dobré víře) samotným pojmem probace (dohled). Na druhou stranu je třeba podotknout, že mezi kriminálními recidivisty je více lidí s nižším intelektem a s nižší úrovní vzdělání, s různými poruchami osobnosti apod., kteří potřebují důsledné vedení a dohled. Tyto aspekty mohou posílit sklon k nevhodnému chování i proto, že tito lidé je nedovedou řešit účelnějším způsobem, používají takových strategií, které jsou schopni zvládnout (například agrese a zkratkové reagování). Nejsou schopni připustit si rizika svého chování a jeho možné následky. Ani jejich vlastní zkušenosti pro ně nemívají potřebnou informační hodnotu, nedokážou se z nich poučit. Uvažování těchto lidí často chybí kontinuita, nemívají trvalejší názory a jsou snadno ovlivnitelní jakýmkoliv vnějším impulzem. Pro asociálně

jednající jedince je typický egocentrismus. Mají sklon k pocitům vlastní privilegovanosti a z něho vyplývající nezávaznosti jinak obecně platných norem. Chování pachatelů bývá typické bezohledností až agresivitou při prosazování vlastních cílů. Často jim chybí schopnost sebeovládání, mají sklon reagovat impulzivně. Nemají zábrany, a pokud by nějaké pociťovali, mají tendenci je odblokovat: například požitím alkoholu.

Z tohoto úhlu pohledu je pak zvýšená kontrola nad klientem (ovšem v mezích metodiky práce s klientem) adekvátní.

Výsledky grafů 20 a 21 verifikují hypotézu 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu. Výsledky jsou interpretovány pod pojmem – vytvoření negativního názoru sociálního pracovníka na klienta.

K vytvoření negativního názoru na klienta inklinuje 29% pracovníků v ústavních zařízeních a 24% probátorů.

Jedná se o etický konflikt, paradox, který popisuje I. Kopřiva ve své knize: Lidský vztah jako součást profese: „Mít pochopení pro každého člověka - ačkoliv je to nemožné. Zajímat se o každého klienta (vcítit se do něj, přijímat ho, jaký je a vidět v něm i ty dobré stránky, které většinou ostatním unikají) - ačkoliv je to reálně nemožné (nejtěžší na tom je právě to „každého“). Nezajímat hodnotící postoj vůči klientovi - ačkoliv člověk má potřebu hodnotit ve své přirozenosti, zachovávat úctu, respekt ke klientovi - ačkoliv víme, že jeho osobnost je mravně a eticky pokleslá.“

I. Řezníček ve své knize Metody sociální práce říká, že: „Pracovník má zaujímat nehodnotící postoj. Neměl by posuzovat morální úroveň klienta a měl by se vyhýbat moralizujícímu odsouzení klienta.“

Nehodnotící postoj pracovníka je taktéž zakotven v etickém kodexu, jehož pointou je to, že: Sociální pracovník má vyjadřovat určité základní postoje a hodnoty bez ohledu na konkrétního klienta (zda je mu sympatický či ne), mezi které patří mj. nehodnotící postoj. Pracovník neposuzuje morální úroveň klienta, vyhýbá se moralizujícímu odsouzení klienta, negativním předsudkům, ovšem zpochybňuje klientovy pokusy o racionalizaci a omlouvání jeho nebezpečného chování.

Toto vnitřní etické dilema patří k jednomu z nejnáročnějších – pomáhat všem klientům s kriminální trestnou činností, recidivistům bez ohledu na charakter spáchaného trestného činu, akceptovat všechny a přijímat je bez vnitřních předsudků, být vnímavý vůči klientovým pocitům, snažit se jim porozumět a odpovídajícím způsobem na ně reagovat, zachovat ke klientovi respekt, ačkoliv se v jeho chování objevují negativní rysy, být schopen projevovat opravdovost a angažovanost.

Pomáhat všem a přijímat všechny bez ohledu na všechny okolnosti osobnosti a života klienta je v podstatě nemožné. Každý člověk má ve své přirozenosti potřebu hodnotit. Otázka tedy spíše ve své podstatě nestojí na principu subjektivního hodnocení, ale objektivním přístupem s eliminací subjektu.

Pokud sociální pracovník není schopen objektivní profesionální práce bez subjektivního emocionálního zatížení, je namístě, aby byl klient přeřazen do evidence jiného pracovníka. Emoční zaujatost pracovníka by mohla vést k narušení atmosféry důvěry (nebo jí prohloubit) mezi klientem a pracovníkem, mohla by poškozovat samotného klienta (i pracovníka) a tím přispívat k progresi neefektivní spolupráce, která vede v krajním případě k recidivě trestného činu.

Výsledky grafů 24 a 25 zachycuje další dilema, při kterém pracovník cítí rozpor mezi tím, co mu předepisuje metodika práce s klientem a tím, co mu říká jeho vlastní vnitřní přesvědčení.

54% pracovníků ve vězeňství a ústavu výchovné péče a 33% probátorů bývá často konfrontována s tímto problémem, cítí ve své praxi rozpor mezi metodikou práce a vnitřní absencí ztotožnění se s těmito předpisy.

Výsledky výzkumu ukazují, že rozpory mezi metodikou práce a vnitřním přesvědčením při práci s klientem bývají mnohem častější u pracovníků vězeňské služby a ústavu výchovné péče než u pracovníků PMS.

Jedná se o další etický problém, kdy je evidentní, jak by měl pracovník rozhodnout, ale toto rozhodnutí se mu osobně přičí. Jak uvádí K. Kopřiva ve své knize Lidský vztah jako součást profese: „Příkladem etického problému je situace, kdy se sociální pracovník domnívá, že by se klientovi mělo dostat potřebné pomoci, ale

nemůže mu ji poskytnout, protože klient nesplňuje kritéria stanovená institucí, v níž pracovník působí.“

L. Musil ve své knize: Ráda bych Vám pomohla, ale..., popisuje dilema zákonnosti versus individualizace, kde základním aspektem sociálně právní praxe je zákonnost, kdy postup pracovníků musí být v souladu s příslušnými zákony. Míra zásahu pracovníků vůči klientovi s kriminální trestnou činností nesmí překročit rozsah a obsah pravomocného rozhodnutí soudu nebo státního zastupitelství. Na druhé straně stojí individualizace, kdy pracovníci při práci s klienty vnímají jejich individuální potřeby a hlavně okolnosti případu. Zákonnost a individualizace může být pak v rozporu s vnitřním přesvědčením pracovníka, kdy sociální pracovník může pociťovat jistou nespravedlnost vůči klientovi. Pracovník se například domnívá, že by se měl klientovi uložit jiný trest, popřípadě by měla být zvolena jiná technika práce, ale nemůže toto klientovi poskytnout, protože buď klient nesplňuje kritéria stanovená institucí, nebo mu to jeho kompetence neumožňují. Dilema se pak dostává do konfliktu moc versus pomoc (a to jak klientovi, tak i celé společnosti).

V poslední době je zřetelné dilema pracovníků působících ve vězeňství a v jiných organizacích, které představuje dilema klient versus organizace (přeplněnost věznic, nedostatek finančních prostředků pro zprostředkování nových míst pro vězně apod.).

Jak uvádí O. Matoušek ve své knize: Metody a řízení sociální práce: „Nemalou úlohu hraje kontext, ve kterém se sociální práce provádí – na obecné rovině sociální stát, konkrétněji pak rovina zaměstnavatelské organizace“.

Jak již bylo zmíněno v teoretické části, řešení takových etických dilemat a konfliktů tkví v preferenci praxe: defenzivní (kdy pracovník jedná podle předpisů a plní své povinnosti definované zaměstnavatelem a zákonem, řídí se manuály a manažerskými příkazy; pracovníci tedy nemusejí považovat nové situace za unikátní a neznámé; klienti jsou přetvářeni tak, aby vyhovovali praktikám organizace) nebo reflexivní (kdy pracovník dokáže nejen identifikovat etická dilemata, ale i to, jak

vznikají; je si jistější svými osobními hodnotami a hodnotami profesními; je schopen vyrovnat se s nejistotou, která sociální práci provází, a je připraven nést riziko; takový pracovník je autonomním profesionálem).

Výsledky grafů 26 a 27 informují o tom, zda mají pracovníci pocit, že se nad rámec svých profesních povinností příliš obětují pro své klienty. Jedná se o další dilema, které se opírá o míru angažovanosti pracovníků v sociálně právních službách. Otázky, které dilema doprovázejí, má několik poloh, například: Do jaké míry je možné klientům pomoci. Jak moc velké úsilí je třeba při pomáhání vynaložit? Apod.

Výsledky ukazují, že 54% pracovníků v ústavním zařízení a 57% probátorů má pocit, že se až příliš obětují svým klientům nad rámec svých kompetencí.

Sociální pracovník by měl klienta umět zaangažovat a motivovat ke změně chování nebo životních podmínek. Stejně tak i on sám by měl být angažovaným pracovníkem ve vztahu ke svým klientům. Pro získání motivace ke spolupráci je nutné, aby sociální pracovník prokázal opravdový zájem o klienta, o jeho problémy nebo situaci; k tomu je potřeba klidného soustředění a snahy o intuitivní zdravý vhled do situace. Důležitým dílčím úkolem pomáhajícího je poznání toho, co klient od něho samotného a od jeho zařízení očekává. Klienti mohou mít nerealistické představy, nebo naopak nemusejí mít žádná konkrétní či vůbec jakákoli očekávání a mohou tak zachovávat apatický postoj a odvolávat se na pracovníka jakožto hlavního a jediného autonomního jedince.

Jak uvádí K. Kopřiva ve své knize Lidský vztah jako součást profese: „Pracovník si počíná tak, jako kdyby klient nebyl autonomním jedincem, ale jako kdyby závisel na jeho péči a potřeboval, aby pracovník za něj téměř dýchal. Nedbá na svou osobní potřebu odpočinku. Může se pak stát, že nadměrná péče o klienta spíše oslabuje, než aby mu prospívala - může ho udržovat pod jeho potenciálem samostatnosti až ho invalidizovat.“

Důsledkem nadměrného obětování se pro klienty může být řada etických pochybení, jako například „invalidizace“ klientů vedoucí k jejich nesamostatnosti a v neposlední řadě rozvoj syndromu bour – out,.

Výsledky grafů 28 a 29 verifikují hypotézu 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu. Výsledky prezentují eticky rozporný fenomén, kdy sociální pracovník brání klientovi v rozvoji / udržení / podpory v autonomii a to tím, že reflektuje své osobní preference do profesního vztahu s klientem.

Z výsledků vyplývá, že 24% pracovníků ve vězeňství a 19% probátorů má tendenci vstupovat do klientova problému tím, že cíleně reflektují své osobní preference do života klienta a tak ho přímo ovlivňují v jeho rozhodování a jednání.

Pracovníci tímto postupem dostatečně nerespektují názory a jednání svých klientů v rámci metodiky práce. Brání mu tak v rozvoji autonomie a participace na problému. Do vztahu s klientem vstupují subjektivně, neakceptují nestranný postoj.

Jak uvádí P. Muhlpackr ve své knize Sociální práce: „Respektování svobodného rozhodování klientů patří mezi hlavní etické zásady v sociální praxi.“

Zde se setkáváme s dalším dilematem, kdy pracovník sice aplikuje vlastní osobnost do vztahu s klientem, zároveň ale uchovává profesionální objektivitu, nestrannost a ponechává tak prostor k využívání silných stránek osobnosti svých klientů s vědomím své zodpovědnosti ke klientům, zaměstnavateli nebo obci.

Bylo uvedeno, že lidé s asociálním jednáním nejsou schopni adekvátního hodnocení situace. Nezátěžují se úvahami o vhodnosti či přiměřenosti své aktivity. Neuznávají obecně platné normy a ani se podle nich neřídí. Nejsou schopni usilovat o nějaký vzdálenější cíl. Pracovník pak může snadno inklinovat k projekci svých osobních preferencí před klientovými. Může klienta chápat jako nerovnocenného partnera a „vzít osud do svých rukou“.

Jak ale uvádí I. Řezníček ve své knize Metody sociální práce: „Respekt vůči svobodnému rozhodování klienta se především chápe jako aktivní spoluúčast klienta a pracovníka na společném rozhodování nebo zprostředkování možných alternativ.“

Sociální pracovník by tedy měl podněcovat klienta ke změně, využívat k tomu jeho silných stránek, ale měl by si být vědom, že je „pouze“ v roli průvodce životní etapou klienta a nikoliv osobou zodpovědnou za jeho činy a rozhodnutí.

Výsledky grafů 30 a 31 verifikují hypotézu 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu. Výsledky pojednávají o tom, zda je možné vytvořit si a zachovat partnerský rovnocenný vztah mezi pracovníkem a klientem, který vede k úspěšné sociální práci. Rovnocennost a partnerství je klíčovým bodem celé zmapované problematiky.

Z výsledků vyplývá, že 38% pracovníků v ústavních zařízeních a 10% probátorů preferuje paternalistický vztah s klientem. Argumentují, že je nemožné přistupovat ke klientům s kriminální trestnou činností partnersky se zachováním profesionality.

Necelá polovina pracovníků ve vězeňství je tedy přesvědčena, že profesionální partnerský vztah s pachateli trestných činů je zcela vyloučen. Totožný názor sdílí „pouze“ 10% probátorů, což je podstatně menší část pracovníků.

O čem tyto poznatky svědčí: Probační a mediační služba je mladší odvětví než Vězeňská služba ČR a zabývá se ne tak závažnými delikty. Tzn. že probátoři pracují s klienty méně závažných trestných činů a to pouze dočasně. Kurátoři působící ve vězeňství zase přicházejí do každodenního styku s pachateli závažných trestných činů, recidivisty a často s osobami celoživotně nepřizpůsobivými.

Jak popisuje V. Mařádek ve své knize Vězeňství: „...mezi vězni a vězeňským personálem je kladen důraz na korektnost ve vzájemných vztazích, nepřipouštěním toho, že by mohl vězeňský personál dávat najevo svým klientům v jakékoliv formě svou nadřazenost (ve smyslu mocenské nadřazenosti).“

Toto tvrzení koreluje se slovy vězeňského psychologa a sociální pracovnice ve vězeňství v Českých Budějovicích. A dále uvádí, že práce s kriminálními recidivisty je v mnohem lehčí než práce s mladými prvotrestanými klienty. Důležitá je důslednost a přirozená autorita pracovníka.

To uvádí i L. Musil ve své knize Ráda bych Vám pomohla, ale..., kde hovoří o mocenské přirozenosti z řad pracovníků a apeluje na kontinuální důslednost.

Etický kodex pracovníků hovoří o úctě, respektu, a opravdovosti, jakožto nedílné součásti sociální praxe. Narážíme na dilema pocitů a projevů. Je těžké respektovat klienty – pachatele trestných činů – jako svébytné rovnocenné partnery, ale je profesionální zaujímat k této klientele profesní dekérum. Sociální pracovník se neidentifikuje s životem klienta, ale respektuje jeho osobnost.

Základy profesionálního partnerského přístupu se mnohdy, podle slov vězeňského psychologa PhDr. J. Masteje, tvoří několik let praxe. Sám tvrdí, že „nováčkovi“ na oddělení potrvá dva roky, než si vytvoří správný náhled a postoj vůči klientům.

Budování partnerského vztahu je v této profesi velice obtížné. Pracovník využívá svou moc a autoritu, které aplikuje ke změně životního stylu klienta. Klienti jsou zase obvykle z řad nedobrovolných jedinců, kteří jsou nuceni spolupracovat s pracovníkem i přes svou nechuť participovat. Klient může pracovníka vnímat jako útočníka v souboji, nikoliv jako partnera ve spolupráci. Může cítit napětí s absencí atmosféry důvěry.

Pokud pracovník jasně formuluje to, co se od klienta očekává a to, co klient může očekávat od pracovníka a tuto dohodu mezi nimi vzájemně zpečetí jako pevný slib, šance na kvalitní vztah se zvyšuje. Pokud bude pracovník i dále zachovávat respekt vůči klientovi a jakousi úctu (se zachováním přirozené autority), bude k němu přistupovat jako k osobnosti, která má svá práva a povinnosti, je reálně možné úplné vytvoření profesionálního rovnocenného vztahu pracovníka vs. klienta se zachováním autority pomáhajícího.

Je velice důležité, aby pracovník vystupoval přirozeně, nepovyšoval se, nepodbízel se, nenutil se, podporoval atmosféru důvěry.

Nejzávažnější etické pochybení z řad pracovníků v sociálně právních službách, zvláště pak ve vězeňství, se nachází ve dvou psychických úskalích: profesionální cynismus a tzv. mesianistický komplex. Jak uvádí V. Mařádek ve své knize Vězeňství: „Sociální pracovník, který trpí tímto komplexem, má ve své práci tendence po moci, ovládání, manipulaci s druhými... „onemocnění“ mesianistickým

komplexem je pro pomáhajícího, zvláště penitenciaristu, zhoubné a zákonitě vede k negativním reakcím klienta.“

Tyto dva aspekty sociální praxe pak vedou k extrémnímu paternalismu, který je ovšem eliminován na základě stanov zakotvených v Evropských vězeňských pravidlech.

Práce s pachateli trestných činů je jednou z nejnáročnějších. Nejdůležitější ve sféře sociálně právní praxe, kdy pracujeme s pachateli trestných činů, je vlastnost zralé osobnosti. Citová stabilita pomáhá pracovníkům při sebeovládání a sebekontrolé. Hranice vztahu profesionál versus klient je velice úzká. Jeden protipól hovoří o paternalismu, druhý o sebeobětování se pro klienty. Vytvoření úspěšných pevných profesionálních hranic patří mezi zásadní doménu sociální práce.

Výsledky grafů 32 a 33 verifikují hypotézu 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu. Výsledky mapují profesní etiku z hlediska dvou dilemat – soukromé versus pracovní záležitosti.

Z výsledků vyplývá, že 22% pracovníků v ústavním zařízení a 10% probátorů preferuje spíše oblast soukromou před profesní.

Jak se stanoveno v etickém kodexu: „Sociální pracovník dává vždy přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy a tím poskytuje služby na co nejvyšší odborné úrovni.“ Od pracovníků se očekává, že budou rozvíjet a udržovat požadované dovednosti a kompetence v oblasti své práce. Pracovníci jsou zodpovědní za své jednání vzhledem k lidem, se kterými pracují, vzhledem ke kolegům, zaměstnavatelům, profesní asociaci a vzhledem k zákonným ustanovením. Výzkum potvrzuje, že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

Preference soukromých záležitostí před pracovní odpovědností může být známkou syndromu vyhoření a to v různých vývojových stupních, kdy požadavky klientů, jejich příbuzných, či zaměstnavatele začínají obtěžovat. Pracovník pak vnímá klienta negativně a pracoviště pro něj představuje velké zklamání. Mezi pracovníkem a klientem vládne nepřátelství a pracovník se vyhýbá odborným rozhovorům s kolegy a jakýmkoliv aktivitám.

Důvodem nemusí být pouze syndrom vyhoření. Neangažovaný pracovník přijímá svou práci jako nutnost a ke klientům mívá neutrální až negativní vztah, neposkytuje jim dostatečné podmínky ke spolupráci. Příčiny mohou být různé – vnitřní (například nepříznivý zdravotní stav pracovníka, osobnostní nevyzrálost apod.) nebo vnější (například osobní krize, krize v rodině apod.). V takovém případě jde opět o dilema zachování profesionality před soukromým životem.

Výsledky grafů 34 a 35 verifikují hypotézu 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu. Výsledky mapují základní povinnost / kompetenci každého sociálního pracovníka v oblasti sociálního poradenství. Povinnost poskytování základního a odborného sociálního poradenství je přímo zakotveno v etickém kodexu sociálních pracovníků.

Z výsledků vyplývá, že 12% pracovníků ve vězeňství a ústavu výchovné péče a 15% probátorů neposkytuje základní ani odborné sociální poradenství svým klientům nebo jejich rodinným příslušníkům, přičemž porušují etický kodex sociálních pracovníků.

Etický kodex říká, že: „Sociální pracovník podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i z ostatních příslušných zdrojů.“ Měl by informovat své klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Nejenže pomáhající poskytuje klientovi základní i odborné poradenství, ale podporuje ho při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života. Sociální pracovník podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení problémů. Pracovník si je zároveň vědom svých odborných a profesních omezení, znalostí a kompetencí. Pokud s klientem nemůže sám dál pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci.

Sociální poradenství poskytuje pracovník všem osobám v nepříznivé sociální situaci, klientům s kriminální trestnou činností, dává potřebné informace přispívající k řešení jejich situace. Odborné sociální poradenství zahrnuje penitenciární péči ve vězeňství, postpenitenciální péči nebo odborné sociálně-právní poradenství z pozice instituce PMS s osobami společensky nepřizpůsobenými. Jedná se zejména o

pomoc při prosazování /uplatňování práv a oprávněných zájmů klienta, informace o právech a povinnostech klienta. Mezi konkrétní body patří například: pomoc při hledání pracovního zařazení, pomoc při zprostředkování ubytování, finanční podpora – sociální dávky, sociálně výchovné a poradenské působení pro účely resocializace apod. Informuje klienta o nejrůznějších formách pomoci od institucí jako jsou například úřady práce, správy sociálního zabezpečení, různé nestátní subjekty (například azylové domy, domy na půl cesty atd.). Pracovník poskytuje poradenství již ve fázi vyšetřování vazební, čímž tak zmírňuje sociální důsledky pobytu ve vazbě.

Zvýšenou pozornost při poskytování poradenství je třeba věnovat osobám, které jsou ve výkonu trestu nebo klienty PMS poprvé, pro které má kontakt s dosud neznámým prostředím mimořádnou povahu.

Před zpracováním návrhu poradenského postupu je nutné si uvědomit, co je smyslem péče o nepřizpůsobivé občany. Cílem sociálního poradenství je zefektivnit začlenění klienta do společnosti.

Výsledky grafů 36 a 37 odpovídají na otázku, zda si sociální pracovníci myslí, že jejich klienti – pachatelé trestných činů - mají zcela totožný psychologický profil v rámci struktury jejich osobnosti, jednání, chování, myšlení, intelektu apod.

Z výsledků vyplývá, že 73% pracovníků v ústavním zařízení a 81% probátorů jsou toho názoru, že charakter celkové osobnosti jejich klientů – pachatelů trestných činů – bývá totožný.

Z výsledků výzkumu plyne částečná bagatelizace klienta nebo-li zevšeobecňování. Zevšeobecňování je jedním z velmi častých etických pochybení pomáhajících, kdy pracovníci inklinují k vytváření stereotypů a předsudků vůči klientům.

Pojem osobnost pachatele trestného činu není definována jednoznačně. Z hlediska psychologie je každý osobností a rozumí se tím základní psychologická charakteristika každého subjektu. Osobnost je souhrn všech psychických zvláštností, který vytváří individualitu jednotlivce. Ta je složena z různých procesů, tj. vnímání, pozornost, paměť, myšlení, motivace, city, pudy a celkové psychické vlastnosti, rysy.

Existují různé typy asociálního chování, od typů socializovaných (k trestnému činu dojde například v důsledku požití alkoholu – dopravní nehoda) po nesocializované (typ s asociální poruchou osobnosti, kdy osobnostní regulační systém není dostatečně zformován, chybějí především inhibiční mechanismy blokující sociálně nežádoucí chování).

Poruchy osobnosti zde hrají neméně důležitou roli. Jedinec zaujímá výrazně disharmonické postoje a chování (zahrnují efektivitu, impulzivitu, vzrušivost, způsoby vnímání, myšlení a způsob chování k ostatním lidem). Jeho abnormální způsob chování je trvalý, dlouhodobý, není omezen na epizody duševního onemocnění a ovlivňuje celou osobnost. Mezi nejčastější specifickou poruchu osobnosti, která bývá často příčinou delikventního a asociálního chování jedince, je disociální (asociální) porucha osobnosti. Emočně nestabilní porucha osobnosti je dalším potenciálním faktorem, který může být predispozicí kriminálního chování. Typickým znakem emoční nestabilní poruchy osobnosti je psychická nestabilita a neschopnost ovládat své chování, tendence jednat impulzivně, bez uvážení možných následků, výbušnost.

Dále může jít například o jedince se sníženou inteligencí, kdy jeho trestná činnost nebývá promyšlená nebo naopak o klienty se zvýšeným intelektem, kteří pak bývají většinou iniciátory celé promyšlené „akce“.

Rozdíly můžeme vidět i mezi prvotrestaným klientem a recidivistou. Když se člověk, který není kriminálním recidivistou, dostane do role obviněného, mění se jeho prožívání i chování. Obvinění představuje pro většinu lidí značnou psychickou zátěž, která se projektuje v různých rysech osobnosti. Jako perspektivní se jeví především tito jedinci: mladí, prvotrestaní, bez poruch chování v anamnéze, po krátkodobém trestu (vliv vězeňské subkultury), s bohatšími a nenarušenými extramurálními vazbami, s pevnými a kvalitními pracovními návyky, dobře motivovaní při současné absenci závažnějších poruch osobnosti, respektive závažnější psychopatologie obecně (alkohol, drogy, sexuální deviace apod.). Naopak osobnost dlouhodobě nebo opakovaně trestaného postupně degraduje v mnoha složkách. Jedinec postupně přijímá normy a pravidla vězeňského prostředí a to mnohdy i hodnotového systému, ztotožňuje se s touto minoritní skupinou.

Jednotný osobnostní model klientů s kriminální trestnou činností neexistuje. Na druhou stranu je všeobecně známé, že většina pachatelů trestných činů může „trpět“ extrémním emočním prožíváním - sklon k afektivnímu reagování, emoční nestabilita, citová zploštělost, negativní ladění, lhostejnost. Mezi kriminálními recidivisty spíše nalezneme osoby s nižším intelektem než vyšším. Pachatelé trestných činů mívají nižší sociální citlivost, neberou ohled na druhé, primární je koncentrace na vlastní osobu. V této kapitole se setkáváme s dalším etickým dilematem: akceptovat, respektovat a přijímat klienta, projevovat opravdovost/zájem a angažovanost, porozumět klientovu světu, ačkoliv se v jeho chování projevují závažné negativní rysy.

Výsledky grafů 38 a 39 navazují na výsledky grafů 36 a 37. Z výše uvedených dat vyplynulo (graf 36 a 37), že většina respondentů podléhá profesním stereotypům tím, že své klienty – pachatele trestných činů – zevšeobecňuje (v rámci jednání, chování, myšlení, intelektu apod.). Výsledky grafů 38 a 39 popisují, zda sociální pracovníci zachovávají stejný přístup ke všem svým klientům z hlediska techniky práce, jednání, chování, nebo zda zaujímají individuální postoj ke každému klientovi zvlášť.

Z výsledků vyplývá, že 63% pracovníků v ústavním zařízení a 76% probátorů volí při práci s klientem se sociální patologií stejný přístup, jako je například jednání, chování, postoj apod.

Sociální pracovník se pohybuje v rámci práv a povinností definovaných právním systémem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Institucionální rámec je důležitý, protože sociální pracovník zasahuje do života klientů a je potřeba, aby jeho právo zasahovat bylo legitimní. Odhaluje také detaily ze života klientů, které mu napomáhají k efektnější práci s klientem s ohledem na jeho individualitu.

Zde může nastat dilema v přístupu k praxi pracovníka. Je to buď defenzivní praxe, nebo snaha pracovníka o integraci znalostí, hodnot a dovedností a jejich využívání.

Pomáhající je autonomním profesionálem, jehož prioritou jsou práva a zájmy klienta. Důležitý je individuální vztah s klientem. Sociální pracovník jedná s každým

člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka, zaměřuje se na silné stránky klienta, na jeho osobnost jako celek, vnímá ho holisticky a tak vytváří podmínky pro profesionální odpovědný a individuální přístup. Přístup ke klientele s kriminální trestnou činností s sebou nese řadu dilemat, vnitřních konfliktů a otázek. Pracovník by měl umět identifikovat problém a na základě toho jednat. To, co platí na jednoho, nemusí platit na druhého. Přístup ke klientům se odráží od identifikace jejich osobnostních struktur, hodnot, norem, naučených vzorců chování apod. Pracovník by si měl být vědom kdy, v jakých případech a jak využívat svou moc a autoritu, jaké prostředky a techniky zvolit, jaký zaujmout postoj ke klientovi. Přitom je povinen řídit se etickým kodexem sociálních pracovníků, příslušnými zákonnými předpisy a metodikou práce s klientem s kriminální trestnou činností.

Hypotéza 1, že všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu, se nepotvrdila.

6.2. Syndrom *burn-out* u pracovníků v sociálně právních službách

Hypotézu 2, že pracovníci v ústavních zařízeních více inklinují k syndromu vyhoření než pracovníci na úřadech, mělo verifikovat další dotazníkové šetření - Inventář syndromu vyhoření (dále jen ISV). Dotazník obsahuje rovinu rozumovou, emocionální, tělesnou a sociální. Součtem všech čtyř rovin se získala celková míra náchylnosti ke stresu a syndromu vyhoření u pracovníků v sociálních službách. Nejedná se o hodnotící test, ale pouze o test orientační. Vyšší hodnoty celkového počtu bodů ještě nemusí svědčit o syndromu vyhoření, ale náchylnosti k němu v určitých zaznamenaných rovinách.

Výsledky zobrazují grafy 42 – 46, kde je u každého grafu zvlášť porovnán soubor probačních pracovníků Probační a mediační služby ČR se souborem pracovníků ve vězeňství a ústavu výchovné péče. Cílem bylo porovnat náchylnost k syndromu vyhoření u pracovníků v sociálně – právních službách v ústavních zařízeních a na úřadech.

Výsledky grafu 46 mapují celkový součet všech rovin (rovina rozumová, emocionální, tělesná a sociální) z dotazníkového šetření ISV, který činí u pracovníků v ústavních zařízeních celkem 1099 bodů v reálných číslech (59%) a u probačních pracovníků celkem 767 bodů v reálných číslech (41%). Rozdíl mezi oběma soubory je 332 body.

Výsledky výzkumu prezentují vyšší hodnoty součtu všech dosažených bodů ISV ve všech jednotlivých rovinách u pracovníků v ústavních zařízeních, z čehož se dá usuzovat, že pracovníci ve vězeňství a v jiných ústavních zařízeních více inklinují ke stresu a tak k syndromu vyhoření ve všech rovinách ISV více než pracovníci působící na úřadech.

To potvrzuje i O. Matoušek ve své knize Ústavní péče, kde říká, že: „Dlouhodobý kontakt profesionálů s klienty vede zejména v některých typech ústavů k rychlému „vypálení“ profesionálovy schopnosti empatie. Syndrom vyhoření je

očekávatelná, nevyhnutelná osobnostní obrana, která je patrna po řadě let praxe na každém profesionálovi.“

S těmito slovy se ztotožňuje i českobudějovický vězeňský psycholog PhDr. J. Mastej. Při rozhovoru s ním vyplynulo, že většina pracovníků ve vězeňské službě po několikaleté praxi inklinuje k syndromu vyhoření a to nejčastěji ve věku kolem čtyřiceti let. Je také zajímavé, podle slov psychologa J. Masteje, že“lepší“ a efektivnější sociální práce bývá se staršími pachateli trestných činů, kteří recidivovali respektive znovunavrátili se do vězeňského prostředí. Podstata věci je jednoduchá – klient zná svá práva a povinnosti, orientuje se ve vězeňském prostředí a má předvídatelnější reakce než ti, kteří jsou mladí a prvotrestaní. Práce bývá složitější a méně předvídatelná.

Výsledky obou vzorků respondentů taktéž korelují z poznatků autorčiny praxe na Zdravotně sociální fakultě v Českých Budějovicích a to v rámci měsíční praxe ve Výchovném ústavu pro děti a mládež a Středisku výchovné péče pro děti a mládež v Šindlových Dvorech a na Probační a mediační službě ČR v Českých Budějovicích.

Ústav výchovné péče eviduje nezletilé klienty s disharmonickým vývojem osobnosti, kteří většinou pocházejí z dysfunkčních nebo také úplně funkčních rodin. Několik klientů spáchalo trestný čin (například pokus o vraždu, znásilnění, distribuce drog, krádež apod.). Vzhledem nízkému věku klientů jim byla soudem nařízena ochranná výchova.

Práce v těchto ústavech představuje obrovskou psychickou zátěž pro všechny zainteresované pracovníky v nejrůznějších odvětvích (sociální pracovníci, pedagogové, vychovatelé, etopedi aj.) a to především z následujících hledisek: dlouhodobý denní kontakt se stálými klienty, stejný typ emoční zátěže, práce se skupinou - nižší angažovanost a eliminace možnosti individuálního přístupu, pevné místo ve struktuře instituce - nižší pružnost, omezení na jeden prostor, směnný provoz a absence volných dní (u některých pracovníků, například vychovatelé), práce s jedním typem klientů – nezletilí, neúměrně vysoký počet klientů na jednoho pracovníka.

Probační a mediační služba ČR eviduje klienty nezletilé, mladistvé i dospělé s kriminální trestnou činností. Jedná se o instituci, která má oproti ústavnímu

zařízení několik výhod, například: evaluace klientely, krátkodobý kontakt s klienty, práce s jedincem - vždy možný a preferovaný individuální přístup, různé typy klientů (nezletilí, mladiství, dospělí), jednosměnný provoz, adekvátní počet klientů (oproti ústavnímu zařízení) na jednoho pracovníka (- více prostoru pro sociální práci s klientem).

Hypotéza 2, že pracovníci v ústavních zařízeních více inklinují k syndromu vyhoření než pracovníci na úřadech, se potvrdila.

7. Závěr

Cílem práce bylo zjistit etická pochybení pracovníků v sociálně právních službách v přístupu ke klientovi a zmapovat rozsah syndromu vyhoření u pracovníků v sociálně právních službách.

Cíl diplomové práce byl splněn.

Hypotéza 1: Všichni pracovníci postupují ve své praxi dle etického kodexu.

Hypotéza se nepotvrdila.

Hypotéza 2: Pracovníci v ústavních zařízeních více inklinují k syndromu vyhoření než pracovníci na úřadech.

Hypotéza se potvrdila.

Z výsledků vyplývá, že někteří pracovníci v sociálně právních službách nedodržují některá ustanovení v etickém kodexu sociálních pracovníků.

Sociální práce je především umění jednat s lidmi a vést je. Umění pracovat s člověkem vyžaduje nejen znalost praktických metod, ale i přirozený takt a empatii, citlivost, upřímnost, ušlechtilost a lidskost vůbec, neboť jde o umění zacházet s osobností člověka, který je nějak ve společnosti znevýhodněn, handicapován. Znalost etických teorií a hodnotové báze sociální práce včetně etického kodexu pomáhá sociálnímu pracovníkovi v situaci, kdy má řešit etický problém nebo dilema. Zároveň také přispívá k identifikaci s oborem a k větší jistotě při provádění sociální práce.

Sociální práce s klientem se sociální patologií vytváří pro pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat a jednat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednání a zvažuje použití metod sociální práce, sociálně technická opatření a administrativně správné postupy z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život. Etická hodnocení a rozhodování vyplývají z následujících situací, kdy loajalita sociálního pracovníka s klientem se dostane do střetu zájmů: například při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta, při konfliktu klienta a jiného

občana, při konfliktu mezi institucí či organizací a skupinou klientů, při konfliktu zájmu klientů a ostatní společností, při konfliktu mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky.

Sociální pracovník má ve své náplni roli pracovníka, který klientům pomáhá a současně je kontroluje. Vztahy mezi těmito protichůdnými aspekty sociální práce vyžadují, aby si sociální pracovníci vyjasnili etické důsledky kontrolní role a také do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce.

Závažné etické problémy bývají řešeny ve skupinách pracovníků v rámci Společnosti sociálních pracovníků ČR. Sociální pracovník má mít možnost diskutovat, zvažovat a analyzovat tyto problémy ve spolupráci s kolegy a dalšími odborníky, eventuálně i za účasti stran, kterých se týkají.

Další část výzkumu byla zaměřena na syndrom vyhoření. Cílem dotazníkového šetření v rámci Inventáře syndromu vyhoření nebylo zjistit stupeň/fázi syndromu vyhoření u jednotlivých pracovníků, nejednalo se o test hodnotící, ale pouze orientační. Test měl zmapovat případný rozsah varovných negativních signálů v různých rovinách složek osobnosti. Součtem všech čtyř rovin jsme získali celkovou míru náchylnosti ke stresu. Nelze tedy dedukovat, v jaké fázi syndromu vyhoření se jednotliví pracovníci nacházejí. Potvrdila se ovšem hypotéza č. 2, která říká, že pracovníci v ústavních zařízeních inklinují k syndromu vyhoření více než pracovníci na úřadech.

Základním nástrojem pomáhajících profesí je osobnost pomáhajícího. Největší nesnáze přitom přirozeně působí slabá místa této osobnosti, nevyřešené konflikty, osobnostní poruchy a jiná mnohá úskalí života jedince. Pravdou je, že od lidí v pomáhajících profesích většinová populace očekává, že právě oni budou disponovat spontánním a kvalitním prosociálním jednáním.

Práce s klienty s kriminální trestnou činností (tj. se sociální patologií) je pro pracovníka v sociálně – právních službách psychicky velmi náročná – frustrace z vlastní práce, neměnný typ klientů apod.

Existují dvě zlomové etapy v profesním životě pracovníka v sociálně právních službách.

Jak již bylo řečeno v diskuzní části práce, pracovníkovi, který denně přichází do kontaktu s pachateli trestných činů, trvá přibližně dva roky, než se úplně zadaptuje a sžije se svou rolí probátora, kurátora apod. Dva roky trvá, než je schopen vytvořit adekvátní pevné hranice mezi sebou a klientem, než si vybuduje přiměřenou autoritu se zachováním profesionálního partnerského vztahu s klientem (v rámci metodiky práce s klienty s kriminální trestnou činností).

Odborné vědomosti, kontinuální vzdělávání, etické znalosti a praxe v oboru umožňuje a garantuje pracovníkovi co nejvyšší možnou míru jeho kompetencí. Praxe a angažovanost pracovníka přispívá k postupné eliminaci etických dilemat, etických konfliktů nebo etických pochybení. Pracovník získává ve své profesi profesní nadhled.

Druhý zlom přichází v období kolem čtyřicátého věku života pomáhajícího, po zhruba patnáctileté praxi, kdy je pracovník vystaven vysokému riziku syndromu vyhoření. Dlouholetá práce s obtížně přizpůsobenými, konfliktními a velmi často nedobrovolnými klienty bývá spojena s určitou mírou rizika. Vzhledem k častým recidivám trestných činů, k prostředí, z něhož klient pochází, k osobnostním strukturám klienta apod. dochází k nízké resocializaci pachatelů trestných činů, což může mít za následek frustraci pracovníků a s ní spojený syndrom *burn-out*.

Jako nejúčinnější prevence v boji proti syndromu vyhoření se jeví zavedení kontinuální supervize do všech vrstev pomáhající profese (od nejvyšších funkcí po nejnižší).

Dalším řešením je včasné ukončení pracovního poměru v tomto oboru s možností přejít na jinou funkci, která je k danému oboru příbuzná. V některých západních zemích je běžné, že pracovník - například po šestileté praxi - je převeden na jinou profesní funkci v té samé organizaci, kde byl předtím zaměstnán. Buď je pověřen, aby vzhledem ke svým profesním zkušenostem sám školil pracovníky a stal se tak školitelem, nebo je převeden na jinou práci s vyšší funkcí, než zastával doposud.

Má to několik výhod. Tímto postupem je možné eliminovat incidenci frustrace ze strany zaměstnanců a zároveň posílit možnost profesního růstu a ocenění ze strany zaměstnavatele. Tím je maximálně potlačován rozvoj syndromu *burn-out* a s ním spojená nejružnější etická pochybení ze strany pracovníků, kteří denně přicházejí do styku s pachateli trestných činů. Díky převedení na jinou funkci získává profesionál

větší nadhled, má možnost zvyšovat své profesní kompetence. Možnost kariérního růstu by mu tak umožňoval mnohem vyšší motivaci než za současných možností (ať už se jedná o náplň práce, samotný profesní růst a s ním spojené finanční ohodnocení, pestrost profese apod.).

Zavedení supervize a možnosti kariérního růstu, v němž by participovala délka praxe, získané zkušenosti a další studium, jsou dvě možná řešení, jak eliminovat různá etická pochybení ze strany pracovníků, tak i syndrom burn-out.

8. Klíčová slova

etika

etická dilemata

sociální práce

profesionální jednání

pomáhající profese

kriminální trestná činnost

psychická úskalí

syndrom vyhoření

9. Seznam zkratk

EVP - Evropská vězeňská pravidla

PMS - Probační a mediační služba

VTOS - Výkon trestu odnětí svobody

10. Seznam použité literatury

1. ANZENBACHER, A.: *Einführung in die Ethik*. Academia 2, 2001.
ISBN 20080-200-0953-1
2. BAJCURA, L.: *Práva vězně*. Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-555-6
3. BURDEK, L.: *ÚZ Trestní předpisy, přestupky /podle stavu k 28. 1. 2008/*.
Ostrava – Hrabůvka: Sagit, 2008. ISBN 978-80-7208-666-5
4. ČESNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V.: *Základy penologie pro policisty*.
Praha: Policejní akademie ČR, 2002. ISBN 80-7251-104-1
5. DOROTÍKOVÁ, S.: *Etika*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-238-5
6. DOUBRAVOVÁ, D., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., ŠTERN, P., URBAN, L. a kol.:
Příručka pro probaci a mediaci. Praha: Institut pro probaci a mediaci, 2001.
ISBN 80-902998-0-6
7. DUFKOVÁ, I., ZLÁMAL, J.: *Policie a profesní etika*. Praha: Agis, 2005.
ISBN neuvedeno
8. GOLDAMANN, R., CICHÁ, M.: *Etika zdravotní a sociální péče*. Olomouc,
2004. ISBN 80-244-0907-0
9. GUGGENBUHL-GRAIG, A.: *Macht als Gefahr beim Helfer*. S. Karger AG,
Copyright, 2007. ISBN 978-80-7267-302-4
10. JANKOVSKÝ, J.: *Etika v pomáhajících profesích*. Praha: Triton, 2003.
ISBN 80-7254-329-6
11. JEKLOVÁ, M., REITMAYEROVÁ, E.: *Syndrom vyhoření*. Praha: Vzdělávací
institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-74-1
12. KOPŘIVA, K.: *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 2006.
ISBN 80-7367-181-6
13. MAŘÁDEK, V. : *Vězeňství*. Ostrava: Pedagogická fakulta, 2005.
ISBN: 80-7368-002-5
14. MATOUŠEK, O. a kol.: *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003.
ISBN 80-7178-548-2

15. MATOUŠEK, O. a kol.: *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001.
ISBN 80-7181-473-7
16. MATOUŠEK, O. a kol.: *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2008.
ISBN 978-80-7367-368-0
17. MATOUŠEK, O., a kol.: *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2006.
ISBN 80-7367-002-X
18. MATOUŠEK, O., a kol.: *Ústavní péče*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995.
ISBN 80-85850-08-7
19. MUHLPACHR, P.: *Sociální práce*. Brno: Masarykova univerzita v Brně,
Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-210-3323-1
20. MULLEROVÁ, S.: *Kapitoly z etiky*. Liberec: Technická univerzita, 2000.
ISBN 80-7083-430-7
21. MUSIL, L.: *Ráda bych Vám pomohla, ale...Dilemata práce s klienty
v organizacích*. Brno: 2004. ISBN 80-903070-1-9
22. NEŠPOR, K., DVOŘÁK, V.: *Prevence trestné činnosti související s návykovými
látkami*. Praha: 1998. ISBN 80-902283-9-9
23. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S.: *Psychologie v právu*. Praha: C. H. Beck.
1997. ISBN 80-7179-177-6
22. PEŠATOVÁ, I., ŠVINGALOVÁ, D.: *Analýza psychosociálně patologického
případu*. Liberec: Technická univerzita, 2004. ISBN 80-7083-803-5
25. PÚRY, F., VÁLKOVÁ, H. a kol.: *Právní rámec alternativního řešení trestních
věcí (příručka Ministerstva spravedlnosti ČR)*. 1. díl, Institut vzdělávání
Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001. ISBN neuvedeno
26. RICKEM, F.: *Obecná etika*. Praha: ISE, 1995. ISBN neuvedeno
27. ŘEZNÍČEK, I.: *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994.
ISBN 80-85850-00-1
28. SEMRÁDOVÁ, I.: *Etika*. Hradec Králové: Vysoká škola pedagogická v Hradci
Králové, 1992. ISBN 80-7041-540-1
29. SCHMIDBAUER, W.: *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. Praha, Portál.
ISBN 80-7178-312-9

30. ŠTABLOVÁ, R.: *Drogy, kriminalita a prevence*. Praha: Policejní akademie ČR, 1997.
ISBN 8085981-64-5
31. ÚLEHLA, I.: *Umění pomáhat*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005.
ISBN 80-86429-36-9
32. VANĚK, J.: *Základy sociální a ekonomické etiky*. Praha: Vysoká škola ekonomická, ISBN 80-7079-344-9
33. VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004.
ISBN 80-7178-802-3
34. VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-678-0
35. VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby*.
Liberec: Technická univerzita, 2003. ISBN 80-7083-702-0
36. VĚTROVEC, V., NEDOROST, V., SOVÁK, Z., ADAMCOVÁ, Z.: *Zákon o Probační a mediační službě ČR*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002.
ISBN 80-86432-32-7
37. Mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků. (online) Platný:
http://www.akluby.cz/cz/o-nas_mezinarodni-eticky-kodex-socialni-prace.php,
May 4, 2009.
38. Nakladatelství Portál. (online) Platný:
<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=2070>,
May 18, 2009.

11. Přílohy

Příloha č. 1 Dotazník I

Příloha č. 2 Dotazník II

Příloha č. 3 Etický kodex sociálních pracovníků České republiky

Příloha č. 4 Mezinárodní etický kodex – principy

Příloha č. 5 Trestní zákon – obecná část

Příloha č. 1

Dotazník I

Přátelé,

jmenuji se Eva Pokorná a jsem studentkou 2. ročníku navazujícího magisterského studia Zdravotně sociální fakulty v Českých Budějovicích. Předkládám vám tento dotazník, jehož cílem je zjistit etické chyby pracovníků v sociálně – právních službách v přístupu ke klientovi a zmapovat rozsah syndromu vyhoření u pracovníků v sociálně – právních službách. Zaručuji vám diskrétnost. Dotazníkové šetření je anonymní a výsledky sběru dat budou použity pouze ke zpracování mé diplomové práce. Prosím, abyste si otázky pečlivě přečetli a dle svého názoru označili jednu odpověď.

Předem vám děkuji za spolupráci.

1. Váš věk:

- ☐ 20-29
- ☐ 30-39
- ☐ 40-49
- ☐ 50 a více

2. Pohlaví:

- ☐ muž
- ☐ žena

3. Pracujete s:

- ☐ nezletileými klienty
- ☐ mladistvými klienty
- ☐ dospělými klienty

4. Myslíte si, že si Vaši klienti většinou mohou za své problémy sami?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

5. Jak dlouho Vám trvá, než získáte na klientovu situaci (na jeho psychosociální stav, zda bude prognóza dobrá nebo nikoliv apod.) „náhled“?

- ☐ po analýze dokumentace klienta
- ☐ stačí první osobní kontakt s klientem
- ☐ po analýze dokumentace klienta a po prvním osobním kontaktu
- ☐ po analýze dokumentace klienta a po více jak druhém osobním kontaktu

6. Ovlivňuje Váš náhled na klienta jeho spáchaná trestní činnost?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

7. Ovlivňuje Váš náhled na klienta jeho etnický původ?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

8. Podporujete své klienty v autonomii (k vědomí vlastní odpovědnosti a spolupráci)?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

9. Máte pocit, že někdy přebíráte zvýšenou kontrolu nad klientem ?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

10. Stává se Vám někdy, že si na klienta utvoříte negativní názor (předsudek)?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

11. Přistihl(a) jste se někdy (alespoň jednou), že jste klienta(y) „škatulkoval(a)“ (např. „zlodějíček“)?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

12. Stává se Vám, že metodika práce s klientem (dle zákonných stanov) je v rozporu s Vaším vnitřním přesvědčením?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

13. Míváte pocit, že se někdy až příliš angažujete (obětujete) ve věcech klienta?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

14. Stává se Vám, že Vaše osobní preference reflektujete do profesního vztahu s klientem?

- ☐ ano
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

15. Myslíte si, že je možné vytvořit si s klientem partnerský (rovnocenný) vztah s potřebnou mírou autority, se zachováním předem stanovených hranic „profesionál“ vs. „klient“?

- ☐ ano, vždy
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

16. Stává se vám někdy, že dáváte přednost svým soukromým zájmům před svojí profesionální odpovědností?

- ☐ ano, vždy
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

17. Informujete své klienty o využívání ostatních služeb a dávek, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které pracujete, ale i v ostatních příslušných institucích?

- ☐ ano, vždy
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

18. Myslíte si, že klienti s kriminální trestnou činností mají stejný psychologický profil (tj. myšlení, intelekt, chování apod.)?

- ☐ ano, vždy
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

19. Preferujete vždy při práci s klientem stejný postup / přístup (tj. jednání, technika práce apod.)?

- ☐ ano, vždy
- ☐ ano, občas
- ☐ spíše ne
- ☐ ne

Příloha č. 2

Dotazník II

Zde, prosím, u každé položky zaškrtněte (zakřížkujte nebo jakkoliv označte bod), do jaké míry se Vás jednotlivé výpovědi týkají.

INVENTÁŘ SYNDROMU VYHOŘENÍ	vždy	často	někdy	zřídka	nikdy
1. Obtížně se soustřeďuji					
2. Nedokáži se radovat ze své práce					
3. Připadám si fyzicky „vyždímaný“					
4. Nemám chuť pomáhat problémovým klientům					
5. Pochybuji o svých profesionálních schopnostech					
6. Jsem sklíčený(á)					
7. Jsem náchylný(á) k nemocem					
8. Pokud je to možné, vyhýbám se odborným rozhovorům s kolegy					
9. Vyjadřuji se posměšně o klientech (i o jejich příbuzných)					
10. V konfliktních situacích na pracovišti se cítím bezmocný(á)					
11. Mám problémy se srdcem, dýcháním, trávením apod.					
12. Frustrace ze zaměstnání narušuje mé soukromé vztahy					
13. Můj odborný růst a zájem o obor zaostává					
14. Jsem vnitřně neklidný(á) a nervózní					
15. Jsem napjatý(á)					
16. Svou práci omezuji na mechanické provádění					
17. Přemýšlím o odchodu z oboru					
18. Trpím nedostatkem uznání a ocenění					
19. Trápí mě poruchy spánku					
20. Vyhýbám se účasti na dalším vzdělávání					
21. Hrozí mi nebezpečí, že ztratím přehled o dění v oboru					
22. Cítím se ustrašený(á)					
23. Trpím bolestmi hlavy					
24. Pokud je to možné, vyhýbám se rozhovorům s klienty					

Příloha č. 3

ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY

1. Etické zásady

1. 1. Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.

1. 2. Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

1. 3. Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.

1. 4. Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.

1.5. Sociální pracovník dává přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni.

2. Pravidla etického chování sociálního pracovníka

2. 1. Ve vztahu ke klientovi:

2. 1. 1. Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti.

2. 1. 2. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.

2. 1. 3. Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům. Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka. Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.

2. 1. 4. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Data a informace požaduje s ohledem na potřebnost při zajištění služeb, které mají být klientovi poskytnuty a informuje ho o jejich potřebnosti a použití. Žádnou informaci o klientovi neposkytne bez jeho souhlasu. Výjimkou jsou osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (zejména nezletilé děti) nebo tehdy, kdy jsou ohroženy další osoby. V případech, kde je to v souladu s platnými právními předpisy, umožňuje účastníkům řízení nahlížet do spisů, které se řízení týkají.

2. 1. 5. Sociální pracovník podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života.

2. 1. 6. Sociální pracovník podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení jejich problémů.

2.1.7. Sociální pracovník je si vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají jejich služby (klienty) s účastí, empatií a péčí.

2. 2. Ve vztahu ke svému zaměstnavateli:

2. 2. 1. Sociální pracovník odpovědně plní své povinnosti vyplývající ze závazku ke svému zaměstnavateli.
2. 2. 2. V zaměstnavatelské organizaci spolupůsobí při vytváření takových podmínek, které umožní sociálním pracovníkům v ní zaměstnaným přijmout a uplatňovat závazky vyplývající z tohoto kodexu.
2. 2. 3. Snaží se ovlivňovat sociální politiku, pracovní postupy a jejich praktické uplatňování ve své zaměstnavatelské organizaci s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných klientům.

2. 3. Ve vztahu ke kolegům:

2. 3. 1. Sociální pracovník respektuje znalosti a zkušenosti svých kolegů a ostatních odborných pracovníků. Vyhledává a rozšiřuje spolupráci s nimi a tím zvyšuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb.
2. 3. 2. Respektuje rozdíly v názorech a praktické činnosti kolegů a ostatních odborných a dobrovolných pracovníků. Kritické připomínky k nim vyjadřuje na vhodném místě vhodným způsobem.
- 2.3.3. Sociální pracovník iniciuje a zapojuje se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a je zodpovědný za to, že jeho rozhodnutí budou eticky podložena.

2. 4. Ve vztahu ke svému povolání a odbornosti:

2. 4. 1. Sociální pracovník dbá na udržení a zvyšování prestiže svého povolání.
2. 4. 2. Neustále se snaží o udržení a zvýšení odborné úrovně sociální práce a uplatňování nových přístupů a metod.
2. 4. 3. Působí na to, aby odbornou sociální práci prováděl vždy kvalifikovaný pracovník s odpovídajícím vzděláním.
2. 4. 4. Je zodpovědný za své soustavné celoživotní vzdělávání a výcvik, což je základ pro udržení stanovené úrovně odborné práce a schopnosti řešit etické problémy.

2. 4. 5. Pro svůj odborný růst využívá znalosti a dovednosti svých kolegů a jiných odborníků, naopak své znalosti a dovednosti rozšiřuje v celé oblasti sociální práce.

2.4.6. Sociální pracovník spolupracuje se školami sociální práce, aby podpořil studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.

2. 5. Ve vztahu ke společnosti:

2. 5. 1. Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.

2. 5. 2. Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.

2. 5. 3. Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.

2. 5. 4. Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.

2. 5. 5. Sociální pracovník působí na zlepšení podmínek, které zvyšují vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo.

2.5.6. Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

Příloha č. 4

Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy

MEZINÁRODNÍ ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍ PRÁCE – PRINCIPY

1. Úvod

Etické uvědomění je nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému jednání je základním aspektem kvality služby nabízené uživatelům služeb sociální práce.

2. Definice sociální práce

Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.

3. Mezinárodní konvence

Mezinárodní deklarace a úmluvy o lidských právech vytvářejí obecné standardy a poukazují na práva, která jsou globální společností akceptována. Dokumenty relevantní pro praxi sociální práce jsou:

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
 - Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
 - Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace
 - Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
- Úmluva původních domorodých obyvatel

4. Principy

4.1 Lidská práva a lidská důstojnost

Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka. To znamená:

1. Respektovat právo na sebeurčení - sociální pracovníci respektují a podporují právo lidí na provádění vlastních výběrů a rozhodnutí, nezávisle na jejich hodnotách a životních rozhodnutích, za předpokladu, že to neohrozí práva a legitimní zájmy druhých.
2. Podporovat právo na participaci - sociální pracovníci podporují plné zapojení a účast lidí, kteří používají jejich služby, takovými způsoby, aby mohli dosáhnout zmocnění ve všech aspektech rozhodování a jednání, které ovlivňuje jejich život.
3. Jednat s každým člověkem jako s celostní bytostí - sociální pracovníci se zajímají o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usilují o rozpoznání všech aspektů života člověka.
4. Identifikovat a rozvinout silné stránky - sociální pracovníci se zaměřují na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit, a tak podporují jejich zmocnění.

4.2 Sociální spravedlnost

Sociální pracovníci mají povinnost podporovat sociální spravedlnost ve vztahu ke společnosti obecně i ve vztahu k lidem, se kterými pracují. To znamená:

1. Čelit negativní diskriminaci - sociální pracovníci mají povinnost čelit negativní diskriminaci na základě takových charakteristik, jako jsou schopnosti, věk, kultura, rod nebo pohlaví, rodinný stav, socioekonomický status, politické názory, barva pleti nebo jiné fyzické charakteristiky, sexuální orientace nebo duchovní přesvědčení.
2. Uznat diverzitu - sociální pracovníci rozpoznávají a respektují etnickou a kulturní rozdílnost ve společnostech, kde pracují, berouce při tom v úvahu individuální, rodinné, skupinové a komunitní odlišnosti.
3. Spravedlivě distribuovat zdroje - sociální pracovníci zaručují, že zdroje, které mají k dispozici, jsou rozdělovány spravedlivě ve shodě s potřebami.
4. Čelit nespravedlivé politice a praktikám - sociální pracovníci mají povinnost upozorňovat své zaměstnavatele, tvůrce politik, politiky samotné a veřejnost na

situace, kdy lidé žijí v chudobě, když zdroje nejsou adekvátní nebo když rozdělování zdrojů, politika a praxe jsou utlačující, nespravedlivé nebo škodlivé.

5. Pracovat na základě solidarity - sociální pracovníci mají povinnost čelit sociálním podmínkám, které přispívají

k sociálnímu vyloučení, stigmatizaci nebo útisku, a pracovat pro sociální inkluzi.

5. Profesionální jednání

Národní členské organizace IFSW mají povinnost rozvíjet a pravidelně aktualizovat svoje vlastní etické normy nebo etické směrnice tak, aby byly konzistentní s prohlášením IFSW. Národní organizace mají také povinnost informovat sociální pracovníky a vzdělavatele v sociální práci o těchto normách a směrnicích.

Sociální pracovníci by měli jednat v souladu s etickým kodexem nebo směrnicemi, které platí v jejich zemi. Tyto budou obvykle zahrnovat detailnější pravidla v etické praxi specifická podle národního kontextu.

Následující obecná doporučení pro profesionální jednání se týkají toho, že:

1. Od sociálních pracovníků se očekává, že budou rozvíjet a udržovat požadované dovednosti a kompetence v oblasti své práce.
2. Sociální pracovníci nedopustí, aby jejich dovednosti byly využity k nehumánním účelům, jako je například mučení nebo terorismus.
3. Sociální pracovníci jednají bezúhonným způsobem. To zahrnuje nezneužívání vztahu důvěry s lidmi, kteří užívají jejich služby, rozeznávání hranice mezi osobním a profesním životem a nezneužívání svého postavení pro osobní obohacení nebo zisk.
4. Sociální pracovníci jednají s lidmi, kteří používají jejich služby, s účastí, empatií a péčí.
5. Sociální pracovníci nepodřizují potřeby a zájmy lidí, kteří užívají jejich služby, svým vlastním potřebám a zájmům.
6. Sociální pracovníci mají povinnost učinit nezbytné kroky v profesionální i osobní péči o sebe na pracovišti i ve společnosti s cílem zajistit, aby byli schopni poskytovat odpovídající služby.

7. Sociální pracovníci zachovávají důvěrnost informací, které se týkají lidí užívajících jejich služby. Výjimky mohou být odůvodněny pouze na základě vyššího etického požadavku (jako je například ochrana života).
8. Sociální pracovníci vyžadují uznání toho, že jsou zodpovědní za své jednání vzhledem k lidem, se kterými pracují, vzhledem ke kolegům, zaměstnavatelům, profesní asociaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.
9. Sociální pracovníci mají povinnost spolupracovat se školami sociální práce, aby podpořili studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.
10. Sociální pracovníci iniciují a zapojují se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a jsou odpovědní za to, že jejich rozhodnutí budou eticky podložena.
11. Sociální pracovníci jsou připraveni uvést důvody svých rozhodnutí, založených na etickém rozvažování, a jsou odpovědní za svoje volby a jednání.
12. Sociální pracovníci pracují na vytváření takových podmínek ve svých zaměstnavatelských organizacích i ve své zemi, aby principy tohoto prohlášení i principy jejich národního kodexu (existuje-li) byly diskutovány, hodnoceny a prosazovány.

Příloha č. 5
Trestní zákon – obecná část

Trestní zákon

Zákon č. 140/1961 Sb. ve znění z.č. 161/2006 sb. Trestní zákon
Národní shromáždění Československé socialistické republiky se usneslo na tomto
zákoně:

ČÁST PRVNÍ **OBEČNÁ ČÁST**

HLAVA PRVNÍ **ÚČEL ZÁKONA**

§ 1

Účelem trestního zákona je chránit zájmy společnosti, ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob.

§ 2

Prostředky k dosažení účelu trestního zákona jsou pohrůžka tresty, ukládání a výkon trestů a ochranná opatření.

HLAVA DRUHÁ **ZÁKLADY TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI**

§ 3

Trestný čin

(1) Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně.

(2) Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu.

(3) K trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li tento zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti.

(4) Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je určován zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou.

Zavinění

§ 4

Trestný čin je spáchán úmyslně, jestliže pachatel

a) chtěl způsobem v tomto zákoně uvedeným porušit nebo ohrozit zájem chráněný tímto zákonem, nebo

b) věděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, a pro případ, že je způsobí, byl s tím srozuměn.

§ 5

Trestný čin je spáchán z nedbalosti, jestliže pachatel

a) věděl, že může způsobem v tomto zákoně uvedeným porušit nebo ohrozit zájem chráněný tímto zákonem, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že takové porušení nebo ohrožení nepůsobí, nebo

b) nevěděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl.

§ 6

K okolnosti přitěžující nebo k okolnosti, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby, se přihlídně,

a) jde-li o těžší následek, i tehdy, zavinil-li jej pachatel z nedbalosti, vyjímaje případy, že tento zákon vyžaduje i zde zavinění úmyslné,

b) jde-li o jinou skutečnost, i tehdy, jestliže o ní pachatel nevěděl, ač o ní vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl, vyjímaje případy, kdy tento zákon vyžaduje, aby o ní pachatel věděl.

§ 7

Příprava k trestnému činu

(1) Jednání pro společnost nebezpečné, které záleží v organizování zvláště závažného (§ 41 odst. 2) trestného činu, v opatrování nebo přizpůsobování prostředků nebo nástrojů k jeho spáchání, ve spolčení, sročení, v návodu nebo pomoci k takovému trestnému činu nebo v jiném úmyslném vytváření podmínek pro jeho spáchání, je přípravou k trestnému činu, jestliže nedošlo k pokusu ani dokonání trestného činu.

(2) Příprava k trestnému činu je trestná podle trestní sazby stanovené na trestný čin, k němuž směřovala, jestliže tento zákon ve zvláštní části nestanoví něco jiného.

(3) Trestnost přípravy k trestnému činu zaniká, jestliže pachatel dobrovolně

a) upustil od dalšího jednání směřujícího k spáchání trestného činu a odstranil nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému tímto zákonem z podniknuté přípravy, nebo

b) učinil o přípravě k trestnému činu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému tímto zákonem z podniknuté přípravy, mohlo být ještě odstraněno. Oznámení je nutno učinit státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu; voják může místo toho učinit oznámení veliteli nebo náčelníku.

(4) Ustanovením odstavce 3 však není dotčena trestnost pachatele za jiný dokonáný trestný čin, který již tímto svým jednáním spáchal.

§ 8

Pokus trestného činu

(1) Jednání pro společnost nebezpečné, které bezprostředně směřuje k dokonání trestného činu a jehož se pachatel dopustil v úmyslu trestný čin spáchat, je pokusem trestného činu, jestliže k dokonání trestného činu nedošlo.

(2) Pokus trestného činu je trestný podle trestní sazby stanovené na dokonáný trestný čin.

(3) Trestnost pokusu trestného činu zaniká, jestliže pachatel dobrovolně

a) upustil od dalšího jednání potřebného k dokonání trestného činu a odstranil nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému tímto zákonem z podniknutého pokusu, nebo

b) učinil o pokusu trestného činu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému tímto zákonem z podniknutého pokusu, mohlo být ještě odstraněno. Oznámení je nutno učinit prokurátoru nebo policejnímu orgánu; voják může místo toho učinit oznámení veliteli nebo náčelníku.

(4) Ustanovením odstavce 3 však není dotčena trestnost pachatele za jiný dokonaný trestný čin, který již tímto svým jednáním spáchal.

Pachatel, spolupachatel a účastník trestného činu

§ 9

(1) Pachatelem trestného činu je, kdo trestný čin spáchal sám.

(2) Byl-li trestný čin spáchán společným jednáním dvou nebo více osob, odpovídá každá z nich, jako by trestný čin spáchala sama (spolupachatelé).

§ 10

(1) Účastníkem na dokonaném trestném činu nebo jeho pokusu je, kdo úmyslně

a) spáchání trestného činu zosnoval nebo řídil (organizátor),

b) navedl jiného k spáchání trestného činu (návodce),

c) poskytl jinému pomoc k spáchání trestného činu, zejména opatřením prostředků, odstraněním překážek, radou, utvrzováním v předsevzetí, slibem přispět po trestném činu (pomocník).

(2) Na trestní odpovědnost a trestnost účastníka se užije ustanovení o trestní odpovědnosti a trestnosti pachatele, jestliže tento zákon nestanoví něco jiného.

§ 11

Věk

Kdo v době spáchání činu nedovršil patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.

§ 12

Nepříčetnost

Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.

§ 13

Nutná obrana

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

§ 14

Krajní nouze

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

§ 15

Oprávněné použití zbraně

Trestný čin nespáchá, kdo použije zbraně v mezích zmocnění příslušných zákonných předpisů.

HLAVA TŘETÍ

PŮSOBNOST TRESTNÍCH ZÁKONŮ

§ 16

(1) Trestnost činu se posuzuje podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán; podle pozdějšího zákona se posuzuje jen tehdy, jestliže to je pro pachatele příznivější.

(2) Pachateli lze uložit vždy pouze takový druh trestu, který dovoluje uložit zákon účinný v době, kdy se o trestném činu rozhoduje.

(3) O ochranném opatření se rozhodne vždy podle zákona účinného v době, kdy se o ochranném opatření rozhoduje.

§ 17

(1) Podle zákona České republiky se posuzuje trestnost činu, který byl spáchán na území republiky.

(2) Trestný čin se považuje za spáchaný na území republiky,

a) dopustil-li se tu pachatel jednání, i když porušení nebo ohrožení zájmu chráněného tímto zákonem nastalo nebo mělo nastat zcela nebo zčásti v cizině, nebo

b) porušil-li nebo ohrozil-li tu pachatel zájem chráněný tímto zákonem nebo měl-li tu alespoň zčásti takový následek nastat, i když se jednání dopustil v cizině.

(3) Podle zákona České republiky se posuzuje též trestnost činu, který byl spáchán mimo území republiky na palubě lodi nebo letadla, které jsou registrovány v České republice nebo v Antarktidě. Místo spáchání takového činu se posuzuje obdobně podle odstavce 2.

§ 18

Podle zákona České republiky se posuzuje i trestnost činu, který v cizině spáchal občan České republiky nebo osoba bez státní příslušnosti, která má na jejím území povolen trvalý pobyt.

§ 19

Podle zákona České republiky se posuzuje trestnost rozvracení republiky (§ 92), terorů (§ 93), teroristického útoku (§ 95), záškodnictví (§ 96), sabotáže (§ 97), vyzvědačství (§ 105), padělání a pozměňování peněz (§ 140), udávání padělaných a pozměněných peněz (§ 141), výroby a držení padělatelského náčiní (§ 142), útoku na státní orgán podle § 153, útoku na veřejného činitele podle § 155, účasti na zločinném spolčení podle § 163a odst. 2 a 3, genocidia (§ 259), používání zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje (§ 262), válečné krutosti (§ 263), perzekuce obyvatelstva (§ 263a), plenění v prostoru válečných operací (§ 264), zneužívání mezinárodně uznávaných a státních znaků (§ 265) a trestného činu proti míru podle § 1 zákona č. 165/1950 Sb., na ochranu míru, i tehdy, spáchal-li takový trestný čin v cizině cizí státní příslušník nebo osoba bez státní příslušnosti, která nemá na území České republiky povolen trvalý pobyt.

§ 20

1) Podle zákona České republiky se posuzuje trestnost činu spáchaného v cizině cizím státním příslušníkem nebo osobou bez státní příslušnosti, která nemá na území České republiky povolen trvalý pobyt, též tehdy,

a) je-li čin trestný i podle zákona účinného na území, kde byl spáchán, a

b) jestliže pachatel byl dopaden na území republiky a nebyl vydán nebo předán k trestnímu stíhání cizímu státu.

(2) Podle zákona České republiky se posuzuje trestnost činu spáchaného v cizině cizím státním příslušníkem nebo osobou bez státní příslušnosti, která nemá na území České republiky povolen trvalý pobyt, byl-li čin spáchán ve prospěch právnické osoby nebo jiné organizace, která má na území České republiky sídlo, podnik, jeho organizační složku nebo provozovnu.

(3) Pachateli však nelze uložit trest přísnější, než jaký stanoví zákon státu, na jehož území byl trestný čin spáchán.

§ 20a

(1) Trestnost činu se posuzuje podle zákona České republiky také tehdy, jestliže to stanoví vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána.

(2) Ustanovení § 17 až 20 se nepoužije, jestliže to stanoví vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána nebo zvláštní zákon.

§ 21

(1) Občan České republiky nemůže být vydán cizímu státu k trestnímu stíhání ani k výkonu trestu.

(2) Občan České republiky může být předán jinému členskému státu Evropské unie pouze na základě evropského zatýkacího rozkazu.

(3) Trestní rozsudek cizího státu nemůže být vykonán na území republiky ani tu mít jiné účinky, nestanoví-li zákon nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, něco jiného.

§ 22

(1) Jestliže pro týž skutek byl pachatel v cizině ve vazbě anebo potrestán orgánem cizího státu, započítá se mu doba strávená ve vazbě nebo vykonaný trest do trestu uloženého soudem České republiky, pokud je vzhledem k druhu uloženého trestu započítání možné. Obdobně postupuje soud, uložil-li pachateli trest úhrnný nebo souhrnný (§ 35).

(2) Není-li započítání vazby nebo trestu v cizině uloženého (odstavec 1) možné, a to zejména proto, že v cizině byl vykonán zcela nebo zčásti trest takového druhu, jaký tento zákon nezná, přihlédne soud k této skutečnosti při stanovení druhu trestu, popřípadě jeho výměry.

HLAVA ČTVRTÁ

TRESTY

Oddíl první

Společná ustanovení o trestech

§ 23

Účel trestu

(1) Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.

(2) Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost.

Upuštění od potrestání

§ 24

(1) Od potrestání pachatele, který spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit, jestliže vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě.

(2) Upustil-li soud od potrestání, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

§ 25

Soud může upustit od potrestání i tehdy, jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti a soud má za to, že ochranné léčení (§ 72), které zároveň ukládá, zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest. Tohoto ustanovení se však nepoužije, jestliže si pachatel stav zmenšené přičetnosti přivodil, byť i z nedbalosti, vlivem návykové látky.

§ 26

Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

(1) Za podmínek uvedených v § 24 odst. 1 může soud podmíněně upustit od potrestání, považuje-li za potřebné po stanovenou dobu sledovat chování pachatele.

(2) Při podmíněném upuštění od potrestání stanoví soud zkušební dobu až na jeden rok a zároveň vysloví nad pachatelem dohled.

(3) Pachateli, od jehož potrestání bylo podmíněně upuštěno, může soud uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla mu má též uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

(4) Soud může jako přiměřená omezení nebo povinnosti uvedené v odstavci 3 uložit zejména

a) podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace,

b) podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy,

c) podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle tohoto zákona,

d) podrobit se vhodným programům psychologického poradenství,

e) zdržet se návštěv nevhodného prostředí a styku s určitými osobami,

f) zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek.

(5) Jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může soud v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit, a to samostatně nebo vedle přiměřených omezení nebo povinností uvedených v odstavcích 3 a 4, též některá z výchovných opatření uvedených v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže za podmínek stanovených pro mladistvé pachatele.

(6) Jestliže pachatel, od jehož potrestání bylo podmíněně upuštěno, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne o uložení trestu, a to popřípadě již během zkušební doby.

(7) Neučinil-li soud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí podle odstavce 6, aniž na tom měl pachatel, od jehož potrestání bylo upuštěno, vinu, má se za to, že se osvědčil.

(8) Bylo-li vysloveno, že se pachatel, od jehož potrestání bylo podmíněně upuštěno, osvědčil, anebo má-li se za to, že se osvědčil, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen.

Dohled

§ 26a

(1) Dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby (dále jen "probační úředník"), spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Dohled nad pachatelem provádí probační úředník.

(2) Účelem dohledu je

a) sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti,

b) odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.

§ 26b

(1) Pachatel, kterému byl uložen dohled, je povinen

a) spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě jeho probačního programu,

b) dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu budou stanoveny probačním úředníkem,

c) informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování soudem uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem,

d) umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje.

(2) Poruší-li pachatel, kterému byl uložen dohled, podmínky dohledu nebo přiměřená omezení či povinnosti, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu, který dohled uložil.

(3) Nestanoví-li předseda senátu jinak, zpracuje probační úředník nejméně jednou za šest měsíců zprávu, v které informuje předsedu senátu soudu, který dohled uložil, o průběhu výkonu dohledu nad pachatelem, o plnění přiměřených omezení a povinností a o jeho poměrech.

Druhy trestů

§ 27

Za spáchané trestné činy může soud uložit pouze tyto tresty

a) odnětí svobody,

b) obecně prospěšné práce,

c) ztrátu čestných titulů a vyznamenání,

d) ztrátu vojenské hodnosti,

e) zákaz činnosti,

f) propadnutí majetku,

g) peněžitý trest,

h) propadnutí věci,

ch) vyhoštění,

i) zákaz pobytu.

§ 28

(1) Stanoví-li tento zákon ve zvláštní části na některý trestný čin několik trestů, lze uložit každý tento trest samostatně nebo i více jich vedle sebe. Vedle trestu, který stanoví tento zákon ve zvláštní části na některý trestný čin, lze uložit i jiné tresty

uvedené v § 27. Vyhoštění a zákaz pobytu lze uložit samostatně, i když tento zákon ve zvláštní části takový trest nestanoví.

(2) Nelze však uložit peněžitý trest vedle propadnutí majetku.

§ 29

Výjimečný trest

(1) Výjimečným trestem se rozumí jednak trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Výjimečný trest může být uložen jen za trestný čin, u něhož to tento zákon ve zvláštní části dovoluje. Uloží-li soud takový trest, může zároveň rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává.

(2) Trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let může soud uložit pouze tehdy, jestliže stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost je velmi vysoký nebo možnost nápravy pachatele je obzvláště ztížena.

(3) Trest odnětí svobody na doživotí může soud uložit pouze pachateli, který spáchal trestný čin vraždy podle § 219 odst. 2, nebo který při trestném činu vlastizrady (§ 91), teroru podle § 93, teroristického útoku (§ 95), obecného ohrožení podle § 179 odst. 3 nebo genocidia (§ 259) zavinil smrt jiného úmyslně, a to za podmínek, že

a) stupeň nebezpečnosti takového trestného činu pro společnost je mimořádně vysoký vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku, a

b) uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let.

Oddíl druhý

Obecné zásady pro ukládání trestů

Výměra trestu

§ 31

(1) Při stanovení druhu trestu a jeho výměry přihlédne soud k stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost (§ 3 odst. 4), k možnosti nápravy a poměrům pachatele.

(2) Při stanovení druhu trestu a jeho výměry přihlédne soud

a) u spolupachatelů též k tomu, jakou měrou jednání každého z nich přispělo k spáchání trestného činu,

b) u organizátora, návodce a pomocníka též k významu a povaze jejich účasti na spáchání trestného činu,

c) u přípravy k trestnému činu a u pokusu trestného činu též k tomu, do jaké míry se jednání pachatele k dokonání trestného činu přiblížilo, jakož i k okolnostem a k důvodům, pro které k jeho dokonání nedošlo.

(3) K okolnosti, která je zákonným znakem trestného činu, nelze přihlédnout jako k okolnosti polehčující nebo přitěžující nebo k okolnosti, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby.

§ 32

(1) Jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, který si, a to ani z nedbalosti nepřivodil vlivem návykové látky, přihlédne soud k této okolnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry.

(2) Má-li soud za to, že by vzhledem k zdravotnímu stavu takového pachatele bylo možno za současného uložení ochranného léčení (§ 72) dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání, sníží trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, nejasa vázán omezením uvedeným v § 40 odst. 3, uloží zároveň ochranné léčení.

§ 33

Při výměře trestu se jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel

- a) spáchal trestný čin v silném rozrušení,
- b) spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých,
- c) spáchal trestný čin pod tlakem závislosti nebo podřízenosti,
- d) spáchal trestný čin pod vlivem hrozby nebo nátlaku,
- e) spáchal trestný čin pod vlivem tíživých osobních nebo rodinných poměrů, které si sám nezpůsobil,
- f) spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze,
- g) vedl před spácháním trestného činu řádný život,
- h) přičinil se o odstranění škodlivých následků trestného činu nebo dobrovolně nahradil způsobenou škodu,
- ch) trestného činu upřímně litoval,
- i) svůj trestný čin sám oznámil úřadům,
- j) při objasňování své trestné činnosti napomáhal příslušným orgánům, nebo
- k) přispěl k objasňování trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení.

§ 34

Při výměře trestu se jako k přitěžující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel

- a) spáchal trestný čin ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky,
- b) spáchal trestný čin surovým způsobem, zákeřně, se zvláštní lstí nebo jiným obdobným způsobem,
- c) spáchal trestný čin využívaje něčí bezbrannosti, závislosti nebo podřízenosti,
- d) spáchal trestný čin ke škodě osoby mladší patnácti let, těhotné, vážně nemocné, vysokého věku nebo nemohoucí,
- e) spáchal trestný čin za živelní pohromy nebo jiné události vážně ohrožující život, veřejný pořádek nebo majetek,
- f) spáchal trestný čin vůči osobě podílející se na záchraně života a zdraví nebo na ochraně majetku,
- g) trestným činem porušil zvláštní povinnost,
- h) trestným činem způsobil vyšší škodu,
- ch) spáchal trestný čin jako organizátor, jako člen organizované skupiny nebo člen spolčení,
- i) svedl k činu jinak trestnému, provinění nebo trestnému činu jiného, zejména dítě mladší patnácti let, mladistvého nebo osobu ve věku blízkém věku mladistvých,
- j) trestný čin páchal nebo v něm pokračoval po delší dobu,
- k) spáchal více trestných činů, nebo

l) byl již pro trestný čin odsouzen; soud je oprávněn podle povahy předchozího odsouzení nepokládat tuto okolnost za přitěžující, zejména s ohledem na význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění, jeho pohnutku a dobu, která uplynula od posledního odsouzení, a jde-li o pachatele trestného činu nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187a odst. 1, také tím, že se tohoto činu znovu dopustil proto, že se oddává zneužívání omamných nebo psychotropních látek a jedů.

Ukládání trestu za více trestných činů

§ 35

(1) Odsuzuje-li soud pachatele za dva nebo více trestných činů, uloží mu úhrnný trest podle toho zákonného ustanovení, které se vztahuje na trestný čin z nich nejpřísněji trestný; vedle trestu přípustného podle takového zákonného ustanovení lze v rámci úhrnného trestu uložit i jiný druh trestu, jestliže jeho uložení by bylo odůvodněno některým ze souzených trestných činů. Jsou-li dolní hranice trestních sazeb odnětí svobody různé, je dolní hranicí úhrnného trestu nejvyšší z nich. Neumožňuje-li tento zákon za některý z takových trestných činů uložit jiný trest, než je trest odnětí svobody, nemůže být úhrnným trestem jiný z trestů uvedených v § 27 jako trest samostatný.

(2) Soud uloží souhrnný trest podle zásad uvedených v odstavci 1, když odsuzuje pachatele za trestný čin, který spáchal dříve, než byl soudem prvního stupně vyhlášen odsuzující rozsudek za jiný jeho trestný čin. Spolu s uložením souhrnného trestu soud zruší výrok o trestu uloženém pachateli rozsudkem dřívějším, jakož i všechna další rozhodnutí na tento výrok obsahově navazující, pokud vzhledem ke změně, k níž došlo zrušením, pozbyla podkladu. Souhrnný trest nesmí být mírnější než trest uložený rozsudkem dřívějším. V rámci souhrnného trestu musí soud vyslovit trest ztráty čestných titulů a vyznamenání, ztráty vojenské hodnosti, propadnutí majetku nebo propadnutí věci, jestliže takový trest byl vysloven již rozsudkem dřívějším.

(3) Ustanovení o souhrnném trestu se neužije, jestliže dřívější odsouzení je takové povahy, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen.

(4) Odsuzujícím rozsudkem podle odstavce 2 se rozumí i rozsudek, kterým bylo za podmínek § 26 odst. 1 podmíněně upuštěno od potrestání s dohledem. Spolu s uložením souhrnného trestu soud zruší výrok o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, jakož i všechna další rozhodnutí na tento výrok obsahově navazující, pokud vzhledem ke změně, k níž došlo zrušením, pozbyla podkladu.

§ 36

Jestliže soud odsuzuje pachatele za trestný čin, který spáchal před tím, než byl trest uložený dřívějším rozsudkem vykonán, a ukládá mu trest stejného druhu, nesmí tento trest spolu s dosud nevykonanou částí trestu uloženého dřívějším rozsudkem přesahovat nejvyšší výměru dovolenou tímto zákonem pro tento druh trestu. Je-li jedním z těchto trestů výjimečný trest odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let, rozumí se takovou nejvyšší výměrou doba dvaceti pěti let.

§ 37

Soud upustí od uložení souhrnného trestu podle § 35 odst. 2 nebo od uložení dalšího trestu podle § 36, má-li za to, že trest uložený dřívějším rozsudkem je dostatečný.

§ 37a

Ukládání společného trestu za pokračování v trestném činu

Odsuzuje-li soud pachatele za dílčí útok u pokračování v trestném činu (§ 89 odst. 3), za jehož ostatní útoky již byl soudem prvního stupně vyhlášen odsuzující rozsudek, který již nabyl právní moci, zruší v rozsudku dřívějším výrok o vině o pokračujícím trestném činu a trestných činech spáchaných s ním v jednočinném souběhu, celý výrok o trestu, jakož i další výroky, které mají v uvedeném výroku o vině svůj podklad, a znovu při vázanosti skutkovými zjištěními v zrušeném rozsudku rozhodne o vině pokračujícím trestným činem, včetně nového dílčího útoku, popřípadě trestných činech spáchaných s ním v jednočinném souběhu, o společném trestu za pokračující trestný čin, který nesmí být mírnější než trest uložený rozsudkem dřívějším, a případně i o navazujících výrocích, které mají ve výroku o vině svůj podklad. Je-li ukládán trest za více trestných činů, ustanovení § 35 až 37 tu platí obdobně.

§ 38

Započítání vazby a trestu

(1) Jestliže se vedlo proti pachateli trestní řízení ve vazbě a dojde v tomto řízení k jeho odsouzení, započítá se mu doba strávená ve vazbě do uloženého trestu, popřípadě do trestu úhrnného nebo souhrnného, pokud je vzhledem k druhu uloženého trestu započítání možné.

(2) Jestliže byl pachatel soudem nebo jiným orgánem potrestán a došlo k jeho novému odsouzení pro týž skutek, započítá se mu vykonaný trest do uloženého trestu, pokud je vzhledem k druhu uloženého trestu započítání možné. Obdobně postupuje soud, uložil-li pachateli trest úhrnný nebo souhrnný.

(3) Není-li započítání vazby nebo trestu (odstavec 1 a 2) možné, přihlédně soud k této skutečnosti při stanovení druhu trestu, popřípadě jeho výměry.

Oddíl třetí

Ukládání a výkon jednotlivých trestů

Odnětí svobody

§ 39

(1) Trest odnětí svobody se ukládá nejvýše na patnáct let.

(2) Za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu.

(3) Trest odnětí svobody se vykonává podle zvláštního zákona ve věznicích.

§ 39a

(1) Trest odnětí svobody se vykonává diferencovaně ve čtyřech základních typech věznic:

- a) s dohledem,
- b) s dozorem,
- c) s ostrahou,
- d) se zvýšenou ostrahou.

Způsob výkonu trestu v jednotlivých typech věznic upravuje zvláštní zákon.

(2) Soud zpravidla zařadí do věznice

a) s dohledem pachatele, kterému byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin,

b) s dozorem pachatele, kterému byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a který již byl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatele, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující dva roky a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin,

c) s ostrahou pachatele, kterému byl trest uložen za úmyslný trestný čin a nejsou zároveň splněny podmínky pro umístění do věznice s dozorem nebo se zvýšenou ostrahou, a pachatele, který byl odsouzen pro trestný čin spáchaný z nedbalosti a nebyl zařazen do výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dohledem nebo s dozorem,

d) se zvýšenou ostrahou pachatele, kterému byl uložen trest odnětí svobody na doživotí, kterému byl uložen trest odnětí svobody jako zvlášť nebezpečnému recidivistovi (§ 41 odst. 1), kterému byl za zvlášť závažný trestný čin (§ 41 odst. 2) uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně osmi let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl z vazby nebo z výkonu trestu.

(3) Soud může zařadit pachatele do jiného typu věznice, než do které má být podle odstavce 2 zařazen, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude jeho náprava v jiném typu věznice lépe zaručena; do věznice se zvýšenou ostrahou zařadí však vždy pachatele, jemuž byl uložen výjimečný trest. Do věznice s dohledem a věznice s dozorem zpravidla nezařadí pachatele, kterému byl vedle trestu odnětí svobody uložen trest vyhoštění, a pachatele, který se má na základě rozhodnutí soudu podrobit ochrannému léčení v ústavní formě.

§ 39b

(1) Během výkonu trestu odnětí svobody může soud rozhodnout o přearazení odsouzeného do věznice jiného typu, který se od věznice, v níž dosud odsouzený trest vykonává, může lišit o jeden stupeň.

(2) O přearazení odsouzeného do věznice s mírnějším režimem rozhodne soud tehdy, jestliže chování odsouzeného a způsob, jakým plní své povinnosti, odůvodňují závěr, že přearazení přispěje k dosažení účelu výkonu trestu.

(3) O přearazení odsouzeného do věznice s přísnějším režimem může soud rozhodnout, jestliže

a) odsouzený závažným způsobem nebo opakovaně porušil stanovený pořádek nebo kázeň,

b) odsouzený byl pravomocně uznán vinným trestným činem, který spáchal během výkonu trestu.

(4) Z věznice se zvýšenou ostrahou nelze přearadit

a) odsouzeného, kterému byl uložen výjimečný trest a který dosud nevykonal alespoň 10 let tohoto trestu,

b) jiného odsouzeného, který trest vykonává ve věznici se zvýšenou ostrahou, před výkonem alespoň jedné třetiny uloženého trestu.

(5) Do věznice s dozorem a věznice s dohledem nelze přearadit odsouzeného, který se má na základě rozhodnutí soudu podrobit ochrannému léčení v ústavní formě a odsouzeného, kterému byl vedle trestu odnětí svobody uložen trest vyhoštění.

(6) Na návrh odsouzeného, který ve věznici určitého typu vykonal nepřetržitě alespoň jednu třetinu uloženého trestu, nejméně však šest měsíců, může soud rozhodnout o jeho přearazení do věznice s mírnějším režimem; to neplatí pro odsouzeného, kterému byl uložen trest na doživotí a vykonává jej ve věznici se zvýšenou ostrahou.

(7) Není-li návrhu podle odstavce 6 vyhověno, může jej odsouzený opakovat až po uplynutí šesti měsíců od skončení řízení o jeho předchozím návrhu.

§ 40

Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

(1) Má-li soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody tímto zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání, může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby tímto zákonem stanovené.

(2) Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby též tehdy, jestliže odsuzuje pachatele za přípravu k trestnému činu nebo za pokus trestného činu a má vzhledem k povaze a závažnosti přípravy nebo pokusu za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody tímto zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání.

(3) Soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby též tehdy, jestliže odsuzuje pachatele, který významně přispěl k objasnění trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení nebo napomohl zabránit trestné činnosti, kterou ve prospěch zločinného spolčení jiný připravoval nebo se o ni pokusil, jestliže vzhledem k možnostem nápravy pachatele a povaze jím spáchané trestné činnosti má za to, že účelu trestu lze dosáhnout i trestem kratšího trvání.

(4) Při snížení trestu odnětí svobody podle odstavců 1 až 3 nelze uložit trest

a) pod pět let, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň dvanáct let,

b) pod tři léta, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň osm let,

c) pod jeden rok, činí-li dolní hranice trestní sazby odnětí svobody alespoň pět let.

(5) Má-li soud vzhledem k poměrům osoby blízké věku mladistvých nebo okolnostem případu za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody stanovené trestním zákonem bylo pro ni nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout trestem kratšího trvání, může trest odnětí svobody uložit v rámci trestní sazby snížené o jednu čtvrtinu; to neplatí u zvlášť závažných trestných činů, kde se užije nesnížených sazeb trestu odnětí svobody.

Ukládání trestu odnětí svobody zvlášť nebezpečnému recidivistovi

§ 41

(1) Pachatel, který znovu spáchal zvlášť závažný úmyslný trestný čin, ač již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný úmyslný trestný čin potrestán, považuje se za zvlášť nebezpečného recidivistu, jestliže tato okolnost pro svou závažnost, zejména vzhledem k délce doby, která uplynula od posledního odsouzení, podstatně zvyšuje stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost.

(2) Zvlášť závažnými trestnými činy jsou trestné činy uvedené v § 62 a ty úmyslné trestné činy, na něž tento zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let.

§ 42

(1) Horní hranice trestní sazby odnětí svobody stanovené v tomto zákoně se u zvlášť nebezpečného recidivisty zvyšuje o jednu třetinu. Zvlášť nebezpečnému recidivistovi soud uloží trest v horní polovině takto stanovené trestní sazby odnětí svobody.

(2) Horní hranice trestní sazby nesmí ani po zvýšení podle odstavce 1 převyšovat patnáct let. Při ukládání výjimečného trestu odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let nesmí horní hranice převyšovat dvacet pět let.

Ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení

§ 43

Pachatel, který spáchal úmyslný trestný čin jako člen zločinného spolčení, nebo pachatel, který takový čin spáchal vědomě se členem zločinného spolčení anebo v úmyslu zločinnému spolčení napomáhat, se považuje za pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení, jestliže okolnosti činu nebo osoba pachatele podstatně zvyšují stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost.

§ 44

(1) Horní hranice trestní sazby odnětí svobody stanovené v tomto zákoně se u pachatele trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení zvyšuje o jednu třetinu. Takovému pachateli soud uloží trest odnětí svobody v horní polovině takto stanovené trestní sazby odnětí svobody.

(2) Horní hranice trestní sazby nesmí ani po zvýšení podle odstavce 1 převyšovat patnáct let. Při ukládání výjimečného trestu odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let nesmí horní hranice převyšovat dvacet pět let.

Obecně prospěšné práce

§ 45

(1) Soud může uložit trest obecně prospěšných prací, odsuzuje-li pachatele za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

(2) Za podmínek uvedených v odstavci 1 lze trest obecně prospěšných prací uložit, i když ve zvláštní části tohoto zákona není stanoven. Může být uložen jako trest samostatný nebo i vedle jiného trestu. Nelze však uložit trest obecně prospěšných prací vedle trestu odnětí svobody.

(3) Trest obecně prospěšných prací záleží v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům.

§ 45a

(1) Trest obecně prospěšných prací může soud uložit ve výměře od 50 do 400 hodin. Soud může uložit pachateli na dobu trestu i přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

(2) Při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlédne soud ke stanovisku pachatele, k možnosti uložení tohoto trestu a k jeho zdravotní způsobilosti. Trest

obecně prospěšných prací neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce.

(3) Obecně prospěšné práce je odsouzený povinen vykonat osobně a bezplatně ve svém volném čase nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou odsouzený

a) nemohl obecně prospěšné práce vykonávat pro zdravotní nebo zákonné překážky,

b) se zdržoval v cizině, nebo

c) byl ve vazbě nebo vykonával trest odnětí svobody.

(4) Jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevedl řádný život, nebo zaviněně nevykonával ve stanovené době uložený trest, přemění soud trest obecně prospěšných prací nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody a rozhodne zároveň o způsobu jeho výkonu; přitom každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají za jeden den odnětí svobody.

(5) Na pachatele, kterému byl uložen trest obecně prospěšných prací, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

§ 46

Ztráta čestných titulů a vyznamenání

(1) Soud může uložit trest ztráty čestných titulů a vyznamenání, odsuzuje-li pachatele za úmyslný trestný čin spáchaný ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta.

(2) Ztráta čestných titulů a vyznamenání záleží v tom, že odsouzený ztrácí vyznamenání, čestná uznání, vědecké a umělecké hodnosti a jiné čestné tituly udělené podle vnitrostátních právních předpisů, jakož i právo nosit cizozemská vyznamenání a užívat cizozemských čestných titulů.

Ztráta vojenské hodnosti

§ 47

(1) Soud může uložit trest ztráty vojenské hodnosti, odsuzuje-li pachatele za úmyslný trestný čin spáchaný ze zvlášť zavržitelné pohnutky k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta.

(2) Soud může uložit tento trest vedle jiného trestu, jestliže to vzhledem k povaze spáchaného trestného činu vyžaduje kázeň a pořádek v ozbrojených silách nebo v ozbrojeném sboru.

§ 48

Ztráta vojenské hodnosti záleží v tom, že se odsouzenému snižuje hodnost ve vojsku na hodnost vojína a odnímá se mu jeho hodnost v ozbrojeném sboru.

Zákaz činnosti

§ 49

(1) Soud může uložit trest zákazu činnosti na jeden rok až deset let, dopustil-li se pachatel trestného činu v souvislosti s touto činností.

(2) Trest zákazu činnosti jako trest samostatný může soud uložit pouze v případě, že tento zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje a jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

(3) Do doby výkonu trestu zákazu činnosti se nezapočítává doba výkonu trestu odnětí svobody; započítává se však doba, po kterou bylo pachateli před právní mocí rozsudku oprávnění k činnosti, která je předmětem zákazu, v souvislosti s trestným činem odňato podle zvláštních předpisů nebo na základě opatření státního orgánu nesměl již tuto činnost vykonávat.

§ 50

(1) Trest zákazu činnosti záleží v tom, že se odsouzenému po dobu výkonu tohoto trestu zakazuje výkon určitého zaměstnání, povolání nebo funkce nebo takové činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje zvláštní předpis.

(2) Byl-li trest zákazu činnosti vykonán, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

Propadnutí majetku

§ 51

(1) Soud může vzhledem k okolnostem spáchaného trestného činu a poměrům pachatele uložit trest propadnutí majetku, odsuzuje-li pachatele k výjimečnému trestu anebo odsuzuje-li jej k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za závažný úmyslný trestný čin, jímž pachatel získal nebo se snažil získat majetkový prospěch.

(2) Bez podmínek odstavce 1 může soud uložit trest propadnutí majetku pouze v případě, že tento zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje; jako samostatný trest může být trest propadnutí majetku uložen, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a k osobě pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

§ 52

(1) Propadnutí majetku postihuje celý majetek odsouzeného nebo tu jeho část, kterou soud určí; propadnutí se však nevztahuje na prostředky nebo věci, jichž je nezbytně třeba k uspokojení životních potřeb odsouzeného nebo osob, o jejichž výživu nebo výchovu je odsouzený podle zákona povinen pečovat.

(2) Výrokem o propadnutí majetku zaniká zákonné společenství majetkové.

(3) Vlastníkem propadlého majetku se stává stát.

Peněžitý trest

§ 53

(1) Peněžitý trest ve výměře od 2000 Kč do 5000000 Kč může soud uložit, jestliže pachatel úmyslnou trestnou činností získal nebo se snažil získat majetkový prospěch.

(2) Bez podmínek odstavce 1 může soud uložit peněžitý trest pouze v případě, že

a) tento zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje, nebo

b) ukládá je za trestný čin, u něhož horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta, a vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele trest odnětí svobody současně neukládá.

(3) Jako samostatný trest může být peněžitý trest uložen, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

(4) Soud může stanovit, že peněžitý trest bude zaplacen v přiměřených měsíčních splátkách.

§ 54

(1) Při výměře peněžitého trestu přihlédne soud k osobním a majetkovým poměrům pachatele; peněžitý trest neuloží, je-li zřejmé, že by byl nedobytný.

(2) Vydobytá částka peněžitého trestu připadá státu.

(3) Ukládá-li soud peněžítý trest, stanoví pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl vykonán, náhradní trest odnětí svobody až na dvě léta. Náhradní trest nesmí však ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesahovat horní hranici trestní sazby.

(4) Na pachatele, kterému byl uložen peněžítý trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

Propadnutí věci

§ 55

(1) Soud může uložit trest propadnutí věci,

a) které bylo užito k spáchání trestného činu,

b) která byla k spáchání trestného činu určena,

c) kterou pachatel získal trestným činem nebo jako odměnu za něj, nebo

d) kterou pachatel byť jen zčásti nabyt za věc uvedenou pod písmenem c), pokud hodnota věci uvedené pod písmenem c) není ve vztahu k hodnotě nabyté věci zanedbatelná.

(2) Trest propadnutí věci může soud uložit, jen jde-li o věc náležející pachateli.

(3) Vlastníkem propadlé věci se stává stát.

(4) Na pachatele, kterému byl uložen trest propadnutí věci, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile nabyt právní moci rozsudek, jímž byl tento trest uložen.

§ 56

Trest propadnutí věci může soud uložit jako trest samostatný pouze v případě, že tento zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje a jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

§ 57

Vyhoštění

(1) Soud může uložit pachateli, který není občanem České republiky nebo není osobou, které bylo přiznáno postavení uprchlíka, trest vyhoštění z území republiky, a to jako trest samostatný nebo i vedle jiného trestu, vyžaduje-li to bezpečnost lidí nebo majetku, anebo jiný obecný zájem.

(2) S přihlédnutím ke stupni společenské nebezpečnosti trestného činu, možností nápravy a poměrům pachatele a ke stupni ohrožení bezpečnosti lidí, majetku nebo jiného obecného zájmu může soud uložit trest vyhoštění ve výměře od jednoho roku do deseti let, anebo na dobu neurčitou.

(3) Soud trest vyhoštění neuloží, jestliže

a) se nepodařilo zjistit státní příslušnost pachatele,

b) pachateli byl poskytnut azyl,

c) pachatel má na území České republiky povolen dlouhodobý pobyt, má zde pracovní a sociální zázemí a uložení trestu vyhoštění by bylo v rozporu se zájmem na spojování rodin,

d) hrozí nebezpečí, že pachatel bude ve státě, do kterého by měl být vyhoštěn, pronásledován pro svoji rasu, národnost, příslušnost k určité sociální skupině, politické nebo náboženské smýšlení, nebo jestliže by vyhoštění vystavilo pachatele mučení či nelidskému nebo ponižujícímu zacházení anebo trestu,

- e) pachatel je občanem Evropské unie nebo jeho rodinným příslušníkem^{1b}) bez ohledu na státní příslušnost a má na území České republiky povolen trvalý pobyt anebo cizincem s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajících rezidenta na území České republiky podle zvláštního právního předpisu^{1c}), neshledá-li vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu nebo veřejného pořádku, nebo
- f) pachatel je občanem Evropské unie a v posledních 10 letech nepřetržitě pobývá na území České republiky, neshledá-li vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu.
- (4) Na pachatele, kterému byl uložen trest vyhoštění ve výměře od jednoho roku do deseti let, se hledí jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán.

§ 57a

Zákaz pobytu

- (1) Soud může uložit trest zákazu pobytu na jeden rok až pět let za úmyslný trestný čin, vyžaduje-li to se zřetelem na dosavadní způsob života pachatele a místo spáchání činu ochrana veřejného pořádku, rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku; trest zákazu pobytu se nemůže vztahovat na místo nebo odvod, v němž má pachatel trvalý pobyt.
- (2) Trest zákazu pobytu může být uložen jako samostatný trest za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři léta, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení trestu k dosažení účelu trestu není třeba.
- (3) Soud může uložit pachateli na dobu výkonu tohoto trestu přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život.
- (4) Do doby výkonu trestu zákazu pobytu se doba výkonu trestu odnětí svobody nezapočítává; rozhodnutí podle odstavce 3 činí soud až po výkonu trestu odnětí svobody nebo po podmíněném propuštění.
- (5) Trest zákazu pobytu záleží v tom, že se odsouzený nesmí po dobu výkonu tohoto trestu zdržovat na určitém místě nebo v určitém obvodu; k přechodnému pobytu na takovém místě nebo v takovém obvodu v nutné osobní záležitosti je třeba povolení.

Oddíl čtvrtý

Podmíněné odsouzení, podmíněné propuštění a upuštění od výkonu zbytku některých trestů

Podmíněné odsouzení

§ 58

- (1) Soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta, jestliže vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu.
- (2) Povolení podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody se netýká výkonu ostatních trestů uložených vedle tohoto trestu.

§ 59

- (1) Při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let; zkušební doba počíná právní mocí rozsudku.
- (2) Podmíněně odsouzenému může soud uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu aby vedl řádný život; zpravidla mu má též uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

(3) Doba, po kterou podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, započítává se do zkušební doby nově stanovené při podmíněném odsouzení pro týž skutek nebo do zkušební doby stanovené při uložení úhrnného nebo souhrnného trestu.

§ 60

(1) Jestliže podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne, a to popřípadě již během zkušební doby, že se trest vykoná. Výjimečně může soud vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechat podmíněné odsouzení v platnosti, i když odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu, a

a) stanovit nad odsouzeným dohled,

b) přiměřeně prodloužit zkušební dobu, ne však o více než dvě léta, přičemž nesmí překročit horní hranici zkušební doby stanovené v § 59 odst. 1, nebo

c) stanovit dosud neuložená přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Na výkon dohledu se užije obdobně ustanovení § 26a a 26b.

(2) Neučinil-li soud do roka od uplynutí zkušební doby rozhodnutí podle odstavce 1, aniž na tom měl podmíněně odsouzený vinu, má se za to, že se podmíněně odsouzený osvědčil.

(3) Bylo-li vysloveno, že se podmíněně odsouzený osvědčil, anebo má-li se za to, že se osvědčil (odstavec 2), hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

(4) Rozhodne-li soud podle odstavce 1, že se trest vykoná, rozhodne zároveň o způsobu výkonu trestu.

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

§ 60a

(1) Za podmínek uvedených v § 58 odst. 1 může soud podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, vysloví-li zároveň nad pachatelem dohled. Na výkon dohledu se užije obdobně ustanovení § 26a a 26b.

(2) Při podmíněném odsouzení s dohledem stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let; zkušební doba počíná právní mocí rozsudku.

(3) Podmíněně odsouzenému, kterému byl vysloven dohled, může soud uložit přiměřená omezení nebo i přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život; zpravidla mu má též uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

(4) Jestliže podmíněně odsouzený, ohledně něhož byl vysloven dohled, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne, a to popřípadě již během zkušební doby, že se trest vykoná.

(5) Neučinil-li soud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí podle odstavce 4, aniž na tom měl podmíněně odsouzený vinu, má se za to, že se podmíněně odsouzený osvědčil.

(6) Bylo-li vysloveno, že se podmíněně odsouzený osvědčil, anebo má-li se za to, že se osvědčil, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen. Rozhodne-li soud podle odstavce 4, že se trest vykoná, rozhodne zároveň o způsobu výkonu trestu.

§ 60b

Ohledně vztahu podmíněného odkladu výkonu trestu k dalším trestům uloženým vedle tohoto trestu, možnosti ponechat podmíněně odsouzení v platnosti a zápočtu doby, po kterou podmíněně odsouzený s dohledem vedl ve zkušební době řádný život, do nové zkušební doby se užije obdobně ustanovení o podmíněném odsouzení.

Podmíněné propuštění a podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu

§ 61

(1) Po výkonu poloviny uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta republiky zmírněného trestu odnětí svobody může soud odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a

a) může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo

b) soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

(2) Po výkonu poloviny trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu může soud podmíněně upustit od výkonu jeho zbytku, jestliže odsouzený v době výkonu trestu způsobem svého života prokázal, že dalšího výkonu tohoto trestu není třeba, anebo jestliže soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

§ 62

(1) Osoba odsouzená za trestný čin vlastizrady (§ 91), rozvracení republiky (§ 92), teroru (§ 93), teroristického útoku (§ 95), záškodnictví (§ 96), sabotáže (§ 97), vyzvědačství (§ 105), válečné zrady (§ 114), nedovoleného překročení státní hranice podle § 171b odst. 3, obecného ohrožení podle § 179 odst. 2, 3, ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku a civilního plavidla podle § 180a, zavlčení vzdušného dopravního prostředku do ciziny podle § 180c odst. 2, nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187 odst. 4, vraždy (§ 219), obchodování s lidmi podle § 232a odst. 3, 4, loupeže podle § 234 odst. 2, 3, braní rukojmí podle § 234a odst. 3, znásilnění podle § 241 odst. 3, 4, pohlavního zneužívání podle § 242 odst. 3, 4, krádeže podle § 247 odst. 4, zpronevěry podle § 248 odst. 4, podvodu podle § 250 odst. 4, pojistného podvodu podle § 250a odst. 5, úvěrového podvodu podle § 250b odst. 5, genocidia (§ 259), nebo perzekuce obyvatelstva podle § 263a odst. 3, trestný čin proti míru podle § 1 zákona č. 165/1950 Sb., na ochranu míru, jakož i zvláště nebezpečný recidivista nebo osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody (§ 29 odst. 2) mohou být podmíněně propuštěni až po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody.

(2) Osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí může být podmíněně propuštěna až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu.

§ 63

(1) Při podmíněném propuštění stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až sedm let; zkušební doba počíná podmíněným propuštěním odsouzeného. Soud může zároveň vyslovit nad pachatelem dohled. Pro výkon dohledu platí ustanovení § 26a a 26b obdobně.

(2) Při podmíněném upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu soud stanoví zkušební dobu až na pět let, nikoliv však na dobu kratší než zbytek trestu; zkušební doba počíná právní mocí rozhodnutí o tomto upuštění.

(3) Podmíněně propuštěnému může soud uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život; může mu též uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

§ 64

(1) Jestliže podmíněně propuštěný nebo odsouzený, u něhož se podmíněně upustilo od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne, a to popřípadě již během zkušební doby, že se zbytek trestu vykoná.

(2) Vyslovil-li soud, že se podmíněně propuštěný nebo odsouzený, u něhož se podmíněně upustilo od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu, osvědčil, má se za to, že trest byl vykonán dnem, kdy byl podmíněně propuštěn nebo kdy nabylo právní moci rozhodnutí, že se podmíněně upouští od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu.

(3) U podmíněně propuštěného nebo u odsouzeného, u něhož se podmíněně upustilo od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu, se má za to, že trest byl vykonán dnem, kdy došlo k podmíněnému propuštění nebo kdy nabylo právní moci rozhodnutí, že se podmíněně upouští od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu, také tehdy, neučinil-li soud bez jeho viny do roka od uplynutí zkušební doby rozhodnutí podle odstavce 1.

(4) Opětovné podmíněné propuštění z výkonu téhož trestu je možné po výkonu poloviny zbytku trestu a v případech uvedených v § 62 odst. 1 po výkonu dvou třetin zbytku trestu.

(5) Jestliže byla záruka za dovršení nápravy odsouzeného odvolána tím, kdo ji poskytl, přezkoumá soud jeho chování během zkušební doby, a shledá-li, že podmíněné propuštění nebo podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu neplní své poslání, rozhodne, že se zbytek trestu vykoná; jinak podmíněné propuštění nebo podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu ponechá v platnosti.

HLAVA PÁTÁ

ZÁNÍK TRESTNOSTI A TRESTU

§ 65

Zánik nebezpečnosti trestného činu pro společnost

Trestnost činu, který byl v době spáchání pro společnost nebezpečný, zaniká, jestliže vzhledem k změně situace anebo vzhledem k osobě pachatele pominula nebezpečnost trestného činu pro společnost.

§ 66

Účinná lítost

Trestnost vlastizrady (§ 91), rozvracení republiky (§ 92), teroru (§ 93), teroristického útoku (§ 95), záškodnictví (§ 96), sabotáže (§ 97), vyzvědačství (§ 105), ohrožení utajované informace (§ 106 a 107), porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou (§ 124), porušování předpisů o nakládání s kontrolovaným zbožím a technologiemi (§ 124a, 124b, 124c), porušování předpisů o zahraničním obchodu s vojenským materiálem (§ 124d, 124e, 124f), porušení povinnosti v řízení o konkursu (§ 126), ohrožení devizového hospodářství (§ 146), zkrácení daně, poplatku a podobné

dávky (§ 148), vzpoury vězňů (§ 172), obecného ohrožení (§ 179 a 180), ohrožení a poškození životního prostředí (§ 181a a 181b), poškozování lesa těžbou (§ 181c), nakládání s nebezpečnými odpady (§ 181e), neoprávněného nakládání s chráněnými a volně žijícími živočichy a planě rostoucími rostlinami (§ 181f, 181g, 181h), poškozování a ohrožování provozu obecně prospěšného zařízení (§ 182 až 184), šíření nakažlivé choroby (§ 189 až 192), ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými potřebami (§ 193 a 194), šíření poplašné zprávy (§ 199), braní rukojmí (§ 234a), genocidia (§ 259) a používání zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje (§ 262) zaniká, jestliže pachatel dobrovolně

a) škodlivý následek trestného činu zamezil nebo napravil, nebo

b) učinil o trestném činu oznámení v době, kdy škodlivému následku trestného činu mohlo být ještě zabráněno. Oznámení je nutno učinit státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu; voják může místo toho učinit oznámení veliteli nebo náčelníku.

Promlčení trestního stíhání

§ 67

(1) Trestnost činu zaniká uplynutím promlčecí doby, jež činí

a) dvacet let, jde-li o trestný čin, za který tento zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a trestný čin spáchaný při vypracování nebo při schvalování privatizačního projektu podle zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku na jiné osoby, ve znění pozdějších předpisů,

b) dvanáct let, činí-li horní hranice trestní sazby odnětí svobody nejméně deset let,

c) pět let, činí-li horní hranice trestní sazby odnětí svobody nejméně tři léta,

d) tři léta u ostatních trestných činů.

(2) Do promlčecí doby se nezapočítává

a) doba, po kterou nebylo možno pachatele postavit před soud pro zákonnou překážku,

b) doba, po kterou se pachatel zdržoval v cizině,

c) zkušební doba podmíněného zastavení trestního stíhání.

(3) Promlčení trestního stíhání se přerušuje

a) sdělením obvinění pro trestný čin, o jehož promlčení jde, jakož i po něm následujícími úkony policejního orgánu, státního zástupce nebo soudu směřujícími k trestnímu stíhání pachatele, nebo

b) spáchal-li pachatel v promlčecí době trestný čin nový, na který tento zákon stanoví trest stejný nebo přísnější.

(4) Přerušením promlčení počíná nová promlčecí doba.

§ 67a

Uplynutím promlčecí doby nezaniká trestnost

a) trestných činů uvedených v hlavě desáté, s výjimkou trestného činu podle § 261,

b) trestného činu teroru (§ 93), teroristického útoku (§ 95), obecného ohrožení (§ 179 odst. 2, 3), vraždy (§ 219), ublížení na zdraví (§ 221 odst. 2 písm. b), odst. 3, 4, § 222), omezování osobní svobody (§ 231 odst. 4), zbavení osobní svobody (§ 232), zavlčení do ciziny (§ 233) a porušování domovní svobody (§ 238 odst. 2, 3), pokud byly spáchány za takových okolností, že zakládají válečný zločin nebo zločin proti lidskosti podle předpisů mezinárodního práva,

c) trestného činu podle § 1 zákona ze dne 20. prosince 1950 č. 165 Sb., na ochranu míru,

d)jiných trestných činů spáchaných v době od 25. února 1948 do 29. prosince 1989, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody činí nejméně deset let, pokud z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby, a buď byly spáchány veřejnými činiteli anebo byly spáchány v souvislosti s pronásledováním jednotlivce nebo skupiny osob z důvodů politických, rasových či náboženských.

Promlčení výkonu trestu

§ 68

(1) Uložený trest nelze vykonat po uplynutí promlčecí doby [2\)](#), jež činí

- a)dvacet let, jde-li o odsouzení k výjimečnému trestu,
- b)patnáct let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody převyšujícímu deset let,
- c)deset let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody nejméně na pět let,
- d)pět let při odsouzení k jinému trestu.

(2) Promlčecí doba počíná právní mocí rozsudku a při podmíněném odsouzení nebo podmíněném propuštění právní mocí rozhodnutí, že se trest vykoná. Do promlčecí doby se nezapočítává doba, po kterou nebylo možno trest vykonat proto, že se odsouzený zdržoval v cizině, nebo byl na něm vykonáván jiný trest odnětí svobody. Pokud jde o zákaz činnosti, peněžitý trest, trest zákazu pobytu a vyhoštění, do promlčecí doby se nezapočítává též doba, po kterou byl na odsouzeném vykonáván trest odnětí svobody.

(3) Promlčení výkonu trestu se přerušuje,

- a)učinil-li soud opatření směřující k výkonu trestu, o jehož promlčení jde, nebo
- b)spáchal-li odsouzený v promlčecí době trestný čin nový, na který tento zákon stanoví trest stejný nebo přísnější.

(4) Přerušením promlčení počíná nová promlčecí doba.

§ 68a

Výkon trestu uloženého pro trestné činy uvedené v § 67a se nepromlčuje.

Zahlazení odsouzení

§ 69

(1) Soud zahladí odsouzení, vedl-li odsouzený po výkonu nebo prominutí trestu anebo po promlčení jeho výkonu řádný život nepřetržitě po dobu nejméně

- a)deseti let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody převyšujícímu pět let,
- b)pěti let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody převyšujícímu jeden rok,
- c)tří let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody nepřevyšujícímu jeden rok, k trestu propadnutí majetku, k trestu vyhoštění nebo k trestu zákazu pobytu, nebo k peněžitému trestu za úmyslný trestný čin.

(2) Jde-li o odsouzení k ztrátě čestných titulů a vyznamenání nebo k ztrátě vojenské hodnosti, řídí se doba uvedená v odstavci 1 podle délky trestu odnětí svobody, vedle něhož byl uvedený trest uložen.

(3) Jestliže odsouzený prokázal po výkonu nebo prominutí trestu anebo promlčení jeho výkonu svým vzorným chováním a poctivým poměrem k práci, že se napravil, může soud zahladit odsouzení na žádost odsouzeného nebo toho, kdo je oprávněn nabídnout záruku za dovršení nápravy odsouzeného, i před uplynutím doby uvedené v odstavci 1.

(4) Doba uvedená v odstavci 1 se v případě, že se u podmíněně propuštěného má za to, že trest byl vykonán dnem, kdy odsouzený byl podmíněně propuštěn, řídí délkou

skutečného výkonu trestu; v případě, že trest byl zmírněn rozhodnutím prezidenta republiky, řídí se délkou trestu takto zmírněného.

§ 70

(1) Bylo-li odsouzení zahlazeno, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

(2) Bylo-li pachateli uloženo více trestů vedle sebe, nelze odsouzení zahladit, dokud neuplyne doba pro zahlázení toho trestu, k jehož zahlázení tento zákon stanoví dobu nejdelší.

(3) Ustanovení odstavce 2 se užije přiměřeně též na případ, že pachateli bylo uloženo vedle sebe více trestů, stran kterých může podle tohoto zákona nastat účinek, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen.

HLAVA ŠESTÁ OCHRANNÁ OPATŘENÍ

§ 71

Druhy ochranných opatření

(1) Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, ochranná výchova a zabránění věci.

(2) Ochrannou výchovu lze uložit jen mladistvému.

§ 72

Ochranné léčení

(1) Soud uloží ochranné léčení v případě uvedeném v § 25 a § 32 odst. 2, nebo jestliže pachatel činu jinak trestného není pro nepřičetnost trestně odpovědný a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný.

(2) Soud tak může učinit též tehdy, jestliže

a) pachatel trestný čin spáchal ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, nebo

b) pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, spáchal trestný čin pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním; ochranné léčení však neuloží, je-li vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout.

(3) Ochranné léčení může soud uložit i vedle trestu anebo při upuštění od potrestání.

(4) Jestliže je ukládán trest odnětí svobody, ochranné léčení se zpravidla začíná po nástupu výkonu trestu ve věznici. V ostatních případech se ochranné léčení vykonává zpravidla v léčebném zařízení. Lze-li však vzhledem k povaze choroby a léčebným možnostem očekávat, že účel splní i léčení ambulantní, může soud nařídit i tento způsob léčby, popřípadě ústavní léčení změnit dodatečně na léčení ambulantní nebo naopak. Nepostačí-li délka výkonu trestu odnětí svobody ve věznici ke splnění účelu léčení, soud může rozhodnout o jeho pokračování v léčebném nebo ambulantním zařízení.

(5) Ochranné léčení potrvá, dokud to vyžaduje jeho účel. Trvání ochranného léčení uloženého podle odstavce 2 písm. b) však může být ukončeno, jestliže se během jeho výkonu zjistí, že jeho účelu nelze dosáhnout. O propuštění z ochranného léčení rozhoduje soud.

(6) Od výkonu ochranného léčení soud upustí, pominou-li před jeho započítáním okolnosti, pro něž bylo uloženo.

§ 73

Zabrání věci

(1) Nebyl-li uložen trest propadnutí věci uvedené v § 55 odst. 1, může soud uložit, že se taková věc zabírá,

a) náleží-li pachateli, kterého nelze stíhat nebo odsoudit,

b) náleží-li pachateli, od jehož potrestání soud upustil, nebo

c) vyžaduje-li to bezpečnost lidí nebo majetku, popřípadě jiný obdobný obecný zájem.

(2) Vlastníkem zabrané věci se stává stát.

HLAVA SEDMÁ

ZVLÁŠTNÍ USTANOVENÍ O STÍHÁNÍ MLADISTVÝCH

§ 74

Obecné ustanovení

Trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané upravuje zvláštní zákon. Pokud zvláštní zákon nestanoví jinak, postupuje se podle tohoto zákona.

§ 75 až 87

zrušeny zákonem č. 218/2003 Sb.

HLAVA OSMÁ

SPOLEČNÁ USTANOVENÍ

§ 88

(1) K okolnosti, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby, se přihlédne jen tehdy, jestliže pro svou závažnost podstatně zvyšuje stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost.

(2) Skutečnost, že pachatel se trestného činu dopustil jako člen organizované skupiny, nebrání tomu, aby za splnění podmínek stanovených tímto zákonem byl současně postižen jako pachatel trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení.

§ 89

(1) Trestným činem se rozumí jen čin soudně trestný, a pokud z jednotlivého ustanovení nevyplývá něco jiného, též příprava k trestnému činu, pokus trestného činu, organizátorství, návod a pomoc.

(2) Jednáním se rozumí i opomenutí takového konání, k němuž byl pachatel podle okolností a svých poměrů povinen.

(3) Pokračováním v trestném činu se rozumí takové jednání, jehož jednotlivé dílčí útoky vedené jednotným záměrem naplňují stejnou skutkovou podstatu trestného činu, jsou spojeny stejným nebo podobným způsobem provedení a blízkou souvislostí časovou a v předmětu útoku.

(4) Trestný čin je spáchán veřejně, jestliže je spáchán

a) obsahem tiskoviny nebo rozšiřovaného spisu, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným obdobně účinným způsobem, nebo

b) před více než dvěma osobami současně přítomnými.

(5) Trestný čin je spáchán se zbraní, jestliže pachatel nebo s jeho vědomím některý ze spolupachatelů užije zbraně k útoku, k překonání nebo zamezení odporu anebo jestliže ji k tomu účelu má u sebe; zbraní se tu rozumí, pokud z jednotlivého ustanovení nevyplývá něco jiného, cokoli, čím je možno učinit útok proti tělu důraznějším.

(6) Trestný čin je spáchán násilím i tehdy, je-li spáchán na osobě, kterou pachatel uvedl do stavu bezbrannosti lstí.

(7) Těžkou újmu na zdraví se rozumí jen vážná porucha zdraví nebo vážné onemocnění. Za těchto podmínek je těžkou újmu na zdraví

a) zmrzačení,

b) ztráta nebo podstatné snížení pracovní způsobilosti,

c) ochromení údu,

d) ztráta nebo podstatné oslabení funkce smyslového ústrojí,

e) poškození důležitého orgánu,

f) zohyždění,

g) vyvolání potratu nebo usmrcení plodu,

h) mučivé útrapy nebo

ch) delší dobu trvající porucha zdraví.

(8) Osobou blízkou se rozumí příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec, sourozenec a manžel; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké jen tehdy, kdyby újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá právem pociťovala jako újmu vlastní.

(9) Veřejným činitelem je volený funkcionář nebo jiný odpovědný pracovník orgánu státní správy a samosprávy, soudu nebo jiného státního orgánu nebo příslušník ozbrojených sil nebo ozbrojeného sboru, soudní exekutor při výkonu exekuční činnosti, sepisování exekutorských zápisů a při činnostech vykonávaných z pověření soudu podle zvláštního právního předpisu 1a), pokud se podílí na plnění úkolů společnosti a státu a používá přitom pravomoci, která mu byla v rámci odpovědnosti za plnění těchto úkolů svěřena. Při výkonu oprávnění a pravomocí podle zvláštních právních předpisů 1) je veřejným činitelem také fyzická osoba, která byla ustanovena lesní stráží, vodní stráží, stráží přírody, mysliveckou stráží nebo rybářskou stráží. K trestní odpovědnosti a ochraně veřejného činitele se podle jednotlivých ustanovení tohoto zákona vyžaduje, aby trestný čin byl spáchán v souvislosti s jeho pravomocí a odpovědností. Funkcionář nebo jiný odpovědný pracovník státního orgánu, samosprávy, ozbrojených sil nebo ozbrojeného sboru cizího státu, se za těchto podmínek považuje za veřejného činitele, pokud tak stanoví vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána.

(10) Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobící nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.

(11) Škodou nikoli nepatrnou se rozumí škoda dosahující částky nejméně 5 000 Kč, škodou nikoli malou se rozumí škoda dosahující částky nejméně 25 000 Kč, větší škodou se rozumí škoda dosahující částky nejméně 50 000 Kč, značnou škodou se rozumí škoda dosahující částky nejméně 500 000 Kč a škodou velkého rozsahu se rozumí škoda dosahující nejméně částky 5 000 000 Kč. Těchto částek se užije obdobně pro určení výše prospěchu, nákladů k odstranění následků poškození životního prostředí a hodnoty věci.

(12) Při stanovení výše škody se vychází z ceny, za kterou se věc, která byla předmětem útoku, v době a v místě činu obvykle prodává. Nelze-li takto výši škody zjistit, vychází se z účelně vynaložených nákladů na obstarání stejné nebo obdobné věci nebo uvedení v předešlý stav.

(13) Věcí se rozumí i ovladatelná přírodní síla. Ustanovení o věcech se vztahují i na cenné papíry.

(14) Vloupáním se rozumí vniknutí do uzavřeného prostoru lstí, nedovoleným překonáním uzamčení nebo překonáním jiné jistící překážky s použitím síly.

(15) Kde tento zákon spojuje s uplynutím určité doby nějaký účinek, nezapočítává se do ní den, kdy nastala událost určující její začátek.

(16) Za organizaci se pro účely trestního zákona považuje též fyzická osoba, která provozuje podnikatelskou činnost podle zvláštního zákona.

(17) Zločinné spolčení je společenstvím více osob s vnitřní organizační strukturou, s rozdělením funkcí a dělbou činností, které je zaměřeno na soustavné páčání úmyslné trestné činnosti.

(18) Uvést někoho v omyl či využít něčího omylu lze i provedením zásahu do programového vybavení počítače nebo provedením jiné operace na počítači, zásahu do elektronického nebo jiného technického zařízení, včetně zásahu do předmětů sloužících k ovládání takového zařízení vybavených mikročipem, magnetickým, optickým nebo jiným speciálním záznamem, anebo využitím takové operace či takového zásahu provedeného jiným.

§ 90

(1) Jestliže k spáchání trestného činu tento zákon vyžaduje zvláštní vlastnost, způsobilost nebo postavení pachatele, může být pachatelem nebo spolupachatelem trestného činu pouze osoba, která má požadovanou vlastnost, způsobilost nebo postavení. Pachatelem nebo spolupachatelem trestného činu vojenského podle hlavy dvanácté zvláštní části tohoto zákona může být jen voják.

(2) Jestliže zákon stanoví, že pachatel musí být nositelem zvláštní vlastnosti, způsobilosti nebo postavení, postačí, že zvláštní vlastnost, způsobilost nebo postavení jsou dány u právnické osoby, jejímž jménem pachatel jedná.

(3) Organizátorem, návodcem nebo pomocníkem trestného činu uvedeného v odstavcích 1 a 2 může být i osoba, která nemá vlastnost, způsobilost nebo postavení tam vyžadované.

(4) Kde se v tomto zákoně mluví o vojáku, rozumí se jím

a) voják v činné službě,

b) osoba, která se povoláním k zvláštní službě stala příslušníkem ozbrojených sil,

c) příslušník vojensky organizovaného nebo jiného sboru, jehož příslušníci podléhají podle zvláštních zákonů ustanovením o trestných činech vojenských, je-li v činné službě,

d) voják nebo příslušník sboru uvedeného pod písmenem c) mimo činnou službu, je-li ve služebním stejnokroji, nebo

e) válečný zajatec.

(5) Kde se v tomto zákoně mluví o vojenské službě nebo o vojenské povinnosti, rozumí se tím služba nebo povinnost osob uvedených v odstavci 4.

